İMAM-I GAZÂLİ

YARATILIŞTAKİ SIRLAR

Çelik

İMAM-I GAZÂLÎ

YARATILIŞTAKİ SIRLAR

EL-HİKMETU Fİ MAHLÛKATİLLAH

"Göklerle yer bitişik idiler de biz onları ayırdık ve canlı olan her şeyi sudan yarattık. Hâlâ inanmıyorlar mı?"
(ENBİYA, 30)

Çelik YAYINEVİ

Hüccetü'l İslam
İMAM-I GAZÂLÎ

YARATILIŞTAKİ SIRLAR

el-Hikmetu fi Mahlûkātillah

Tercüme ve Tahriç
Ersan URCAN

© 2020, İlkharf Yayıncılık San. ve Tic. Ltd. Şti.
Sertifika No: 33723

İmam-ı Gazâlî
YARATILIŞTAKİ SIRLAR
Orijinal Adı: el-Hikmetu fi Mahlûkātillah

Yayın Yönetmeni
Serdar Çelik

Tercüme ve Tahriç
Ersan Urcan

Kapak Tasarımı
Yunus Karaarslan

Mizanpaj
DBY Ajans

1. Baskı: İstanbul, 2020

ISBN 978-605-7916-72-3

Baskı - Cilt
İmak Ofset
Akçaburgaz Mah. 137. Sk. No: 12 Esenyurt/ İstanbul
Tel: +90 444 62 18 Sertifika No:45523

Çelik Yayınevi, İlkharf Yayıncılık San. ve Tic. Ltd. Şti.'nin Tescilli Markasıdır.

İkitelli O.S.B. Mah. Milas Cad. İş Batı İş Merkezi No:29/12
Başakşehir / İstanbul

Tel: +90 212 511 28 11 • Fax: +90 212 511 28 12
www.celikyayinevi.com • info@celikyayinevi.com

İmam-ı Gazâlî

Doğumu ve Yetişmesi

imam Hüccetü'l-İslâm Muhammed bin Muhammed bin Muhammed el-Gazâlî, 450 H. senesinde Fars ülkesinin Horasan eyaletine bağlı Tus'ta doğdu. Babaları bir arkadaşına iki oğlu hakkında vasiyette bulunmuştu. Baba ölünce sûfî arkadaşı vasiyeti yerine getirdi ve iki çocuğu, babanın bıraktığı servetle eğitmeye yöneldi. Bir müddet sonra sûfî, nafakalarını karşılayamaz duruma gelince, onlara geçinmeleri için medreseye katılmaları tavsiyesinde bulundu. İki çocuk onun emrini onaylayarak medreseye katıldılar. Bu hâdiseyi Gazâlî şöyle zikreder: "İlmi Allah'tan başkası için talep ettik, o Allah'tan başkası için olmayı reddetti."

İlim Talebi İçin Yolculuğu

Gazâlî ilim talebi için yola çıktığında, ilk ilimlerini beldesi Tûs'taki âlimlerden aldı. İlk ilim aldığı kimse Şeyh Ahmed bin Muhammed er-Râzekânî idi. Ondan fıkıhtan bir kısım şeyler okumuştu. Büyüyüp serpildiğinde ise, İmâm Ebû Nasr el-İsmâîlî'den ilim almak için "Curcân"a yöneldi. Ondan aldığı her şeyi tedvîn etmiş ve bunları "et-Ta῾lîkât" olarak isimlendirmişti. Fakat onları dönüşü sırasında muhafaza edemedi. Haydutlar yollarını keserek, sâhip olduğu bütün "talîklerini (notlarını)" ondan aldılar. Kıssayı nakleden Gazâlî şöyle der: "Yol kesiciler, kervandakilerin her şeyiyle beraber, benim yanımdakileri de aldılar. Ayrıldıklarında ben de onları takip ettim. Önderleri bana döndü ve dedi ki: "Dön ve yaşa, yoksa helâk olursun." Ona dedim ki: "Senden esenlik umarak bir şey rica

ediyorum, sadece notlarımı bana geri ver, onlarda sana fayda verecek bir şey yok.” Bana dedi ki: “Notlarında ne var?”

Ona dedim ki: “Bu torbalarda kitaplarım var. Onları dinlemek, yazmak ve ilim öğrenmek için hicret ettim.” Bunun üzerine güldü ve dedi ki: “Ondaki ilmi bildiğini nasıl iddia ediyorsun. Biz onu senden aldık, onun mârifetinden çıplak kaldın, ilmin de kalmadı.” Sonra bazı arkadaşlarına emretti ve heybeyi bana teslim ettiler.

Dedim ki: “Hâlim hakkında beni irşat etmesi için onu Allah konuşturdu.” Tûs’a ulaştığımda, üç sene boyunca bütün notlarımı hıfzetmekle uğraşmaya yöneldim. Yol kesilse bile artık ilmimden yoksun kalmayacak hâle geldim.”

Nişâbûr’a Yolculuğu

Bundan sonra Nizâmü’l-Mülk döneminde onun nezaretinde bulunan Nişâbûr Nizâmiyye’sinin Hocası olan İmâmu’l-Harâmeyn Ebû’l-Me῾âlî el-Cuveynî’den ilim almak maksadıyla, bir kısım insanlara eşlik ederek Nişâbûr’a yöneldi.

Gazâlî, İmâm Cuveynî’nin nezaretinde mezhep, cedel, mantık, felsefe ve bütün bunların hükümleri konusunda mâhir oluncaya kadar bütün çaba ve gayretini sarf etti. Yıldızı öyle parladı ki, öğretimde hocasının nâibi hâline geldi. Ölünceye kadar İmâm Cuveynî’nin himâyesinde kaldı. Nizâmü’l-Mülk’ün karargâhına ulaşmak maksadıyla yüzünü Bağdat yönüne çevirmek istedi. Vezir Nizâmü’l-Mülk’ün himâye ve gözetimine girmek istiyordu. Meşhur imamlarla münazara yaptı, onları mağlup etti, baskın geldi ve sözüyle onlara üstünlük sağladı. Böylece Nizâmü’l-Mülk tarafından kabul edildi.

Bağdat’a Yolculuğu

Gazâlî yıldızı parlayıp hasımlarını yener, meşhur imamlarla münazara ederek, sözüyle de onlara üstün gelince, Nizâmü’l-Mülk onu Bağdat Nizâmiyesi’nde tedris vazifesine atadı. (484 H. Senesi). O vakit Bağdat İslâm âleminin başşehri idi. Bu, şöhretinin yeryüzünün muhtelif yerlerine yayıldığı başlangıç noktası idi. İlim talebeleri, onun derslerine ve meclislerine yöneliyor ve ona gıpta ediyorlardı. Her yönden ilim yolcuları ona bağlanıyordu. Terâcim

kitapları bunu bize anlatmakla beraber, muhalled kitabı *el-Munkizu mine'd-Dalâl*'de kendisini anlatırken, şöhretinin zirvesinde olduğu, makam, şöhret ve itibar basamaklarında hızla yükseldiği bir sırada, dilinin tutulmasına, yemekten kesilmesine neden olan bir garip hastalığa yakalandığını söyler. Allah bu hastalıktan kendisine şifâ verdiğinde, kendine döndü ve yaşadığı bu hayatın hoşuna gitmediğini anladı. Yine bütün bu parıltıların zâil olduğunu, Allah'la olan yolculuğunda ve âhirete yönelmede hiçbir menfaati olmadığını kavradı. İçinde bulunduğu her şeyden çıkmaya karar verdi. Tedrisi bıraktı, dünya ile alâkasını kesti. Yeryüzünde seyahate başladı.

Şam'a Yolculuğu

Gazâlî, Şam'a gitmek maksadıyla Bağdat'tan ayrıldı ve orada iki sene kaldı. Bu süre zarfında ibâdet, mücâhede, nefis tezkiyesi ile kalbini Allah Teâlâ'nın zikriyle süslemekten başka bir çabası olmadı. "Gazâlî Minâresi" ismi verilen minareye çıkarak kendisini buraya kapattı. Daha sonra Beytu'l-Makdis'e teveccüh etti, ardından hacc farizasını edâ etmek üzere Mekke'ye yola koyuldu. Ondan sonra İmam, ilk yurduna, memleketi Tûs'a döndü. Evinin yanında fakihler için bir medrese, sûfîler için bir hangâh yaptırdı. Vaktini vazifesine ayırdı ve arzuladığı ölüme kadar burada kaldı. (505 H. Senesi) Allah, İmam Gazâlî'ye geniş rahmetiyle muamele etsin, İslâm ve Müslümanlardan dolayı en hayırlı mükâfatını ona versin.

Mukaddime

İMAM-I GAZÂLÎ

Mukarrib olanlara cennet bahçelerinde nimet veren, bu faziletli nimeti tefekkür eden kullarına tahsis eden, tefekkürü hakikati arayan kulların kalplerinde yakînin kökleşmesi için vesile kılan, bu hususta kullarının kendisini tanıması için sıfatlarını delil getiren, böylece onlara kendisinden başka ilah olmadığına kalpten inanma imkânı tanıyan, azamet ve celaline şâhit olarak kendisini tenzih etme fırsatını veren Allah'a hamd olsun.

O, her ahval ve şartlarda adâletiyle hükmedendir. Tefekkür eden kulları da görerek ve delillerine vâkıf olarak buna şâhittir. Tefekkür ehli olanlar Onun hikmet sâhibi, her şeye gücü yeten ve sonsuz ilim sâhibi olduğunu bilirler. Nitekim Allah (celle celâlüh) şöyle buyurmuştur:

شَهِدَ اللّٰهُ اَنَّهُ لَٓا اِلٰهَ اِلَّا هُوَۙ وَالْمَلٰٓئِكَةُ وَاُو۬لُوا الْعِلْمِ

قَٓائِماً بِالْقِسْطِۜ لَٓا اِلٰهَ اِلَّا هُوَ الْعَزٖيزُ الْحَكٖيمُۜ

"Allah, adâleti ayakta tutarak (delilleriyle) şu hususu açıklamıştır ki, kendisinden başka ilâh yoktur. Melekler ve ilim sâhipleri de bunu ikrar etmişlerdir ki, mutlak güç ve hikmet sâhibi Allah'tan başka ilâh yoktur."[1]

Salât-u selâm nebilerin seyyidi, müttakîlerin imamı, günahkârların şefaatçisi olan son peygamber Muhammed'e (sallallâhu 'aleyhi ve sellem), âl ve ashâbına olsun; onu kıyâmete kadar şereflendirsin, ona ikramda bulunsun!

Ey kardeşim! Allah seni âriflerin muvaffakiyetiyle muvaffak kılsın, sana dünya ve âhiretin hayırlarını beraber ihsan etsin! Mahlûkatı incelemek, onların harikulâde hâllerini tefekkür etmek, çeşit çeşit mahlûkatın yaratılma hikmetlerini düşünmek, mârifetullah yolunda Allah'a tazim göstermek demektir. Böyle davranmak kişideki yakîni kökleştirir. Bu hususta müttakîlerin dereceleri de farklı farklıdır. Ben bu kitabı akıl ve basiret sâhipleri için Kur'ân âyetlerinin birçoğunun işaret etmiş olduğu nimet ve hikmetlerin çeşitlerini târif ederek telif ettim.

Allah (celle celâlüh) aklı yarattı ve o akla ahdi göstererek onu tekmil etti, akıl sâhiplerine de mahlûkata bakmalarını, o mahlûkatta bulunan harikulâde hâlleri tefekkür ederek onlardan ibret almalarını emretmiştir. Nitekim Allah (celle celâlüh) şöyle buyurmuştur:

قُلِ انْظُرُوا مَاذَا فِي السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ

"De ki: Göklerde ve yerde neler var, bakın (da ibret alın!)."[2]

وَجَعَلْنَا مِنَ الْمَٓاءِ كُلَّ شَيْءٍ حَيٍّ اَفَلَا يُؤْمِنُونَ

"Her canlı şeyi sudan yarattık. Hâlâ inanmıyorlar mı?"[3]

Buna benzer pek çok apaçık âyet ve delil vardır ki, bunları ancak selim akıl sâhibi insanlar idrak eder. Âyetlerin farklı anlamları hususunda mesafe almak mutluluğun ve Allah'ın kullarına vaad etmiş olduğu mükâfatların ve cemâlullahın sebebi olan Mârifetullah'ı daha da çoğaltır.

Ben bu kitabı bablara ayırarak telif ettim. Her bab zikredilen mahlûkla ilgili hikmetleri aklımızın kavradığı kadarıyla anlatıyor. Şayet tüm mahlûkat bir araya gelip de Allah'ın yarattığı her şeyi anlatmaya çalışsalardı, bir tek mahlûktaki hikmeti bile anlamaktan âciz kalırdı. Mahlûkat bu konuda ancak Allah'ın kendilerine takdir ve nasip ettiği oranda idrak eder.

Allah bizi keremiyle ve rahmetiyle istifade ettirsin.

---

[1] Âl-i İmrân, 18.
[2] Yûnus, 101.

[3] Enbiyâ, 30.
Yûnus, 101.
Âl-i İmrân, 18.
Enbiyâ, 30.
[2]
[1]
[3]

BİRİNCİ BAB

GÖKLER VE BU ÂLEMİN YARATILIŞI

Göklerin ve Bu Âlemin Yaratılışını Tefekkür Etmek

Allah (celle celâlüh) şöyle buyurmuştur:

أَفَلَمْ يَنْظُرُوا إِلَى السَّمَاءِ فَوْقَهُمْ كَيْفَ بَنَيْنَاهَا
وَزَيَّنَّاهَا وَمَا لَهَا مِنْ فُرُوجٍ

“Üstlerindeki göğe bakmazlar mı ki, onu nasıl bina etmiş ve nasıl donatmışız! Onda hiçbir çatlak da yok.”[4]

اَللّٰهُ الَّذِي خَلَقَ سَبْعَ سَمٰوَاتٍ وَمِنَ الْاَرْضِ مِثْلَهُنَّ
يَتَنَزَّلُ الْاَمْرُ بَيْنَهُنَّ لِتَعْلَمُوا اَنَّ اللّٰهَ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ
قَدِيرٌ وَاَنَّ اللّٰهَ قَدْ اَحَاطَ بِكُلِّ شَيْءٍ عِلْماً

“Allah, yedi kat göğü ve yerden de bir o kadarını yaratandır. Ferman bunlar arasından inip durmaktadır ki, böylece Allah’ın her şeye kādir olduğunu ve her şeyi ilmiyle kuşattığını bilesiniz.”[5]

Sen bu âlemi tefekkür ettiğinde, içerisinde ihtiyaç duyulan eşyalarla birlikte bir ev gibi olduğunu görürsün. Gökyüzü çatı gibi yükseltilmiş, yeryüzü sergi gibi yayılmış, yıldızlar kandil gibi yerli yerine konulmuş, madenler hazine gibi gizlenmiş, bunun ötesinde her şey amacı için kullanılsın diye hazır bir hâle getirilmiştir.

İnsan ise bu âlemde her şeyi kullanma yetkisi verilmiş ev sâhibi gibidir. Envai çeşit nebâtat ve farklı farklı hayvan türleri onun

ihtiyacının karşılanması ve istifade etmesi için emrine âmâde kılınmıştır.

Allah (celle celâlüh) gökyüzünü yaratmış, onun rengini de insanların gözleri için en uygun ve onu güçlü kılacak tonda var etmiştir. Eğer gökyüzü çok parlak ve nur kaplı olsaydı, insanın gözlerine zarar verirdi. Oysa yeşil ve mavi renkler gözler için en uygun olan renklerdir.

İnsan gökyüzünün enginliğine baksa bir ferahlık ve rahatlık hisseder. Hele de yıldızlar doğup Ay'ın nûru görüldüğü zaman...

Hükümdarlar bulundukları meclislerin tavanlarını nakış ve süslemelerle tezyin ederler, o tavana bakanlar da önce ferahlık ve rahatlık hisseder. Ancak kişi tekrar tekrar baktığı zaman kendisine bıkkınlık gelir ve ilk baktığındaki ferahlık ve inşirahı hissedemez. Ancak semâya bakmak böyle değildir. Semâya bakan kişi hükümdar da olsa, avamdan biri de olsa gündelik hayatın sıkıntılarından usanıp oraya bakınca kalbini inşirah kaplar.

Bilge insanlar şöyle demişlerdir:

"Evindeki huzur ve rahatlığın, gökyüzüne olan ilgin ve merakın oranında olur."

Semâ yıldızlarla ve Ay ile süslenmiştir. Semânın hareketiyle yıldızlar yörüngelerinde yüzer, yolcu olanlar onlarla yönlerini bulur. Semâdaki yıldızların yörüngeleriyle batıdan doğuya yollar bulunur, yönler tâyin edilir. Oysa yıldızların sadece parlaklığı olup yörüngeleri olmasaydı, yönler tâyin edilemez, yollar bulunamazdı.

Denir ki gezegenler topluluğu küçük yıldız kümeleridir. Yolunu kaybetmiş olanlar onlarla yolunu bulur, hangi tarafa bakılırsa bakılsın onlar takip edildiği takdirde hedefe varılır. Yine denmiştir ki:

وَالسَّمَاءِ ذَاتِ الْحُبُكِ

"İçinde yörüngeleri olan göğe and olsun ki..."[6] âyetiyle kastedilen gezegenlerdir. Âyette geçen 'Hubuk' kelimesinin yollar ve zinet anlamında olduğu da söylenmiştir.

Bu gök cisimleri apaçık bir şekilde kendisini var eden bir zâtın olduğuna delalet eder. Eşsiz ve sağlam bir şekilde yaratılan bu gök cisimleri, kendilerini yaratan zâtın ilminin ne kadar engin olduğuna

işaret eder. O gök cisimlerinin tertip ve düzeninin de onu inşâ eden zâtın iradesiyle mümkün olduğuna delalet eder.

Her şeye gücü yeten, her şeyi bilen Allah'ın şânı ne yücedir!

Gökyüzüne bakmanın şu on faydası olduğu söylenmiştir.

1- Üzüntüyü hafifletir.
2- Vesveseyi azaltır.
3- Korku hissini giderir.
4- Allah'ı hatırlatır.
5- Kalpte Allah'a tâzim duygusunu artırır.
6- Âdi ve basit düşünceleri yok eder.
7- Kötü hastalıklara iyi gelir.
8- Aşk acısını dindirir.
9- Sevenlerin arasında ünsiyet kurar.
10- Semâ, dua edenlerin kıblesi olur.

---

[4] Kâf, 6.
[5] Talâk, 12.
[6] Zâriyât, 7.

[4]
Kâf, 6.
Talâk, 12.
Zâriyât, 7.
[5]
[6]

İKİNCİ BAB

GÜNEŞİN YARATILMASI

Güneşin Yaratılmasındaki Hikmetler

Allah (celle celâlüh) şöyle buyurmuştur:

وَجَعَلَ الشَّمْسَ سِرَاجاً

"Güneşi de bir kandil yapmıştır."[7]

وَجَعَلْنَا سِرَاجاً وَهَّاجاً

"(Orada) Alev alev yanan bir kandil yarattık."[8]

Şunu bil ki; Allah'ın Güneş'i yaratması öyle hikmetlere dayanır ki, bunu tam olarak bilmek ancak Allah'a mahsustur. O hikmetlerden zâhir olanların bazıları şunlardır:

Güneş'in hareketi[9] ile dünyanın her yerinde gece ve gündüz meydana gelir. Eğer gece ve gündüz olmasaydı, dinî ve dünyevî işler bâtıl olurdu. Ya da gece ve gündüz olmasaydı, insanlar hayatlarını nasıl sürdürebilirdi? İnsanlar kendi işlerinde koşuştururken, dünya karanlık içinde kalmaz mıydı? İnsanlar ışığın lezzet ve faydasını kaybetmekle beraber, böyle bir yaşamdan nasıl mutlu ve huzurlu olabilirdi? Eğer Güneş ışığı olmasaydı, gözlerden istifade edilemez, renkler bile oluşamazdı.

Bir taraftan da Güneş'in hiç batmadığını düşün! Bu durumda insanlar dinlenmeye ve sükûnete ihtiyaç duydukları hâlde dinlenip istirahat edemez, duyu organları dinginleşemez, yediklerini hazmetmek için bir güç bulamazlardı. Günün ağarmasıyla insanlar yeni bir enerji ile işlerine yönelir, bedenlerine ağır gelen işleri yapmak

için paçaları sıvazlarlar. Eğer gecenin karanlığı çökmeyecek olsa, hayvanların çoğu av peşinde koşup onlardan istifade etmek için gösterdikleri hırstan dolayı dinlenemeyeceklerdi.

Her gün tekrarlayan Güneş'in doğuşu ile yeryüzü kendini muhafaza etmiş olur. Eğer Güneş'in batışı olmamış olsaydı, yeryüzündeki tüm hayvanlar ve nebâtat kavrulurdu. Güneş hem doğar hem de batar. Bu durum hâne halkının evdeki kandili gibidir. Öyle ki hâne halkı bu kandille geceleri işlerini hâlleder ve istirahate çekilirler.

Güneş, sıcaklığı ile yemek pişirmek için yakılan bir ateş gibidir. Yemek pişirildiği zaman ateşe ihtiyaç kalmaz, bu defa ihtiyacı olan gelip o ateşten istifade eder. O da ihtiyacını giderdikten sonra ateşi başkasına teslim eder. Güneş her daim yeryüzündeki insanların fayda bulmaları için batışı ve doğuşu ile onların hizmetindedir. Her ne kadar aydınlık ve karanlık birbirlerine zıt olmuş olsa da, âlemin salahı ve devamı için birbirlerine yardımcı olurlar. Allah'ın (celle celâlüh) şu fermanı bahsettiğimiz hususa işaret eder:

قُلْ اَرَاَيْتُمْ اِنْ جَعَلَ اللّٰهُ عَلَيْكُمُ الَّيْلَ سَرْمَداً اِلٰى
يَتَنَزَّلُ الْاَمْرُ بَيْنَهُنَّ لِتَعْلَمُوا اَنَّ اللّٰهَ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ
تَسْمَعُونَ ۝ قُلْ اَرَاَيْتُمْ اِنْ جَعَلَ اللّٰهُ عَلَيْكُمُ النَّهَارَ
سَرْمَداً اِلٰى يَوْمِ الْقِيٰمَةِ مَنْ اِلٰهٌ غَيْرُ اللّٰهِ يَاْتِيكُمْ
بِلَيْلٍ تَسْكُنُونَ فِيهِ اَفَلَا تُبْصِرُونَ

"(Rasûlüm!) De ki: 'Hiç düşündünüz mü? Eğer Allah, üzerinizde geceyi tâ kıyâmet gününe kadar aralıksız devam ettirse, Allah'tan başka size bir ışık getirecek tanrı kimdir? Hâlâ işitmeyecek misiniz?' De ki: 'Söyleyin bakalım! Eğer Allah üzerinizde gündüzü tâ kıyâmet gününe kadar aralıksız devam ettirse, Allah'tan başka istirahat edeceğiniz geceyi size getirecek tanrı kimdir? Hâlâ görmeyecek misiniz?"[10]

Sonra Güneş'in dünyaya yakınlık ve uzaklığına göre mevsimler oluşur; nebâtat ve hayvanlar âlemi ona göre müstakim olur.

Sonra Güneş'in yıl içindeki yörüngesinin seyrine bak! Güneş her gün doğduğu yerden Allah'ın takdir etmiş olduğu farklı bir yörüngede

batar. Eğer Güneş'in doğuşu ve batışı olmasaydı, gece ve gündüz de olmaz, vakitler bilinmezdi. Eğer devamlı karanlık olsaydı, tüm mahlûkat o karanlıkta helâk olurdu.

Şimdi şuna bir bak! Allah (celle celâlüh) geceyi nasıl da dinlenme ve örtü kılmış! Gündüzü de nasıl maişet zamanı kılmış![11]

Allah'ın geceyi gündüzün içine, gündüzü de gecenin içine nasıl soktuğuna bir bak![12] Öyle ki, gece ve gündüzün süreleri belli bir hesaba göre uzar ve kısalır.

Bir de Güneş'in yörüngesine bir bak! Güneş'in bu seyriyle kış ve yaz ayları oluşur. O, semânın ortasından kayınca havalar soğur ve kış ayı gelir. Semânın tam ortasında olunca havalar ısınır ve yaz ayı gelir. İkisinin arasında bulununca havalar normalleşir. Tüm bu mevsimlerle canlıların yaşamı da sürüp gider.

Bu mevsimlerin oluşmasındaki faydalara gelince: Kış ayları geldiğinde ağaçlarda ve bitkilerde daha önceden depolanmış sıcaklık tekrar açığa çıkar ve bu ağaçlar meyve verir. Hava yoğunlaşır, bulutlar ve yağmurlar oluşur, canlıların bedeni daha da dirençli hâle gelir, tabiat olayları çetin bir hâl alır.

Kış mevsiminin dondurucu havasından sonra ilkbaharda tabiatta bir canlanma olur ve Allah'ın iradesiyle bitkiler yeşerir, ağaçlar çiçek açar, hayvan neslinin devamı için hayvanlar çiftleşir.

Yaz ayında havalar ısınır, meyveler olgunlaşır, bedendeki fazlalıklar (toksinler) çözülür, yerkabuğu kurumaya başlar ve tabiattaki işlerin yürümesi için kendini hazırlar.

Sonbaharda hava temizlenir, yazın oluşan hastalıklar ortadan kalkar, geceler uzar, zaman ekip biçmek için uygun bir hâle gelir.

Bu mevsimler tedrîcî olarak ve bir ölçüyle gelir. Tâ ki bir defada gelip de canlılar şoka uğramasın! Düşünüldüğü takdirde mevsimlerle alâkalı konuşulacak çok şey vardır. Bunların tümü her şeye hükmeden ve her şeyi bilen Allah'ın (celle celâlüh) tasarrufunu ve ilminin sonsuzluğunu gösterir.

Sonra burçlarda bir yılın oluşması için Güneş'in hareketlerini tefekkür et! Dünyanın Güneş etrafındaki bir turu, dört zaman dilimini kapsar. Bunlar da; kış, yaz, ilkbahar ve sonbahar mevsimleridir. Böylece bir yıl tamamlanmış olur.

Güneş'in dünyaya nasıl doğduğunu bir düşün! Allah (celle celâlüh) bu nizamı nasıl da düzenli yapmıştır! Eğer Güneş hep aynı yerde

doğsaydı, o zaman Güneş'in ışınları sadece aynı bölgelere ulaşır, dünyanın diğer yerleri bu ışığı almaz, dağlar ve tepeler bu durumda Güneş'in ışığını engellerdi. Oysa Allah (celle celâlüh) Güneş'i günün başlangıcında doğudan doğurmuş, sonrasında da batıya doğru kaydırarak ışığı diğer bölgeler için aydınlatıcı kılmıştır. Bu şekilde Güneş'in ışığını almayan hiçbir bölge kalmamış olur.

Sonra gece ve gündüzün süresine bak! Allah (celle celâlüh) gece ve gündüzün vaktini âlemin salahı için nasıl da ayarlamıştır! Eğer gece ve gündüz takdir edilen süreyi aşmış olsaydı, o zaman yeryüzündeki hayvanlar ve nebâtat zarar görmüş olurdu. Hayvanlara vereceği zarara gelince: Gün ışığı sürekli olmuş olsaydı, hayvanlar dinlenemez, yırtıcı hayvanlardan kaçıp kurtulamaz, kendilerini koruyamaz ve netice olarak helâk olurlardı.

Nebâtata vereceği zarara gelince: Güneş'in sıcaklığı devam ettiğinden dolayı bitkiler kuruyup yanardı. Gece için de durum benzer olurdu. Eğer gecenin süresi daha uzun olsaydı, hayvan türlerinin hareketleri kısıtlanır, hayvanlar yiyecek peşinden koşamaz, bitkiler doğal ısılarını kaybeder, kokar ve çürürlerdi. Aynen hiç Güneş ışığı almayan bir bölge gibi olurdu.

---

[7] Nûh, 16.

[8] Nebe, 13.

[9] Önceleri Güneş'in gökyüzünde sâbit olduğu zannediliyordu. Oysa 21. yüzyılda yapılan araştırmalarda, Güneş'in de diğer yıldızlar gibi galaksi hareketine sâhip olduğu ve Herkül takımyıldızı yakınlarında bulunan Vega yıldızına doğru saniyede 20 km hızla hareket ettiği tespit edilmiştir.

[10] Kasas, 71-72.

[11] Bu husus Kur'ân'da şöyle ifade buyrulmuştur:

وَجَعَلْنَا الَّيْلَ لِبَاسًا وَجَعَلْنَا النَّهَارَ مَعَاشًا

"Geceyi bir örtü yaptık. Gündüzü de çalışıp kazanma zamanı kıldık."(Nebe, 10-11)

[12] Bu konuda Allah (celle celâlüh) şöyle buyurmuştur:

يُولِجُ اللَّيْلَ فِي النَّهَارِ وَيُولِجُ النَّهَارَ فِي اللَّيْلِ وَسَخَّرَ الشَّمْسَ
وَالْقَمَرَ كُلٌّ يَجْرِي لِأَجَلٍ مُسَمًّى ذَٰلِكُمُ اللَّهُ رَبُّكُمْ لَهُ
الْمُلْكُ وَالَّذِينَ تَدْعُونَ مِنْ دُونِهِ مَا يَمْلِكُونَ مِنْ قِطْمِيرٍ

“Allah, geceyi gündüzün içine sokar, gündüzü de gecenin içine sokar. Güneş ve Ay’ı da emri altına almıştır. Her biri belirtilmiş bir süreye kadar akıp gider. İşte (bütün bunları yapan) Rabbiniz Allah’tır. Mülk O’nundur. O’nu bırakıp da kendilerine taptıklarınız ise, bir çekirdek kabuğuna bile sâhip değillerdir.” (Fâtır, 13)

[9]

[7]

Nûh, 16.

Nebe, 13.

Bu konuda Allah (celle celâlüh) şöyle buyurmuştur:

يُولِجُ اللَّيْلَ فِي النَّهَارِ وَيُولِجُ النَّهَارَ فِي اللَّيْلِ وَسَخَّرَ الشَّمْسَ
وَالْقَمَرَ كُلٌّ يَجْرِي لِأَجَلٍ مُسَمًّى ذَٰلِكُمُ اللَّهُ رَبُّكُمْ لَهُ
الْمُلْكُ وَالَّذِينَ تَدْعُونَ مِنْ دُونِهِ مَا يَمْلِكُونَ مِنْ قِطْمِيرٍ

“Allah, geceyi gündüzün içine sokar, gündüzü de gecenin içine sokar. Güneş ve Ay’ı da emri altına almıştır. Her biri belirtilmiş bir süreye kadar akıp gider. İşte (bütün bunları yapan) Rabbiniz Allah’tır. Mülk O’nundur. O’nu bırakıp da kendilerine taptıklarınız ise, bir çekirdek kabuğuna bile sâhip değillerdir.” (Fâtır, 13)

Kasas, 71-72.

Bu husus Kur’ân’da şöyle ifade buyrulmuştur:

وَجَعَلْنَا اللَّيْلَ لِبَاسًا وَجَعَلْنَا النَّهَارَ مَعَاشًا

“Geceyi bir örtü yaptık. Gündüzü de çalışıp kazanma zamanı kıldık.”(Nebe, 10-11)

Önceleri Güneş'in gökyüzünde sâbit olduğu zannediliyordu. Oysa 21. yüzyılda yapılan araştırmalarda, Güneş'in de diğer yıldızlar gibi galaksi hareketine sâhip olduğu ve Herkül takımyıldızı yakınlarında bulunan Vega yıldızına doğru saniyede 20 km hızla hareket ettiği tespit edilmiştir.
[10]
[12]
[8]
[11]

ÜÇÜNCÜ BAB

AY VE YILDIZLARIN YARATILMASI

Ay ve Yıldızların Yaratılmasındaki Hikmetler

Allah (celle celâlüh) şöyle buyurmuştur:

تَسْمَعُونَ ۞ قُلْ اَرَاَيْتُمْ اِنْ جَعَلَ اللّٰهُ عَلَيْكُمُ النَّهَارَ
سِرَاجاً وَقَمَراً مُنِيراً

"Gökte burçları var eden, onların içinde bir kandil (Güneş) ve nurlu bir Ay barındıran Allah yüceler yücesidir."[13]

Şunu bil ki; Allah (celle celâlüh) havanın soğuyup da canlıların dinlenip sükûnete kavuşması için geceyi yaratmış, ancak onu zifiri karanlık yapmamıştır. Eğer zifiri karanlık yapsaydı, o zaman hiçbir işin yapılması mümkün olmazdı. Oysa bazı insanların gece vakti çalışması gerekir. Bunun sebebi ya mecburiyet ya da gündüz vakti zamanlarının dar olmasıdır. Zira gündüz vakti aşırı sıcak olur ya da başka bir sebepten dolayı işler geceye tehir edilebilir. Bu durumda Ay'ın ışığı devreye girerek ihtiyaç duyulan aydınlığı sağlamış olur. Gece vakti Ay'ın ışığı ve ısısı, Güneş'in ısı ve ışığından az olur ki, insanlar gündüz vaktindeki gibi hisse kapılmasın, sükûnete kavuşup istirahat edebilsin ve bu durumdan zarar görmesin.

Allah (celle celâlüh) yıldızlara da bir parça ışık vermiştir ki, Ay ışığı olmadığı zaman insanlar yıldızların ışığından istifade edebilsin.

Yine Allah (celle celâlüh) yıldızları zinet, insanlar için inşirah ve ünsiyet kaynağı olarak yaratmıştır. Ne kadar da mükemmel bir nizam! Allah (celle celâlüh) karanlığı, insanların ihtiyacı için kısmî zamanlı tâyin etmiş, karanlıkların arasında yıldızları var ederek ve

ihtiyaç duyulan miktarda ışık yaratarak mükemmel bir sistem oluşturmuştur.

Yıldızların yaratılmasında bahsetmiş olduklarımızın dışında da birçok hikmetler vardır. Mesela yıldızlara bakılarak ekip-biçme ve ziraat işlerinin zamanı bilinir, kara ve deniz yolculuklarında yön tespiti yapılır. Yine ışık vâsıtasıyla soğuk ve sıcakla yapılması gereken işler hâlledilir. Mesela seyyahlar zifiri karanlıkta yollarını bulur, ıssız çöller ve engin denizlerde ne kadar zamanda yol alınacağı bilinir. Nitekim Allah (celle celâlüh) şöyle buyurmuştur:

وَهُوَ الَّذِى جَعَلَ لَكُمُ النُّجُومَ لِتَهْتَدُوا بِهَا فِى ظُلُمَاتِ الْبَرِّ وَالْبَحْرِ

“O, kara ve denizin karanlıklarında kendileri ile yol bulasınız diye sizin için yıldızları yaratandır.”[14]

Yine gökyüzünde parlak cisimlerin doğup batması insanda hoş duyguların oluşmasına sebep olur.

Ay’ın hilal şeklinde olması, ışığının artıp eksilmesi, parlaklık vermesi ve tutulması, onu yaratan Allah’ın (celle celâlüh) kudretine delalet eder. Öyle ki Allah (celle celâlüh) gök cisimlerini âlemin faydası için hareket ettirir.

Sonra bu yıldız sistemlerinin her gün ve her gece hızlı bir şekilde nasıl yörüngede yüzdüklerine bir bak! Öyle ki yıldız kümelerinin dönüşü gözle bile izlenebilmektedir. Biz onların doğuşunu ve batışını müşahede ediyoruz. Eğer dünya bu kadar hızla hareket etmemiş olsaydı, bu uzak mesafe yirmi dört saat gibi bir zamanda kat edilemezdi. Oysa biz bu dönüşün farkına bile varmıyoruz. Aksi takdirde bu hızlı dönüş nedeniyle gözlerimiz kör olurdu. Şimdi yaratıcının uzakların ötesindeki bu yörüngeleri nasıl nizama soktuğuna bir bak! Onların yörüngelerinde düzeni bozacak bir durum yoktur. Her hâlleri belli bir ihtiyaca göre takdir edilmiştir.

Süreyya, Şi’ra ve Orion takımyıldızı gibi bazı gök cisimleri ise, senenin bazı dönemlerinde görülür, bazı dönemlerinde ise kaybolur. Eğer bu gök cisimleri aynı anda görülmüş olsaydı, insanlar bazı olayların zamanını târif ederken, bunlardan gereği gibi istifade edemez, yönlerini de bulamazlardı.

Bazı yıldızların ise aynı anda doğmasında insanlar için faydalar vardır. Mesela Büyükayı takımyıldızının görülmesi ile insanlar karada ve denizde yönlerini bulurlar. Bu takımyıldızı gözden kaybolmaz ve yıl boyu da görülür.

Şayet gök cisimleri hareket etmeyip de sâbit kalmış olsaydı, onların hareketleriyle elde edilen anlamlar ve faydalar bâtıl olurdu. Mesela âlemde olan pek çok olay Ay ve Güneş'in hareketli olmasından dolayı anlam kazanıp fayda verir.

Eğer gök cisimlerinin hepsi hareketli olsaydı, bilinecek yörüngeleri olmaz, ölçü yapılabilecek bir durum oluşmazdı. Çünkü o gök cisimlerinin durumu burçlar içindeki yörüngelerine göre bilinir. Aynen bir kişinin yerde yürüdüğü mesafeyi, aştığı menzillere göre bilmesi gibi. Bu yörüngeler Güneş, Ay, yıldızlar ve burçlarıyla kâinatta devamlı olarak her mevsimde dönerler. Bunda canlılar ve nebâtat için pek çok fayda vardır ve bu, her şeyi bilen izzet sâhibi olan Allah'ın (celle celâlüh) tasarrufudur.

Gök cisimlerinin, varlıklarını koruyup değişmeden uzun süre böyle kalabilmeleri de Allah'ın (celle celâlüh) hikmetlerindendir. Tüm bunlar, insanın düşünerek kendi tasarrufunun bu gök cisimlerinde olmadığını bilmesi ve ibret alması için kâfidir. Eğer gök cisimlerinde bir değişiklik ve düzensizlik olsaydı, bu durum yeryüzüne de tesir ederdi. Zira yeryüzünün dengesi gökyüzünün dengesi ile irtibatlıdır. Bu düzen Allah'ın (celle celâlüh) kudretine muhtaçtır. Zira gökyüzünde herhangi bir kaos veya intizamsızlık olmuyor. Âlemin düzenli işlemesi ve fayda verici olması için sistemin muntazam olması gerekir.

Her şeye gücü yeten ve her şeyi bilen Allah'ın (celle celâlüh) şânı ne yücedir!

---

[13] Furkân, 61.
[14] En'âm, 97.

Furkân, 61.
En'âm, 97.
[13]
[14]

DÖRDÜNCÜ BAB

YERYÜZÜNÜN YARATILMASI

Yeryüzünün Yaratılmasındaki Hikmetler

Allah (celle celâlüh) şöyle buyurmuştur:

وَالْاَرْضَ فَرَشْنَاهَا فَنِعْمَ الْمَاهِدُونَ

"Yeri de döşedik. (Bak) Ne güzel döşeyiciyiz!"[15]

وَمَا خَلَقْنَا السَّمَاءَ وَالْاَرْضَ وَمَا بَيْنَهُمَا لَاعِبِينَ

"Biz göğü, yeri ve bunlar arasındakileri, oyun olsun diye yaratmadık."[16]

Allah (celle celâlüh) yeryüzünü canlılar iskân etsin diye nasıl da yaratmıştır! Canlıların yaşayabilmesi için yeryüzünün böyle olması şarttır. Canlılar böyle bir ortamdan müstağni kalamazlar. Yeryüzünün tamamı nebâtatın yetişmesi için elverişlidir. Yeryüzü, canlıları sıcaktan ve soğuktan koruyan bir barınaktır. Yeryüzü, insana eziyet veren kötü kokuları, cesetleri ve insan bedenlerini örterek rahatsızlık verici durumları engeller. Nitekim bu husus âyette şöyle geçer:

اَلَمْ نَجْعَلِ الْاَرْضَ كِفَاتاًۙ ۞ اَحْيَاءً وَاَمْوَاتاًۙ

"Biz yeryüzünü diriler ve ölüler için toplanma yeri yapmadık mı?"[17]

Sonra Allah (celle celâlüh) yolları, insanlar ihtiyaçlarını gidersin diye onların emrine âmâde kıldı. Tüm bunlar her çeşit canlının, bitkinin

neslinin devamı için lütfedilmiştir. Sonra da Allah (celle celâlüh) yeryüzüne istikrar ve sebat bahşetmiştir. Nitekim bu hususa şöyle dikkat çeker:

وَالْاَرْضَ بَعْدَ ذٰلِكَ دَحٰيهَا اَخْرَجَ مِنْهَا مَاءَهَا
وَمَرْعٰيهَا وَالْجِبَالَ اَرْسٰيهَا مَتَاعاً لَكُمْ وَلِاَنْعَامِكُمْ

"Ondan sonra da kendiniz ve hayvanlarınız istifade edesiniz diye yeryüzünü döşedi, yerden suyunu ve otlağını çıkardı, dağları sağlam bir şekilde yerleştirdi."[18]

Tüm bu imkânları mahlûkatının kendi ihtiyaçlarını gidermek amacıyla yolculuk yapması, istirahate kavuşmaları, uyuyup dingin olmaları, işlerini yürütmek amacıyla seyahat etmeleri için onlara sundu. Eğer yeryüzü sürekli sarsılan bir yer olsaydı, insanlar ekip biçmeye güç getiremez, hiçbir sanatlarını icra edemez, yaşamlarında rahata kavuşamazlardı. Bu hususta insanların başına gelen depremlerden ibret al! Öyle ki Allah (celle celâlüh) o depremleri vererek mahlûkatın kendisinden korkmalarını, zulüm ve isyanı terk etmelerini murat etmiştir. Bunda da son derece mühim hikmetler vardır.

Sonra yeryüzünü Allah (celle celâlüh) gerekli oranda kuru ve soğuk yaratmıştır. Şayet yeryüzü taş gibi sert olsaydı, nebâtat yerden bitmezdi, hiçbir şekilde ekip biçme ve bina dikme imkânı oluşmazdı. İşte Allah (celle celâlüh) yeryüzünün sertlik ve yumuşaklık kıvamını tüm bu işlerin yürüyeceği şekilde ayarlamıştır.

Yine kuzeyden esen rüzgârların, güneyden esen rüzgârlardan daha fazla olmasında da hikmetler vardır. Böylelikle yeryüzüne (bulutlardan) su boşalır ve mahlûkatı sulayarak onların ihtiyacını giderir. Tüm bunlardan sonra yağan yağmur yer altı sularına karışarak denize gider. Eğer su, yerin altına sızmayıp da yüzeyinde kalmış olsaydı, o zaman insanların kendi işlerini yapmasına engel olmuş olur, bundan dolayı yollar ve patikalar suyla dolu olmuş olurdu.

Bir de Allah'ın (celle celâlüh) yaratmış olduğu madenlere bir bak! Yer altından farklı renklerden ve değişik faydalarda çeşitli madenler çıkmaktadır. Mesela altın, gümüş, yakut, zümrüt gibi değerli taşlarla; demir, çelik, çinko, mermer, kurşun, kireç, arsenik, petrol ve daha sayamadığımız madenler hem ziynet olarak hem de insanların

işlerine faydalı olması için yaratılmıştır. Bu madenlerin hepsini Allah (celle celâlüh) bu dünyayı imar etmeleri için insanların emrine sunmuştur.

Sonra yeryüzünün daha güzel imar edilebilmesi, insanların oradan daha çok istifade edebilmesi ve daha kolayca ekip biçebilmeleri için Allah (celle celâlüh) toprağı, dağların aksine daha yumuşak ve rutubetli yaratmıştır. Eğer toprak da dağlar gibi sert yaratılmış olsaydı, tüm bu işlerin yapılması mümkün olmazdı. Zira tohumların ekilip ürün alınabilmesi için toprağın yumuşak olması gerekir. Aksi takdirde toprak sert olmuş olsaydı, su, tohuma ulaşamazdı. Üstelik tohumun toprağın altına atılabilmesi için toprağın yumuşak ve nemli olması gerekir. Ancak böylelikle toprak suyu içine alır ve ürün verebilir. Allah (celle celâlüh) toprağın içinde sağa-sola tutunan kökler yaratmıştır ki, ağaçlar ve nebâtat dik durabilsin. Öyle ki Allah (celle celâlüh) ağacın dalları oranında yerin altında ağaçların köklerini de yaratmıştır.

Yine Allah'ın (celle celâlüh) merhamet ederek toprağı yumuşak yaratmasındaki bir başka hikmet de, insanların ihtiyaç duydukları bölgelerde kuyu kazarak su çıkartmalarını kolaylaştırmaktır. Şayet insanlar dağlar gibi sert olan topraklarda kuyu kazmaya çalışsaydı, bu iş çok meşakkatli ve zor olurdu. Toprağın yumuşak yaratılmasındaki bir diğer hikmet de, yolculuk yapanların kolay seyir edebilmeleridir. Zira toprak kaya gibi sert olsaydı, yolların açılması ve yolda seyredilmesi çok güç olurdu. Allah (celle celâlüh) bu hususa şöyle dikkat çekmiştir:

هُوَ الَّذِى جَعَلَ لَكُمُ الْاَرْضَ ذَلُولاً فَامْشُوا فِى
مَنَاكِبِهَا وَكُلُوا مِنْ رِزْقِهِ وَاِلَيْهِ النُّشُورُ

"Yeryüzünü size boyun eğdiren O'dur. Şu hâlde yerin üzerinde dolaşın ve Allah'ın rızkından yiyin. Dönüş ancak O'nadır."[19]

وَجَعَلْنَا فِيهَا فِجَاجاً سُبُلاً لَعَلَّهُمْ يَهْتَدُونَ

"Orada geniş geniş yollar açtık ki, maksatlarına ulaşsınlar."[20]

Yine toprağın yumuşak olmasıyla tuğla, kerpiç gibi ev inşâ ederken kullanılan malzemeleri ve kap kacak gibi evlerde kullanılan âletleri

kolayca yaparlar. Ayrıca tuz, şap, boraks ve kükürt gibi maddelerin çoğu sert ve kuru tabakalı bölgelerde değil, yumuşak ve nemli topraklarda bulunur. Yine nebâtatın birçok türü çorak bölgelerde değil, nemli ve yumuşak topraklarda bulunur. Allah (celle celâlüh) bu tür yumuşak ve nemli topraklarda birçok hayvan türünü de yaratmıştır. O hayvan türleri bu yumuşak topraklarda kolayca yol açıp yuva yaparlar.

Daha önceden de bahsettiğimiz gibi, madenlerin yaratılması Allah'ın (celle celâlüh) lütfudur. Allah (celle celâlüh) bu hususu şu âyette Süleyman'a ('aleyhi's-selâm) hatırlatır:

وَاَسَلْنَا لَهُ عَيْنَ الْقِطْرِ

"Onun için erimiş bakırı kaynağından sel gibi akıttık."[21]

Yani bakırdan faydalanmayı ona kolaylaştırmış, bizi de o madene muttali kılmıştır. Allah (celle celâlüh) kullarına yine şu lütfunu hatırlatır:

وَاَنْزَلْنَا الْحَدِيدَ فِيهِ بَأْسٌ شَدِيدٌ وَمَنَافِعُ لِلنَّاسِ

"Biz demiri de indirdik ki, onda büyük bir kuvvet ve insanlar için faydalar vardır."[22]

Buradaki nüzul (indirmek) yaratmak anlamında kullanılmıştır. Aynen: وَاَنْزَلَ لَكُمْ مِنَ الْاَنْعَامِ ثَمَانِيَةَ اَزْوَاجٍ ***"Sizin için hayvanlardan indirdik (yarattık)"***[23] âyetinde olduğu gibi.

Allah (celle celâlüh) insanlara yeraltında olan altın, gümüş gibi madenleri çıkartma hissini ilham etmiştir ki, hayatlarında ihtiyaç duydukları araç ve gereçleri, kap-kacakları yapsınlar, bu kaplarda yiyeceklerini muhafaza etsinler. Zira bu enfes taş çeşitlerinden kaplar yapmalarıyla yiyecekleri aynen cam kaplarda muhafaza ettikleri gibi muhafaza ederek, ihtiyaçları olduğu zaman o yiyeceklerden istifade ederler.

Allah'ın (celle celâlüh) dağları yaratmasında da çok büyük hikmetler vardır. Nitekim Kur'ân'da şöyle buyrulmuştur:

وَالْجِبَالَ اَرْسٰيهَا

“Dağları (kazık gibi) sağlam bir şekilde yerleştirdi.”[24]

وَاَلْقٰى فِي الْاَرْضِ رَوَاسِيَ اَنْ تَمِيدَ بِكُمْ

“Sizi sarsmaması için yeryüzünde sağlam dağları dikti.”[25]

وَاَنْزَلْنَا مِنَ السَّمَٓاءِ مَٓاءً بِقَدَرٍ فَاَسْكَنَّاهُ فِي الْاَرْضِ

“Gökten uygun bir ölçüde yağmur indirip onu arzda durdurduk.”[26]

Allah (celle celâlüh) yeryüzünde dağları da yaratmıştır ki, o dağların pek çok faydaları vardır. Bu faydaların hepsini ancak Allah (celle celâlüh) bilebilir. O faydalardan bazıları şunlardır:

Allah (celle celâlüh) yere yağmuru indirerek orayı kulları için ihyâ etmiş, beldeleri imar etmiştir. Eğer yeryüzünde dağlar olmamış olsaydı, yeryüzü alçakta kaldığı için rüzgârlar orayı tarumar eder, Güneş de yakardı. Böyle bir durumda ise insanlar suya ancak meşakkatli bir çalışma sonucu kuyu kazarak ulaşabilirlerdi. Allah (celle celâlüh) dağları yaratmakla suyun yeryüzünde birikmesini sağlamış ve yerden pınarlar fışkırmış, nehirler ve denizler oluşmuştur. Böylece kullar kuraklık dönemlerinde yağmur yağıncaya kadar bu sulardan istifade ederler. Yine Allah (celle celâlüh) kar yağdırarak yerin yüzeyini Güneş ışınlarının yakmasına karşı korumuştur. Böylece nehirler oluşmuştur ve insanlar yine yağmur yağıncaya kadar bu nehirlerden istifade eder.

Dağların yaratılmasındaki faydalardan bir diğeri de, suların sert kayaların üzerine birikmesiyle etrafındaki yerleri bereketli kılmasıdır.

Dağların bir başka faydası da şudur: Bazı ağaçlar ve tedavi olarak kullanılan bitkiler sadece dağlarda yetişir. Yine bazı cüsseli ağaçlar da oralarda yetişir. Bu ağaçlardan gemiler ve evler inşâ edilir.

Dağların arasında basık araziler bulunur ki, bu araziler hayvanlar için otlak, insanlar için de ekip biçme ve arıcılık yapabilecekleri alanlar demektir.

Yine insanlar dağları oyarak sıcaktan ve soğuktan korunabilecekleri evler yapar, ölüler için mezarlıklar inşâ ederler. Nitekim Allah (celle celâlüh) şöyle buyurmuştur:

وَكَانُوا يَنْحِتُونَ مِنَ الْجِبَالِ بُيُوتًا اٰمِنِينَ

“Onlar, dağları oyarak emniyet içinde kalacakları evler inşâ ederlerdi.“[27]

Yine dağlar insanların yeryüzündeki yolculuklarında yönlerini bulmak için istifade edebilecekleri işaretlerdir. Aynı şekilde deniz seferlerinde de kıyılar için birer fener gibidir.

Yine insanlar savaş esnasında düşmandan korunmak ve güvende olmak amacıyla dağları siper edinir, bu dağlar da onları korktukları şeylerden korur ve güvene kavuşturur. Böylece insanların kalbi mutmain olur.

Allah’ın (celle celâlüh) altın ve gümüşü yaratıp bunları belli oranlarda var etmesine bir bak! Öyle ki O, rahmetinin enginliğine ve nimetlerinin genişliğine rağmen bu madenleri su gibi kolay bulunabilir biçimde yaratmamıştır. İlminin gereği O, tüm bunları mahlûkatı için en faydalı şekilde ve oranda yaratmıştır. Allah (celle celâlüh) bu hakikate şöyle işaret buyurmuştur:

وَاِنْ مِنْ شَيْءٍ اِلَّا عِنْدَنَا خَزَٓائِنُهُ وَمَا نُنَزِّلُهُٓ اِلَّا بِقَدَرٍ مَعْلُومٍ

“Her şeyin hazineleri yalnız bizim yanımızdadır. Biz onu ancak belli bir ölçüyle indiririz.”[28]

---

[15] Zâriyât, 48.
[16] Enbiyâ, 16.
[17] Mürselât, 25-26.
[18] Nâzi’ât, 30-33.
[19] Mülk, 15.
[20] Enbiyâ, 31.
[21] Sebe’, 12.
[22] Hadid, 25.
[23] Zümer, 6.
[24] Nâzi’ât, 32.
[25] Nahl, 15.
[26] Mu’minûn, 18.
[27] Hicr, 82.

[28] Hicr, 21.
[26]
[27]
[16]
[18]
[24]
Zâriyât, 48.
Enbiyâ, 16.
Mürselât, 25-26.
Nâzi'ât, 30-33.
Mülk, 15.
Enbiyâ, 31.
Sebe', 12.
Hadid, 25.
Zümer, 6.
Nâzi'ât, 32.
Nahl, 15.
Mu'minûn, 18.
Hicr, 82.
Hicr, 21.
[21]
[20]
[15]
[25]
[28]
[22]
[19]
[23]
[17]

Denizlerin Yaratılmasındaki Hikmetler

Allah (celle celâlüh) şöyle buyurmuştur:

اَللّٰهُ الَّذٖى خَلَقَ سَبْعَ سَمٰوَاتٍ وَمِنَ الْاَرْضِ مِثْلَهُنَّ
طَرِياًّ وَتَسْتَخْرِجُوا مِنْهُ حِلْيَةً تَلْبَسُونَهَا
وَتَرَى الْفُلْكَ مَوَاخِرَ فٖيهِ وَلِتَبْتَغُوا مِنْ فَضْلِهٖ
وَلَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ

“İçinden taze et (balık) yemeniz ve takacağınız bir süs (eşyası) çıkarmanız için denizi emrinize veren O’dur. Gemilerin denizde (suları) yara yara gittiklerini de görüyorsun. (Bütün bunlar) Onun lütfunu aramanız ve nimetine şükretmeniz içindir.”[29]

Şunu bil ki Allah (celle celâlüh) denizleri yaratıp onları engin kılarak pek çok fayda var etmiştir. Yeryüzündeki kıta parçalarının yerküre üzerinde kapladığı alan, denizlerin kapladığı alanın yanında küçük kalır. Yine karada yaşayan canlıların sayısı, denizde yaşayan canlıların sayısının yanında azdır. Denizde yaşayan canlı türleri, madenler ve doğal güzellikler, kara parçalarında görülen eşsiz güzelliklere oranla çok daha fazladır. İşte, denizler büyük olduğu için, orada yaşayan canlılar da büyüktür ve hatta bu canlıların bir kısmı deniz yüzeyine çıktığında onu görenler bir tepecik ve toprak parçası zanneder.

Karada yaşayan insan, kuş, at, inek gibi pek çok canlı türü gibi denizlerde de bu canlıların misali hatta kat kat fazlası yaşar. Denizde

yaşayan bazı canlı türleri vardır ki, onların benzerleri karada yoktur. İşte tüm bu canlıların yaşamlarını tanzim eden, onların ihtiyaç duydukları besinleri yaratan, istifade ettikleri her şeyi var eden Allah'tır. Eğer bu canlı türlerinin hepsini yazmaya kalksak, ciltler dolusu kitap olurdu.

Bir de Allah'ın (celle celâlüh) suyun altında, sedefin içinde yaratmış olduğu incilere ve kayalıklardaki var ettiği mercanlara bir bak! Bu nimetleri hatırlatma bağlamında Allah (celle celâlüh) şöyle buyurmuştur:

يَخْرُجُ مِنْهُمَا اللُّؤْلُؤُ وَالْمَرْجَانُ

"İkisinden de inci ve mercan çıkar."[30]

Kur'ân'da bahsedilen mercan, inciden daha ince olan taşlardır. Sonra Allah (celle celâlüh) şöyle buyurmuştur:

فَبِأَيِّ آلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ

"Rabbinizin hangi nimetlerini yalanlıyorsunuz?"[31]

Sonra denizlerde olan ambere[32] ve diğer faydalı nimetlere bir bak! Sonra da denizlerde büyük gemilere bak! Allah (celle celâlüh) bu gemileri suyun üzerinde nasıl da tutuyor! Bu gemilerle taşımacılık yapılır ve insanların pek çok ihtiyacı giderilir. Allah (celle celâlüh) gemileri kendi nimetlerinden ve âyetlerinden saymıştır.

إِنَّ فِي خَلْقِ السَّمٰوَاتِ وَالْأَرْضِ وَاخْتِلَافِ اللَّيْلِ
وَالنَّهَارِ وَالْفُلْكِ الَّتِي تَجْرِي فِي الْبَحْرِ بِمَا يَنْفَعُ
النَّاسَ وَمَا أَنْزَلَ اللّٰهُ مِنَ السَّمَاءِ مِنْ مَاءٍ فَأَحْيَا بِهِ
الْأَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا وَبَثَّ فِيهَا مِنْ كُلِّ دَابَّةٍ وَتَصْرِيفِ
الرِّيَاحِ وَالسَّحَابِ الْمُسَخَّرِ بَيْنَ السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ
لَآيَاتٍ لِقَوْمٍ يَعْقِلُونَ

“Şüphesiz göklerin ve yerin yaratılmasında, gece ile gündüzün birbiri ardınca gelmesinde, insanlara fayda veren şeylerle yüklü olarak denizde yüzüp giden gemilerde, Allah’ın gökten indirip de ölü hâldeki toprağı canlandırdığı suda, yeryüzünde her çeşit canlıyı yaymasında, rüzgârları ve yer ile gök arasında emre hazır bekleyen bulutları yönlendirmesinde, düşünen bir toplum için (Allah’ın varlığını ve birliğini ispatlayan) birçok deliller vardır.”[33]

Allah (celle celâlüh) gemileri insanın emrine âmâde kılmıştır. Böylece gemiler hem insanları, hem de onların yüklerini taşır, bir beldeden başka bir beldeye ve coğrafyaya nakleder. Eğer insanlar bu yükleri başka bir şekilde ulaştırmak isteselerdi, çok meşakkatlerle karşılaşır, bu yükleri uzak beldelere taşımaktan âciz kalırlardı. Ancak Allah (celle celâlüh) kullarına şefkat ve merhamet gösterdiği için bu işi kolaylaştırarak suyun üzerinde yüzebilecek ahşaplar yaratmış, kullara da bu ahşaplardan gemi yapmayı ilham etmiştir. Sonra gemilerin bir yerden başka bir yere gitmesi için rüzgârları göndermiş, gemicilere rüzgârların ne zaman esip ne zaman dineceğine dair bilgileri ilham etmiştir. Böylece gemiciler yelkenlerini açarak suyun üzerinde gemilerini yürütmüştür.

Şimdi Allah’ın suyu nasıl yarattığına bir bak! Su akışkan bir sıvıdır. Suyun terkibi latif olduğu için, suyun içindeki moleküller birleşir ve sanki tek bir parçaymış gibi olur. Böylece su, üzerinde gemilerin hızlıca seyredebileceği bir yapıya kavuşur. Sanki su, üzerinde seyredilmesi, geliş ve gidişin kolay olması için insanın emrine âmâde kılınmıştır. Tüm bunlar apaçık deliller; lisanı hâliyle konuşan, yaratıcısından bahseden âyetler olup şöyle dile geliyor: Benim terkibimi, vasıflarımı, farklı ahvâllerimi, şeklimi ve ne kadar faydalı olduğumu görmüyor musun? Aklıselim ve zeki biri benim kendi kendime renk verdiğimi zannedebilir mi? Ya da benim gibi olan birinin beni yarattığını düşünebilir mi? Bilakis tüm bunları her şeye gücü yeten, kahhar, aziz ve cebbar olan Allah yaratmıştır.

---

[29] Nahl, 14.
[30] Rahmân, 22.
[31] Rahmân, 23.

[32] Parfüm yapımında kullanılan ‘Ambergris İspermeçet’ balinasının doğal avı olan mürekkep balığını yutması ve kemiğini sindirememesi nedeniyle bağırsaklarında oluşan dışkının atılması ile özellikle kuruduktan sonraki hâlinin kozmetik ürünlerinde –parfüm gibi– kullanılan kısmına denir. Yani kısacası balina tezeğidir. Orijinal bir amberin kilosu yaklaşık 15.000 Euro civarındadır.

[33] Bakara, 164.

[31]
[29]
[32]
[30]

Parfüm yapımında kullanılan ‘Ambergris İspermeçet’ balinasının doğal avı olan mürekkep balığını yutması ve kemiğini sindirememesi nedeniyle bağırsaklarında oluşan dışkının atılması ile özellikle kuruduktan sonraki hâlinin kozmetik ürünlerinde –parfüm gibi– kullanılan kısmına denir. Yani kısacası balina tezeğidir. Orijinal bir amberin kilosu yaklaşık 15.000 Euro civarındadır.

Rahmân, 22.

Rahmân, 23.

Nahl, 14.

[33]

Bakara, 164.

Suyun Yaratılmasındaki Hikmetler

Allah (celle celâlüh) şöyle buyurmuştur:

اَفَلَمْ يَنْظُرُوا اِلَى السَّمَاءِ فَوْقَهُمْ كَيْفَ بَنَيْنَاهَا
رَتْقاً فَفَتَقْنَاهُمَا وَجَعَلْنَا مِنَ الْمَاءِ كُلَّ شَيْءٍ حَيٍّ اَفَلَا
يُؤْمِنُونَ

"İnkâr edenler, göklerle yer bitişik bir hâlde iken, bizim onları birbirinden ayırdığımızı ve her canlıyı sudan yarattığımızı görüp düşünmezler mi? Yine de inanmazlar mı?"[34]

اَفَلَمْ يَنْظُرُوا اِلَى السَّمَاءِ فَوْقَهُمْ كَيْفَ بَنَيْنَاهَا
طَرِياًّ وَتَسْتَخْرِجُوا مِنْهُ حِلْيَةً تَلْبَسُونَهَا
تُنْبِتُوا شَجَرَهَا ءَاِلٰهٌ مَعَ اللّٰهِ بَلْ هُمْ قَوْمٌ يَعْدِلُونَ

"(Onlar mı hayırlı) Yoksa gökleri ve yeri yaratan, gökten size su indiren mi? O suyla bir ağacını bile bitirmeye gücünüzün yetmediği güzel güzel bahçeler bitirdik. Allah'tan başka bir tanrı mı var! Doğrusu onlar sapıklıkta devam eden bir güruhtur."[35]

Allah'ın (celle celâlüh), kullarına tatlı suyu indirerek nasıl lütufta bulunduğuna bir bak! Öyle ki yeryüzündeki canlılar ve bitkiler o suyla hayat bulur. Hatta insan bir yudum suya muhtaç kalsa ve suyu bulamasa, bu uğurda dünyanın tüm hazinelerini vermesi gerekse,

kişi bunu kolayca yapardı. Bu büyük nimet karşısında kulların gafleti ne kadar da şaşırtıcıdır!

İnsanın suya olan şiddetli ihtiyacı karşısında Allah (celle celâlüh) nasıl da suyu onlara bol bol ihsan ediyor! Eğer Allah (celle celâlüh) suyu insanlara az vermiş olsaydı, insanlar için bu durum çok sıkıntı olurdu.

Sonra suyun yeryüzüne ininceye kadar olan zerâfet ve inceliğine bir bak! Su damlacıkları havayı arıtır, ağaç kökleri onunla beslenir. Sonra Güneş'in sıcaklığıyla buharlaşarak ağaç ve bitkilerin üst kısımlarına yükselir. Oysa suyun tabiatında yukarı doğru çıkmak değil, aşağı doğru inmek vardır.

Canlıların midelerinde gıdaların sindirilerek, bu gıdaların bedenlerinde ulaştırılması gereken yerlere gitmesine ihtiyaç vardır. İşte Allah (celle celâlüh), suya hoş bir lezzet ve kolay sindirilme özelliği vermiştir. Suyu içen kişi onda bir ferahlık ve yumuşaklık hisseder. Allah (celle celâlüh) suyu elbiselerin kirlerini giderici, bedenlerini temizleyici nitelikte yaratmıştır. Yine suyla toprak çamur hâline getirilerek bina yapımı ve diğer işler için uygun hâl alır. Kuru hâlde kullanılması mümkün olmayan gıda maddeleri su ile ıslak hâle getirilerek kullanıma elverişli şekle getirilir. Su ile yoğunluğu fazla olan sıvılar ince hâle getirilerek içimi kolaylaştırılır. Su ile tehlike saçan ateş söndürülür. Böylece alevler büyümeden insanların korktuğu şeylerle karşı karşıya kalmasına engel olunmuş olur.

Yine suyla boğaza takılan şeyler mideye indirilerek kişiyi ölüme götürecek durumlara mani olunur. Banyo yapılarak rahatlık elde edilir, yemekler pişirilir, tüm gıda maddelerinin ıslahı su ile sağlanır.

Suyun saydıklarımızın dışında daha pek çok faydası vardır.

Şimdi bir taraftan tüm bu nimetlere ve nasıl kolayca elde edildiğine bir bak! Diğer taraftan da bu kadar ihtiyaç duyulan su hakkında insanların onun değeri konusunda nasıl gaflet içinde olduğuna bak! Şayet insanlar suyu elde etme hususunda zorluk ve darlık içinde olsaydı, yaşam alt üst olurdu.

Şüphesiz ki Allah (celle celâlüh) suyu yaratıp onu kolay ulaşılabilir kılmakla, tüm canlılar için yeryüzünün yaşanılabilir bir mekân olmasını murat etmiştir. Suyun o kadar faydası vardır ki, kişi bunları ne kadar saymaya kalksa da, hep eksik kalır. Allah'ın şânı ne yücedir!

[34] Enbiyâ, 30.
[35] Neml, 60.
Neml, 60.
Enbiyâ, 30.
[35]
[34]

Havanın Yaratılışındaki Hikmetler

Allah (celle celâlüh) şöyle buyurmuştur:

أَفَلَمْ يَنْظُرُوا إِلَى السَّمَاءِ فَوْقَهُمْ كَيْفَ بَنَيْنَاهَا

فَأَسْقَيْنَاكُمُوهُ وَمَا أَنْتُمْ لَهُ بِخَازِنِينَ

“Biz, rüzgârları aşılayıcı olarak gönderdik ve gökten bir su indirdik de, onunla su ihtiyacınızı karşıladık. (Biz bunları yapmasaydık) Siz onu (yeterli) suyu depolayamazdınız.”[36]

Ey Allah’ın merhametine mazhar olası kişi! Şunu bil ki; rüzgârlar havanın içine sirâyet etmiştir. Eğer böyle olmasaydı karada yaşayan canlılar yaşamlarını sürdüremezlerdi. Havanın teneffüs edilmesiyle tüm canlılardaki vücut ısısı dengelenir. Denizde yaşayan canlılar için su neyse, karada yaşayan hayvanlar için de hava odur. Eğer kara hayvanları solunum yapamazsa, canlıların harareti doğrudan kalbe tesir eder ve bu nedenle de o canlı ölür.

Sonra bulutların sevk edilişindeki hikmete bir bak! Yağmurlar bulutlarla suya muhtaç olan yerlere taşınır ki, orada ziraat oluşsun. Eğer Allah (celle celâlüh) lütufta bulunup da rüzgârları yaratmasaydı, o zaman bulutlar olduğu yerde ağırlaşır ve yeryüzü o bulutlardan hiçbir fayda göremezdi.

Sonra gemilerin rüzgârlarla nasıl seyrettiğine bir bak! Rüzgârlar o gemileri bir bölgeden başka bir bölgeye naklederek orada bulunmayan ürünleri götürür. Eğer rüzgârlar olmasaydı, o ürünler sadece yaratılmış olduğu yerlerde kalır, başka yere nakledilemezdi.

Zira bu ürünlerin hayvanlarla taşınması çok zor olurdu. Oysa insanların kendi topraklarında mevcut olmayan ürünlere de ihtiyaçları vardır. Ürünlerin çeşitli ve bol olmasıyla insanlar kâr eder, fayda sağlarlar.

Sonra havanın hareketine ve letafetine bir bak! O hava ki dünyanın her yerine ulaşabilmekte ve bu nedenle de yeryüzünü temizlemektedir. Eğer böyle olmasaydı, insanlar kötü koku içinde kalır, canlılar salgın hastalıklarla helak olurdu.

Havanın bir diğer faydası da içerisinde yararlı besinleri bulunduran toz zerrecikleri kumları ekili bahçelere sürükleyerek ağaçların köklerini daha sağlamlaştırır, dağların yüzeyinde toprak tabakası oluşturarak buralarda ziraat yapma imkânı oluşturur. Yine hava ile denizdeki fazlalıklar sahillere vurarak insanların bunlardan istifade etmesi sağlanmış olur.

Sonra hava sayesinde yağmurun nasıl damla damla indiğine bir bak! Eğer hava olmasaydı, yağmur bütün bir kütle şeklinde inerdi ve bu durumda da yeryüzündeki canlılar helak olurdu. Sonra bu yağmur damlaları birikerek herhangi bir zarar vermeden yeryüzünde nehirleri ve denizleri oluşturur. Böylece insanlar onlardan en güzel biçimde ihtiyaçlarını karşılamış ve istifade etmiş olurlar.

Sonra Allah'ın rahmetinin alâmetlerine bir bak! Mahlûkatına lütufkâr olan, mülkünde tasarruf sâhibi olan Allah'ın şânı ne yücedir! Sonra bu rahmetin bütününe ve faydasının büyüklüğüne, nimetlerin her canlıyı nasıl ihata ettiğine ve bu nimetlerin ne kadar kadir kıymetli olduğuna bir bak! Nitekim Allah (celle celâlüh) akıllara şu ikazda bulunuyor:

هُوَ الَّذِي أَنْزَلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً لَكُمْ مِنْهُ شَرَابٌ
وَمِنْهُ شَجَرٌ فِيهِ تُسِيمُونَ ۞ يُنْبِتُ لَكُمْ بِهِ الزَّرْعَ
قُلْ أَرَأَيْتُمْ إِنْ جَعَلَ اللَّهُ عَلَيْكُمُ اللَّيْلَ سَرْمَدًا إِلَى
فِي ذَٰلِكَ لَآيَةً لِقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ

"O, gökten sizin için su indirendir. İçilecek su ondandır. Hayvanlarınızı otlattığınız bitkiler de onunla meydana gelir. (Allah) Su sayesinde sizin için ekinler, zeytinler, hurmalar,

üzümler ve diğer meyvelerin hepsinden bitirir. İşte bunlarda düşünen bir toplum için büyük bir ibret vardır.”[37]

Yine yağmurun yağmasından sonra havanın açması da nimetin tamamından, hikmetin de azametindendir: Zira yağmurun yağması ve havanın açmasının art ardına gelmesi, bu âlemin salahı için gerekli olan bir durumdur. Eğer hep yağmur yağsa veya hep hava açık olsa, yeryüzü ifsat olurdu. Görmez misin ki yağmur kesintisiz bir şekilde ve çokça yağdığında yeşillikler ve bakliyatlar çürür, evler ve yapılar çöker, yollar kapanarak insanlar işlerine gidemez olur.

Eğer hiç yağmur yağmayıp da hava hep açık olsa, o zaman da tüm nebâtat kurur, canlılar ifsat olur, pınar ve vadilerdeki su kokar, bu durum da tüm insanlara zarar verirdi. Yine havada kuraklığın hâkim olması durumunda bir diğer zarar da, hastalıkların salgın hâline gelmesidir. Ayrıca kuralık olduğunda ihtiyaç maddeleri pahalanır, meralar helak olur, hatta arılar bal yapacak çiçek bile bulamaz hâle gelir.

Ancak hava bazen açık, bazen yağmurlu olunca yeryüzünde denge sağlanmış olur ve böylece birinin sebep olacağı zararı diğeri telafi eder. Bu, Allah’ın iradesinin galibiyetini gösterir. Eğer: “Bazen havanın açık olması ve yağmurun yağması da zarar verir.” denilse, buna şöyle cevap veririz: “Bazen insanlara Allah’ın nimetlerinin ve rahmetinin zıddı da gösterilir ki, Allah’ın hükmünün gâlip olduğu bilinsin, insanlar zulüm ve isyandan kaçınsın. Şunu görmez misin ki bir insan hastalandığı zaman iyileşmesi için acı ve kerih ilaçlara ihtiyaç duyar. Nitekim Allah (celle celâlüh) şöyle buyurmuştur:

وَلَوْ بَسَطَ اللّٰهُ الرِّزْقَ لِعِبَادِهِ لَبَغَوْا فِي الْاَرْضِ وَلٰكِنْ
يُنَزِّلُ بِقَدَرٍ مَا يَشَاءُ اِنَّهُ بِعِبَادِهِ خَبِيرٌ بَصِيرٌ

“Allah kullarına rızkı bol bol verseydi, yeryüzünde taşkınlık yaparlardı. Fakat O, (rızkı) dilediği ölçüde indirir. Çünkü O, kullarının haberini alandır, onları görendir.”[38]

---

[36] Hicr, 22.
[37] Nahl, 10-11.
[38] Şûrâ, 27.

[36]
[37]
Şûrâ, 27.
Nahl, 10-11.
Hicr, 22.
[38]

Ateşin Yaratılmasındaki Hikmetler

Allah (celle celâlüh) şöyle buyurmuştur:

تَسْمَعُونَ ۞ قُلْ اَرَاَيْتُمْ اِنْ جَعَلَ اللّٰهُ عَلَيْكُمُ النَّهَارَ
اَمْ نَحْنُ الْمُنْشِؤُنَ ۞ نَحْنُ جَعَلْنَاهَا تَذْكِرَةً وَمَتَاعاً
لِلْمُقْوِينَۚ ۞ فَسَبِّحْ بِاسْمِ رَبِّكَ الْعَظِيمِ

“Tutuşturmakta olduğunuz ateşi söyleyin bana! Onun ağacını siz mi yarattınız yoksa yaratan biz miyiz? Biz onu bir ibret ve çölden gelip geçenlerin istifadesi için yarattık. Öyleyse yüce Rabbinin adını tesbih et.”[39]

Şunu bil ki ateşi yaratan da Allah’tır (celle celâlüh) ve ateş Allah’ın kullarına verdiği en büyük nimetlerdendir. Allah (celle celâlüh) ateşin fazlasının kullarına zarar vereceğini bildiği için, hikmeti gereği onu kullarının istifade edeceği oranda yaratmıştır. Ateş bedenlerde de mevcuttur ve faydası ise sayılamayacak kadar çoktur. Bunlardan bazıları şöyledir: Ateşle yiyecek ve içecekler ısıtılarak faydalı hâle getirilir. Eğer ateş olmasaydı, yiyecek ve içecekler tüketilecek kıvama gelemez, gıda maddeleri erime noktasına ulaşamazdı. Böylece ateşte pişirilemeyen besinlerin sindirilmesi mümkün olamazdı.

Bu önemli hususta Allah’ın kullarına nasıl da lütufkâr olduğuna bir bak!

Aynı şekilde insanların ihtiyaç duyduğu altın, gümüş, bakır, demir, kurşun ve diğer madenlere bir bak! Eğer ateş olmasaydı, bu madenlerin hiçbirinden fayda elde edilemezdi. Ancak ateşle bakır

eritilir, kap ve kacaklar onunla yapılır. Allah (celle celâlüh) bunun gibi hususlara dikkat çekerek, ateşin şükredilmeyi gerektiren bir nimet olduğunu hatırlatıyor.

يَعْمَلُونَ لَهُ مَا يَشَاءُ مِنْ مَحَارِيبَ وَتَمَاثِيلَ وَجِفَانٍ
كَالْجَوَابِ وَقُدُورٍ رَاسِيَاتٍ اِعْمَلُوا آلَ دَاوُدَ شُكْراً
وَقَلِيلٌ مِنْ عِبَادِيَ الشَّكُورُ

"Onlar Süleyman'a kalelerden, heykellerden, havuzlar kadar (geniş) leğenlerden, sâbit kazanlardan ne dilerse yaparlardı. Ey Dâvûd ailesi! Şükredin. Kullarımdan şükreden azdır!"[40]

Yine demir ateşle yumuşak hâle getirilir ve insanlar bu şekilde ateşten istifade ederek, zırh ve kılıç gibi savaş âletleri yapar. Allah (celle celâlüh) bu hususu şöyle haber verir:

اَمْ نَحْنُ الْمُنْشِؤُنَ ۞ نَحْنُ جَعَلْنَاهَا تَذْكِرَةً وَمَتَاعاً
بِالْغَيْبِ اِنَّ اللّٰهَ قَوِيٌّ عَزِيزٌ

"Biz demiri de indirdik. Öyle ki, onda büyük bir kuvvet ve insanlar için faydalar vardır."[41]

وَعَلَّمْنَاهُ صَنْعَةَ لَبُوسٍ لَكُمْ لِتُحْصِنَكُمْ مِنْ بَأْسِكُمْ
فَهَلْ اَنْتُمْ شَاكِرُونَ

"Ona, savaşta çekeceğiniz sıkıntılarınıza karşı sizi koruması için zırh yapmayı öğrettik. Artık şükredecek misiniz?"[42]

Ateşte eritilen demirden zirai âletler ve ekin biçme âletleri yapılır. Yine demirden çekiç, balyoz ve marangoz işlerinde kullanılacak birçok âletler yapılır. Eğer Allah (celle celâlüh) ateş gibi bir nimeti kulları için yaratmasaydı, o zaman insanlar istifade ettikleri bu tür âletleri de, altın ve gümüşten para ve zinet eşyaları da yapamaz, böylece bu madenler toprak gibi değersiz olurlardı.

Bir de şuna bak ki; Allah (celle celâlüh) gecenin zifiri karanlığı çöktüğü zaman ateşte bir ferahlık ve rahatlama yaratmıştır. İnsanlar o ateşle aydınlanır, her türlü yiyecek ve içeceklerden yemekler yapılır, hastalar tedavi edilir, çevrede zarar verici şeyler görülür, yataklar hazırlanır. İnsanlar ateşi denizde ve karadaki tüm işlerinde kullanır. İnsanlar ateşi görerek ferahlık elde eder. Hatta öyle ki bu ateşle sanki Güneş onların ufkundan hiç batmaz, onunla havanın dondurucu etkisinden korunulur, rüzgârın soğukluğu savılır. Yine savaşlarda ateşten faydalanılır, ateşle kalelerin surları yıkılır.

Şimdi sen bu nimetin ne kadar değerli olduğuna bir bak! Öyle ki Allah (celle celâlüh) hikmeti gereği ateşi kullarının önüne koymuştur. Böylece onlar isterlerse ateşi kullanır, isterlerse yanlarında taşırlar.

---

[39] Vâkı'a, 71-74.
[40] Sebe', 13.
[41] Hadid, 25.
[42] Enbiyâ, 80.

[42]
[39]
[40]
[41]
Hadid, 25.
Enbiyâ, 80.
Sebe', 13.
Vâkı'a, 71-74.

İnsanın Yaratılışındaki Hikmetler

Allah (celle celâlüh) şöyle buyurmuştur:

وَهُوَ الَّذِى جَعَلَ لَكُمُ النُّجُومَ لِتَهْتَدُوا بِهَا فِى ظُلُمَاتِ
وَالنَّهَارِ وَالْفُلْكِ الَّتِى تَجْرِى فِى الْبَحْرِ بِمَا يَنْفَعُ
عَلَقَةً فَخَلَقْنَا الْعَلَقَةَ مُضْغَةً فَخَلَقْنَا الْمُضْغَةَ عِظَاماً
رَتْقاً فَفَتَقْنَاهُمَا وَجَعَلْنَا مِنَ الْمَاءِ كُلَّ شَيْءٍ حَيٍّ اَفَلَا
اللّٰهُ اَحْسَنُ الْخَالِقِينَ ۞ ثُمَّ اِنَّكُمْ بَعْدَ ذٰلِكَ لَمَيِّتُونَ
۞ ثُمَّ اِنَّكُمْ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ تُبْعَثُونَ

“And olsun biz insanı, çamurdan (süzülüp çıkarılmış) bir özden yarattık. Sonra onu sağlam bir karargâhta nutfe hâline getirdik. Sonra nutfeyi alaka (aşılanmış yumurta) yaptık. Peşinden de alakayı bir parçacık et hâline soktuk; bu bir parçacık eti kemiklere (iskelete) çevirdik; bu kemiklere et giydirdik. Sonra onu başka bir yaratışla insan hâline getirdik. Yapıp yaratanların en güzeli olan Allah ne yücedir! Sonra muhakkak ki siz bunun ardından elbet öleceksiniz. Sonra da şüphesiz kıyâmet gününde tekrar diriltileceksiniz.”[43]

Şunu bil ki; Allah (celle celâlüh) ezelî ilmine istinaden insanı yaratmış, onu bu dünyaya yaymış, imtihan ve sınavlara karşı da sorumlu tutmuştur.

Allah (celle celâlüh) insanı nesilden nesile türeyecek şekilde kadın ve erkek olarak yaratmış, kalplerine sevgi tohumu atarak birbirlerine karşı çekici kılmıştır. Böylece insanlar karşı cins olmadan yaşamaktan âciz hâle gelmiş, şehvetten kaçmanın çözümünü bulamamışlardır. Fıtratlarında bulunan şehvet hisleri de insanları cinsel ilişki kurmaya sevk etmiştir. Cinselliği düşünmek, tenâsül uzuvlarını harekete geçirerek spermin kadın rahmine boşaltılmasına neden oldu. Zira ceninin yaratılma yeri kadının rahmidir. Spermler bu rahimde birleşir. Öyle ki, bu spermler sırt ile kaburga kemiği arasından kendine mahsus hareketle gelir. Böylece sperm kanallardan hareket ederek batından batına nakledilmiş olur. Spermler her ne kadar kolayca bozulabilecek bir yapıda olsa da, en ufak bir şey onun yapısına tesir etse de, babadan anne rahmine kanallarla taşınan bu spermler, yapılarını yitirmez. Sonra Allah (celle celâlüh) bu sıvıdan erkek ve dişiyi yaratmıştır. Bu sıvı kan pıhtısına, kan pıhtısı et parçasına (mudğa), et parçası kemiğe dönüşmüş, kemikler ete bürünmüş, etler sinir ve adalelerle kuvvetlendirilmiş, damarlarla da dokuma işlemi yapılmıştır. Sonra Allah (celle celâlüh) organları yaratmış, onlara şekil vermiş, yuvarlak bir kafa yapmış, bu kafada göz, kulak, burun ve ağız yaratmıştır.

Allah (celle celâlüh) göze görme yetisi verdi. Gözün eşyayı görmesi gizemli ve şaşırtıcı bir durumdur. İnsan görme olayının sırrını açıklamaktan âcizdir. Allah (celle celâlüh) gözü yedi tabakalı yarattı. Her tabakanın kendine ait bir yapısı ve işlevi vardır. Eğer bu tabakalardan biri zarara uğramış olsa, göz görme yeteneğini kaybederdi. Şimdi de göz kapaklarının gözü nasıl kuşattığına bir bak! Allah (celle celâlüh) gözü tozlardan veya diğer zararlı etkenlerden korumak için hızlı hareket edebilen göz kapaklarıyla onu korur. Göz kapakları bir evin kapısı gibidir. İhtiyaç anında açılır, sair zamanlarda kapatılır.

Göz kapaklarının yaratılışındaki hikmetlerden biri de, göze ve yüze güzellik katmaktır. Bu nedenle Allah (celle celâlüh) kirpikleri göze zarar verecek kadar uzun ve kısa yaratmamıştır. Kirpikleri tam olması gerektiği uzunlukta yaratmıştır.

Allah (celle celâlüh) göz çukurunda gözyaşını da yaratmıştır. Bu gözyaşı göze kaçan zarar verici şeylerin zararını yok etsin diye onu tuzlu yaratmıştır.

Allah (celle celâlüh) göz pınarlarını göze kaçan zararlı maddeleri dışarıya atabilsin diye aşağı doğru kıvrımlı yaratmıştır.

Yine kaşları da yüz için güzellik, gözler için de perde olsun diye yaratmıştır. Kaşları uzunluğu da aynen kirpiklerin uzunluğu gibi olması gereken orandadır.

Allah (celle celâlüh) saç ve sakalı uzama ve kısalmayı kabul edecek bir yapıda yaratmıştır. Böylece kişi şer'î ölçüleri aşmadan istediği gibi saçını ve sakalını uzatabilir veya kısaltabilir.

Sonra ağza, dile ve bunlardaki hikmetlere bir bak! Allah (celle celâlüh) iki dudağı ağız için bir örtü yapmıştır. Sanki dudaklar ihtiyaç hâlinde açılan bir evin kapısı gibidir. Dudaklar küçük dili ve dişleri gizler, güzellik için de oldukça faydalıdır. Eğer dudaklar olmasaydı yüzün şekli çok çirkin görünürdü. İnsan dudakları ve diliyle konuşabilir, insanın içinde olanları dışarı aktarır. Yine diliyle ağzına aldığı lokmayı dişlerinin arasına alarak sağlam bir şekilde çiğnemiş olur ve sonrasında o lokmayı yutmak kolay hâle gelir.

Allah (celle celâlüh) dişleri tek parça olarak değil de ayrı ayrı yaratmıştır. Böylece insan bir dişini kaybetse bile diğerlerinden faydalanmaya devam eder. Dişlerin faydası ile beraber güzel bir görüntüsü de vardır. Dişler diğer kemiklerden farklı olarak daha dayanıklı bir şekilde yaratılmıştır. Çiğneme esnasında azı dişlerine daha fazla ihtiyaç duyulduğu için azı dişleri daha iridir ve diğer dişlerden daha fazla sayıdadır. Zira çiğnemek sindirimin ilk etabını oluşturur. Ön orta kesici dişler ve köpek dişleri besin maddelerini parçalarken kullanılır. Bu nedenle kökleri daha sağlam ve üstleri daha keskin yaratılmıştır. Sonra bu dişlerin ağza kattığı estetik görüntü daha başkadır. Bu nedenle renkleri biraz daha beyaz, uzunlukları eşittir. Sanki bu dişler ipe dizilmiş inci taneleri gibi düzgündür.

Sonra Allah'ın (celle celâlüh) ağızda yarattığı hapsedilmiş sıvılara (tiroit bezlerine) bir bak! Bu sıvılar ihtiyaç duyulduğu zaman salgılanır. Eğer bu sıvı ihtiyaç duyulmadan önce salgılansa ve dışarıya aksa, insan için kötü bir görüntü oluşurdu. Oysa bu sıvı, ağza besin maddeleri alındığında artar ve o besinleri ıslatarak zorluk ve sıkıntı oluşmadan kolay bir şekilde yutulmasını sağlar. Eğer ağızda besin maddeleri olmazsa, o zaman bu salgılanan sıvı da yok olur. Sadece boğazı, küçük dili ve ağzı ıslatacak kadar bir ıslaklık

kalır. Zira ağız kuru kalmış olsaydı, bu durum kişinin konuşmasına engel olur ve çeşitli hastalıklara sebebiyet verirdi.

Sonra Allah'ın (celle celâlüh) şu lütfuna bak ki, kişi bir şey yerken o yediğinden lezzet alır. Aynı şekilde dilin ve ağzın diğer kısımlarının da yemekten lezzet almasını sağlamıştır. Böylece insan yemeye ve içmeye ihtiyaç duyduğu zaman damak tadına göre hareket eder. Sevdiği yiyeceklerden zevk alır, sevmediklerini ise terk eder. Sonra bu tat alma hissiyle yiyeceklerin sıcaklık ve soğukluk derecelerini ayarlar.

Sonra Allah'ın (celle celâlüh) kulağı nasıl yarattığına bir bak! Allah (celle celâlüh) kulağı oldukça hassas yaratmıştır. Bunun sebebi eziyet verici haşereleri ve diğer şeyleri hemen hissedebilmesini sağlamaktır. Öyle ki O, kulakta acı bir rutubet var etmiştir. Böylece bu sıvı, kulağı kurtçukların zararlarından korur ve kulağa doğru saldıran haşereleri öldürür. Allah (celle celâlüh) kulağı kıvrımlı bir şekilde yaratmış ki, sesler bir arada toplanmasın ve bu sesler beyne iletilsin.

Yine Allah (celle celâlüh) kulağı kıvrımlı yaratmış ki, içe kaçan haşerelerin manevra alanı daralsın ve yolu uzun olsun. Eğer kişi uykudaysa, bu şekilde hemen uyanarak önlemini alır.

Sonra kokuların buruna hava yolu ile nasıl girdiğine bir bak! Bu öyle gizemlidir ki, bunun hakikatini ancak onu yaratan bilir. Sonra burnu Allah'ın (celle celâlüh) nasıl da dikey olarak yaratıp güzel bir görüntü kazandırdığına, buruna iki delik açtığına, oraya koku alma duyusunu yerleştirdiğine bir bak! Bu koku alma duyusuyla insan yenilen ve içilen şeylerin kokusunu alır, güzel kokulardan istifade eder, kötü kokulardan uzaklaşır. Ayrıca burun delikleriyle abdest suyu içeri çekilir ve böylece insan bir ferahlık hisseder.

Sonra Allah (celle celâlüh) boğazı yarattı, orayı seslerin çıkması için hazır hâle getirdi, dilin hareket ederek farklı seslerin çıkmasını sağladı. Yine Allah (celle celâlüh) boğazı genişlik ve darlık, sertlik ve yumuşaklık, sarkık ve sıkılık, uzunluk ve kısalık bakımından farklı farklı yaratmıştır. Tâ ki bu sebeple değişik sesler ortaya çıksın, iki ses birbirine benzemesin. Aynen insanların sûretinin birbirinden farklı olup kimsenin kimseye benzemediği gibi. Kişi böylece seslerden yola çıkarak insanları ayırt eder. Nitekim Allah (celle celâlüh) Âdem'i ve Havva'yı farklı sûretlerde yaratmıştı. Onlardan da öyle çocuklar

yarattı ki, bu çocuklar anne-babalarından farklı sûretteydiler. İnsanlar birbirleriyle tanışsınlar diye bu farklı yaratılış devam edip durdu.

Sonra ellerin yaratılışına bir bak! İhtiyaç duyduğu işleri yapsın, zararlı işleri de savsın diye insana iki tane el verilmiştir. Allah (celle celâlüh) nasıl da avuç ayasını geniş yaratıp uçlarından parmakları ayrı ayrı var etmiştir! Başparmak bir tarafta, diğer dört parmak bir taraftadır. Böylece başparmak tüm parmaklara ulaşabilir.

Gelmiş geçmiş tüm insanlar, parmakları şu anki hâlinden daha güzel tasarlamaya çalışsalar, bunu başaramazlar. Başparmağın bir tarafta, diğer parmakların da beri tarafta yaratılmasıyla bir nesnenin tutulması, alınması veya verilmesi mümkün hâle gelir. Kişi avuçlarını açtığı zaman tabak gibi onun üzerine bir şey koyulabilir. Yumruk hâline getirildiği zaman sert bir âlete dönüşür. Parmaklar yarı açık hâlde olursa el kepçeye, avuç açılıp parmaklar da birleştirildiğinde el çapaya dönüşür.

Sonra Allah (celle celâlüh) parmakların ucunda tırnakları hem zinet olarak hem de parmakları kuvvetlendirmek için destek verici olarak yaratmıştır. Öyle ki parmaklarla tutulamayan ince nesneler tırnaklarla tutulur. Aynı zamanda vücut kaşındığı zaman insan tırnaklarla o bölgeyi kaşır.

Vücudun küçük parçası olan tırnaklar olmasaydı, bir kaşıntının ortaya çıkması durumunda insan zayıf kalır ve âciz düşerdi. Vücudun hiçbir yeri tırnağın işlevini yerine getiremez. Zira tırnak kemik gibi sert, deri gibi yumuşak değildir. O hem uzar hem de kısalır. İnsan uyanıkken veya uykuda bile tırnak bu işlevini yerine getirir. Aksi takdirde insan uykudayken başka birini bulup kaşıntı ihtiyacını gidermesi gerekirdi.

Sonra baldırlara, bacaklara ve yayılan ayaklara bir bak! İnsan bunlarla ancak yürüme imkânına sâhip olur. Allah (celle celâlüh) ayakları parmaklarla süslemiş, onları bir zinet ve yürümek için de bir kuvvet olarak var etmiştir. Aynı şekilde parmakları da tırnaklarla süsleyip kuvvetli kılmıştır.

Allah (celle celâlüh) tüm bunları basit bir sıvı damlasından yaratmaya başlamıştır. Sonra bu sıvıdan bedenin kemiklerini yaratarak güçlü ve sert bir şekle bürümüştür. Böylece beden düz ve dengeli bir hâlde durur. Sonra Allah (celle celâlüh) bu kemiklere farklı farklı şekiller vermiş ve onları birbiriyle uyumlu estetik bir biçime kavuşturmuştur.

Öyle ki kemiklerin bazısı küçük, uzun, yuvarlak, düz, ortası boş, ince ve kalındır. Sonra bu kemiklerin içine vücudun ihtiyacı olan ve ona faydalı olan, onu güçlü kılacak sıvı şeklinde ilikleri yerleştirmiştir.

İnsan tüm vücuduna ve organlara muhtaçtır. Ancak vücudunun ihtiyaç duyduğu kısımlarını ayrı ayrı kullanabilsin, daha rahat hareket edebilsin diye tek parça şeklinde değil de, farklı farklı kemik ve eklemlerden yaratmıştır. Bu kemiklerinin her birinin şeklini, yapabileceği harekete elverişli bir şekilde yaratmıştır. Sonra o kemiklere eklemler ilave etmiş, birbirlerine de damarlarla bağlı kılarak güçlü hâle getirmiştir. Eklem yerlerinde kemiklerin bir ucu çıkıntılı, diğer ucu ise oyuktur. Bu şekilde kemikler birbirine tutunarak uyumlu hareket eder. Böylece insan istediği zaman vücudunun sadece istediği yerini hareket ettirir. Kemiklerin eklem yerleri olmasaydı, bu şekilde hareket etmek mümkün olmazdı.

Sonra Allah’ın (celle celâlüh), insan kafasını nasıl yarattığına bir bak! Öyle ki insanın kafası farklı şekillerde elli beş kemikten oluşur ve bu kemikler birbirleriyle uyumlu hâlde yuvarlak bir biçim oluşturur. Bu kemiklerin altı tanesi kafatasında, yirmi dört tanesi üst çenede, iki tanesi de alt çenede bulunur. Geriye kalan kemiklerin bazıları kesmek için, bazıları da çiğnemek için lazım olan dişleri oluşturur.

Allah (celle celâlüh), boynu kafa ile vücut arasında bağlantı görevi gören bir organ olarak yaratmıştır. Boyunda iç içe geçmiş olan ve disk denilen yedi adet kıkırdak vardır. Bunlar birbirlerine uyumlu şekilde hareket eder. Bunların detaylarından bahsetmek uzun sürer. Boynun alt kısmından kuyruk sokumuna kadar yirmi dört tane disk vardır. Kuyruk sokumunu kuyruk kemiğine bağlayan üç disk bulunur. Kuyruk kemiğinde de üç tane disk vardır.

Sonra sırt kısmındaki kemikler göğüs, omuz, el, kasık bölgesi, kuyruk sokumu, baldır, bacaklar ve ayak parmağı kemiklerine bağlantılı olarak yaratılmıştır. Mafsallardaki küçük kemikleri saymazsak, insan vücudunda toplam 248 kemik vardır.

Şimdi Allah’ın (celle celâlüh) tüm bunları basit bir sıvıdan nasıl yarattığına bir bak! Bu kemik sayılarını belirtmemizden gaye, onu yaratan Zât’a tazim göstermek amacını taşır. O, bu kemikleri birbirinden nasıl da farklı ve hassas bir ölçüde yaratmıştır! Şöyle ki; eğer vücutta bir kemik fazla bulunsaydı, bu kemik insan için yük olur ve onu çıkartmaya ihtiyaç duyardı. Eğer bir tane kemik eksik olsaydı,

o zaman bu kemiğin eksikliğinin giderilerek eklenmesi icap ederdi. Allah (celle celâlüh) bu kemiklerin ölçülerini ve şekillerini basiret sâhipleri için ibret kılmış, azamet ve celali için de delil yapmıştır.

Şimdi Allah'ın (celle celâlüh), kemikleri hareket ettiren dokular olan kasları nasıl yarattığına bir bak! İnsan vücudunda 529 tane kas vardır. Kaslar etlerden, sinirlerden, bağlardan ve zarlardan meydana gelmiştir. Bunların da bulundukları yere ihtiyaca göre değişik şekil ve ölçüleri vardır. Yirmi dört tane kas, gözün ve göz kapaklarının hareket etmesini sağlar. Eğer bu kaslardan bir tanesi eksik olsaydı, göz işlevini yitirirdi. Aynen bunun gibi her organda farklı sayı ve işlevde kaslar vardır.

İnsan vücudundaki damarların ve sinirlerin genişliği ve oluşumu çok daha kompleks ve şaşırtıcıdır. Bunların detayına girmek uzun sürer. Sonra bunlarda öyle şaşırtıcı hâller vardır ki, duyu organlarıyla bunlar idrak edilemez.

Sonra insanın nasıl da kendine has ve şerefli yaratıldığına bir bak! Öyle ki insan düz ve ayakta durabilen, oturabilen, elleriyle ve diğer organlarıyla işlerini gören bir yapıda yaratılmıştır. Eğer insan diğer bazı canlılar gibi sürüngen olarak yaratılmış olsaydı, bahsedilenlerin hiçbirini yapamazdı.

Genel olarak insanın iç ve dış yapısına baktığında şaşırtıcı biçimde hikmetle yaratıldığını müşahede edersin. Allah (celle celâlüh) onun organlarını devamlı olarak beslenmeye ihtiyaç duyacak şekilde yaratmıştır. Ancak Allah (celle celâlüh) insanın yeme ihtiyacını sınırlandırmıştır. İnsan doyduktan sonra daha fazlasını yiyemez. Şayet doyduktan sonra da yeme durumu olsaydı, o zaman insan bedeni irileşir, hareket kabiliyeti ağırlaşır ve iş göremez hâle gelirdi. Yine insan böyle bir durumda kendisine uygun besinleri yiyemez, giyecekleri giyemez ve uygun mesken edinemezdi. Bu sınırlar ve ölçüler, Allah'ın eşsiz hikmeti ve mükemmel tasarımının neticesidir. O hâlde senin bu gördüklerinin tümü Allah'ın (celle celâlüh) bir damla sudaki sanatıdır. Peki, Onun yer ve göklerin melekûtuyla, Güneş'le, Ay'la ve yıldızlarla ilgili sanatı hakkında zannın nedir? Tüm bunların şekilleri, ölçüleri, sayıları, konumları, bir araya gelip birbirlerinden ayrılmaları, farklı şekilde görünmeleri, yerlerinin doğu ve batıda değişmeleriyle ilgili hikmetlerin neler olduğunu bir düşün! Yerdeki, gökteki bir zerrenin ve Allah'ın yarattığı diğer âlemlerdeki şeylerin bir

hikmetten hâli olduğu zannına kapılmayasın! Bunların tümü harikulâde hâlleri içerir, bir hikmete dayanır. Bunların tümünü bilmek ise, ancak Allah’a (celle celâlüh) mahsustur. Allah’ın (celle celâlüh) şu fermanını duymuyor musun?

ءَاَنْتُمْ اَشَدُّ خَلْقاً اَمِ السَّمَٓاءُ بَنٰيهَا ۝ رَفَعَ سَمْكَهَا
فَسَوّٰيهَا ۝ وَاَغْطَشَ لَيْلَهَا وَاَخْرَجَ ضُحٰيهَا ۝ وَالْاَرْضَ
اَفَلَمْ يَنْظُرُوا اِلَى السَّمَٓاءِ فَوْقَهُمْ كَيْفَ بَنَيْنَاهَا
وَالْجِبَالَ اَرْسٰيهَا ۝ مَتَاعاً لَكُمْ وَلِاَنْعَامِكُمْ

“Sizi yaratmak mı daha güç yoksa gökyüzünü yaratmak mı? Öyle ki semâyı Allah bina etti, yükseltti, düzene koydu, gecesini kararttı, gündüzünü ağarttı. Ondan sonra da yerküreyi döşedi, yerden suyunu ve otlağını çıkardı, dağları sağlam bir şekilde yerleştirdi. Bunları kendiniz ve hayvanlarınız için bir faydalanma olmak üzere yaptı.”[44]

Şimdi şunu bir düşün: Yeryüzündeki insanlar ve cinler bir damla sudan göz ve kulak yaparak bir canlı meydana getirmek isteseler, bunu başaramazlar. Allah’ın bunu rahimlerde nasıl yarattığına bir bak! Öyle ki O, nutfeye en güzel şekli vermiş, en güzel ölçüler takdir etmiş, farklı işlevlerde farklı organlar yaratmıştır. Böylece insan, hayatı boyunca mevcudiyetini sürdürür.

Sonra Allah (celle celâlüh); kalp, ciğer, mide, dalak, mesane, rahim, bağırsak gibi iç organları da belli bir şekille yaratmıştır. Her uzvun kendine mahsus şekli ve işlevine göre bir ölçüsü vardır. Mesela mideyi besinleri özümseyecek bir yapıda yaratmıştır. Bu şekilde besinler öğütülür ve parçalanır. Bunun için önce insana öğütücü dişleri bahşetmiştir ki, mide, görevini güzel bir şekilde yapabilsin ve bu besinleri hazmedebilsin. Mesela karaciğeri gıdaları kana çevirebilecek bir yapıda yaratmıştır. Bu şekilde her organ kendisine uygun olan besinleri çekip alır. Mesela kemiklerin beslenmesi etlerin beslenmesinden farklıdır. Sinirlerin beslenmesi ise damarların beslenmesinden farklıdır. Vücuttaki kılların beslenmesi ise diğer organların beslenmesi gibi değildir. Allah (celle celâlüh) dalağı, safra

kesesini ve böbreği karaciğere hizmet etmeleri için yaratmıştır. Dalak siyahlığı, safrakesesi ise sarılığı çeker. Böbrek sıvıları çeker. Mesane ise böbrekten gelen sıvıları kabul eder. Sonra da onu idrar kanallarına sevk eder. Damarlar kanı vücudun diğer taraflarına taşır. Onun ana yapısı etin ana yapısından daha sağlamdır. Kan, ancak bu şekilde muhafaza edilebilir. Damarlar âdeta kanallar gibidir.

Allah'ın (celle celâlüh) anne rahmini nasıl tasarladığına, o rahmi nasıl genişlettiğine bir bak! İlim tüm bunları bilme konusunda kemale eremez. Bilakis bunları ancak yaratıcısı bilebilir. Kişi bunları vasfetmeye çalışsa âciz kalır. Anne rahmindeki bebek ağlamaz, kimsenin onu avutmasına ihtiyaç duymaz. Anne de karnındaki bebeğe ne yapması gerektiğini açıklamaz, ona tenbihte bulunmaz. Bu durum bebeğin anne karnından çıkıp da gıdasını ağlayarak isteme vaktine kadar devam eder. Eğer böyle olmasaydı, anne çok yorulacağından ve çok külfetli bir ilgilenme süreci geçireceğinden dolayı çocuğundan nefret ederdi. Bebek doğduktan sonra bedeni güçlenip zâhirî ve bâtınî organları kuvvet bulunca besinleri hazmetmeye başlar. İşte tam bu sırada Allah (celle celâlüh) o çocuğa diş verir. Ancak zamanlama öyle muhteşemdir ki, dişlerin çıkması ne daha önce olur, ne de daha sonra.

Allah'ın (celle celâlüh), çocuğu büluğ ve rüşd çağına aşama aşama nasıl getirdiğine bir bak! Şimdi çocuğun gizemli yaratılışını tefekkür et! O doğduğunda akledemeyen câhil biriydi. Eğer bebek anne karnında akıllı olsaydı, dünyaya gelmeyi zaten kabul etmez, şaşkınlık içinde kalırdı. Zira doğsa bile bir beze sarılıp taşınmasını, beşiğe konup sallanmasını tuhaf karşılardı. Çünkü bebek tanımadığı bir dünyayı görmüş, daha önceden görmediği kişiler yanına gelmiş, eskiden bilmediği kişilerle karşılaşmıştır. Sonra o bebek sürekli düşünüp fikirlerini ortaya koyacağından ve istemediği şeylere karşı geleceğinden tatlılığını da yitirir, ona karşı duyulan şefkat ve sevgi azalırdı.

Şimdi Allah'ın (celle celâlüh) her şeyi nasıl bir hikmete göre ve doğru bir yola koyarak yarattığı görülmüyor mu?

Doğum sancısı şiddetlendiği zaman Allah (celle celâlüh) neslin türemesi için ona nasıl da bir yol açıyor!

Allah (celle celâlüh) erkeğin yüzü çocuklardan ve kadınlardan ayırt edilsin, yaşlanınca yüzündeki çukurluklar görünmesin diye onun

yüzünü kıllarla nasıl da süslemiştir. Kadının yüzünü ise tüysüz yaratarak hoşluk ve tatlılık vermiş ki, erkeklerin ilgisini çeksin ve böylece erkeklerle kadınlar evlenip nesiller türesin.

Şimdi bahsetmiş olduğumuz bu farklılıkları tefekkür et! Bu gibi şeylerde ihmal görüyor musun? Cenin daha anne karnında iken annesinin kanı onun damarlarında dolaşmasaydı, susuz bırakılan bir bitkinin kuruyup gitmesi gibi o da annesiyle beraber kuruyup gitmez miydi? Doğumundan hemen sonra annesine süt bahşedilmemiş olsaydı, o bebek açlıktan ve susuzluktan helak olmaz mıydı? Eğer dişler onun için olması gereken zamanda çıkmasaydı, yemekleri çiğnemekten mahrum kalmaz mıydı? Bu durumda o bebek sadece sütle beslenmek zorunda kalır ve böylece bedeni gelişme gösteremezdi.

Şayet erkeğin yüzünde kıllar olmasaydı, o zaman o erkek, çocuk ve kadın görünümünde olurdu. O zaman sen erkeklerde heybet, vakar ve ağırbaşlılık göremezdin.

O hiçbir şey değilken, ona tüm bu nimetleri tam da ihtiyaç duyduğu zamanlarda bahşeden kimdir?

Cima lezzetinin insan neslinin devamı için nasıl da bir vâsıta olarak var edildiğini bir düşün! Öyle ki nutfenin anne karnına yerleşmesi için kadına da, erkeğe de cinsel uzuvlar verilmiştir.

Sonra bedendeki tüm organlara bir bak! Hepsi de bir ihtiyacın karşılanması için bahşedilmiştir. İnsan, gözleriyle görür, elleriyle nesneleri tutar, hareket ettirir. Ayaklarıyla yürür, midesiyle besinleri hazmeder. Karaciğer vücudunu temizler. Ağzıyla hem yiyecekleri alır, hem konuşur. Boşaltım organlarıyla vücuttaki fazlalıkları dışarı atar. Bunların tümü düşünüldüğü zaman, bir hikmete binaen mükemmel yaratıldığı ortaya çıkar.

Şimdi besinlerin mideye ulaşıp sindirilmesine, temiz olan kısmının ince damarlar yoluyla karaciğere nasıl ulaştığına bir bak! İnce damarlar âdeta filtre gibi yaratılmıştır ki, sert ve kalın olan besinler karaciğere ulaşıp zarar vermesin. Bu damarlar o kadar ince yaratılmıştır ki, faydasız ve güçsüz olan besinler bu damarlardan geçip gidemez. Böylece Allah (celle celâlüh) geriye kalan besinleri kana çevirir. Bu damarlarla her organın ihtiyaç duyduğu kuru ve hafif olan besinler o organlara ulaştırılır.

فَتَبَارَكَ اللّٰهُ رَبُّ الْعَالَمِينَ

“Âlemlerin Rabbi olan Allah ne yücedir!”[45]

Daha sonra besin değeri olmayan posalar vücuda yayılıp zarar vermesin diye bir yerde toplanır ve sonra da dışarı atılır.

Şimdi insan vücuduna bir bak! Lüzumsuz bir organ var mı? Gözler eşyayı ve renkleri görmek için yaratılmıştır. Eğer renkleri gören gözler olmasaydı, renklerin bir anlamı olur muydu? Yine gözdeki nur olmasaydı, dışarıdaki ışıkları görmek hususunda gözlerden istifade edilmesi mümkün olmazdı.

Yine kulaklar da işitmek için yaratılmıştır. Eğer sesleri işitecek kulaklar olmasaydı, o seslerin bir anlamı olur muydu? Diğer organlar için de durum aynıdır.

Şimdi organlarla eşya arasındaki ilgiye bir bak! Öyle ki hissedebilmek ancak eşya ile oluyor. Mesela hava ve ışığı ele alalım. Eğer ışık aydınlık ortam oluşturmayacak şekilde olsaydı, gözlerle bir şey görülmezdi. Yine kulağa sesi götürecek hava olmasaydı, kulak sesleri işitemezdi.

Bir sorundan dolayı göz ve kulaklarını kaybeden kişiyi bir düşün! Bu kişi adımını nereye atacağını, önünde neyin olduğunu bilemez, renkleri ayırt edemez, bir âfetin veya düşmanın hangi taraftan geldiğini anlayamaz ve birçok mesleği öğrenemez.

İşitme duyusunu kaybeden kişi sohbet etmekten, konuşmaktan, güzel seslerin lezzetinden, nağmeli ezgilerden mahrum kalır, etrafta olup bitenlerden haberdar olamaz. Hatta öyle ki bu kişi yaşayan bir ölü gibi olur. Akıl nimetini yitirmek ise, hayvanların durumundan daha da kötüdür.

Bu organların nasıl yaratıldığına bir bak! Öyle ki, bu organlar insanların tüm ihtiyaçlarını karşılayabilecek özellikte yaratılmıştır. İnsan bu organlardan birini yitirdiği takdirde işleri aksar, hayatı güçleşir. Allah (celle celâlüh) bir kimseden bu organlardan birini sonradan alırsa, bununla insanları te’dib etmek ve insanlara vermiş olduğu organların nasıl bir nimet olduğunun farkında olmalarını murat eder. Organlarını kaybeden kimse sabır gösterirse, âhirette bu sabrının karşılığını görür. Varlıkta da, yoklukta da Allah’ın rahmetinin nasıl tecelli ettiğine bir bak!

Sonra organların nasıl da tek ve çift olarak yaratıldığına ve bundaki hikmetlere ve mükemmelliğe bak! Duyu organlarının çoğu başta bulunur. Eğer vücutta birden fazla baş olsaydı, bu ihtiyaç fazlası olur ve vücuda da ağır gelirdi. Öyle ki biri konuşurken diğeri susar ve boş boş beklemiş olurdu. Öte taraftan biri başka bir şey, diğeri de başka bir şey söylese, muhatap kimse ne denmek istediğini anlamazdı.

El çift yaratılmıştır. Eğer insanın tek eli olsaydı, işlerini göremez olurdu. Zira tek eli felç olmuş kişilerde bu eksiklik net olarak görülür. Zira bu kişi bir işle mükellef tutulsa, o işi sağlam yapamaz, iki eli olan insanın yaptığı işlerin seviyesine ulaşamaz. İki ayağa sâhip olmanın hikmeti ise zaten aşikârdır.

Şimdi de ses organlarını bir düşün! Boğaz ses için bir boru gibidir. Dil, dudaklar, ağız ve dişler bir kalıp gibidir. Dişlerini kaybeden kişinin konuşmakta nasıl güçlük çektiğini görmüyor musun? Sonra nefes borusuna bir bak! Temiz havayı ciğerlere nakleder ve bu temiz havanın ciğerlere nakledilmesiyle kalp rahat çalışır.

Dil ile ağza alınan lokmalar hareket ettirilerek yiyecek ve içeceklerin yutulmasına yardımcı olunmuş olur. Dişler de yiyeceklerin parçalanmasını sağlar. Ayrıca dişler dudaklar için istinat duvarı görevi görerek dudağın ağzın içine yönelmesine engel olur. Yine dudaklarla içecekler yudumlanır, mutedil bir şekilde mideye gitmesi sağlanır. Dudaklar ve ağız kapı görevi görür.

Görüldüğü üzere her uzvun çeşitli ihtiyaçları giderecek görevi ve çeşit çeşit faydası vardır. Organların daha fazla veya daha eksik olması, vücudun dengesini bozardı. İşte tüm bunlar, her şeyi bilen ve aziz olan Allah'ın takdir ettiği ölçüyle teşekkül etmiştir.

Şimdi de beyni tefekkür et! Beyin daha iyi muhafaza edilsin diye kat kat yaratılmış ve dıştan da kafatası ile kuşatılmış ve sonra da örtülsün ve zinet olsun diye saçlarla kaplanmıştır. Bu şekilde beyin eziyet verici sıcak ve soğuktan korunmuş olur. Allah (celle celâlüh) tüm duyuların merkezi olan beynin ne kadar mühim ve korumaya müstahak olduğunu bildiği için, onu bu şekilde muhafaza etmiştir. Zira tüm hislerin kaynağı beyindir.

Sonra Allah'ın (celle celâlüh), kalbi göğüs boşluğunda nasıl gizlediğine, değerinden dolayı göğüs kafesi ile onu nasıl koruduğuna, et ve kemiği nasıl giydirdiğine bir bak! Bu mekân kalp için layık olan bir yerdir. Sonra nefes borusunda nasıl iki kanal

oluşturduğuna bir bak! Bu kanallardan biri ses içindir ve ciğerlere kadar uzanır. Diğeri de mideye kadar uzanan yemek borusudur. Nefes borusuna yemeklerin kaçmaması için de oraya küçük dili yerleştirmiştir. Sonra da ciğeri hiç sekteye uğramayacak şekilde yaratarak temiz havayı kalbe götürmesini sağlamıştır. Böylece kalbin hararet yaparak insanın ölmesine engel olmuş olur. Bu faydaların hâsıl olması için de ciğerleri hava ile doldurur.

Sonra da insanın idrar ve dışkı kanallarına, gerektiği zaman tutabilme özelliği vermiştir. Bu kontrol sayesinde insanın yaşamı alt üst olmaz.

Sonra insana kalçaları nasıl verdiğine bir bak! Allah (celle celâlüh) kalçayı insan yere oturduğunda onu korusun diye etli yaratmıştır. Oysa kalçaları zayıf olan insanlar yere oturduğunda sıkıntı çeker.

Eğer erkeğin cinsel organı daima sarkık olmuş olsaydı, spermler anne karnına nasıl ulaşırdı? Eğer erkeğin cinsel organı sürekli ereksiyon hâlinde olsaydı, hayatında işleri nasıl yürütürdü? Normal zamanda penis sanki şehvet için yaratılmamış gibi gizlenebilmektedir. Mesela bir bina inşâ edilirken tuvaletin evin en gizli yerinde yapılması güzel değil midir? Aynı şekilde insanın tuvalet ihtiyacını gidermek için anüsün vücudun en gizli yerinde yaratılması da böyledir. Öyle ki kalçalar anüsü ve penisi gizler. İnsanın şerefinden dolayı bu durum canlılar arasında sadece insana mahsus bir hâldir.

Sonra tırnaklara ve tüylere bir bak! Öyle ki onların uzamasında ve kısalmasında insanlar için faydalar vardır. Bu ikisi kesildiği zaman, insana acı hissi vermez. Aksi takdirde ortaya iki durum çıkardı. Ya kendi hâline bırakılırdı ve bu durumda kişinin görüntüsü çok çirkin olurdu; ya da kesilirken her defasında insana acı verirdi.

Sonra vücuttaki kılları bir düşün! Eğer gözde kıl çıksaydı göz kör olur, ağızda çıksaydı yeme ve içme zehir olur, avuç ayasında çıksaydı insan bazı işleri göremez ve dokunma lezzetini alamaz, cinsel organda çıksaydı ilişkiden tat alamazdı. Kıl hep bunu kabullenecek olan bölgelerde çıkar. Bu nimetleri veren ve bu şekilde tasarrufta bulunan zâtın şânı ne yücedir!

Bu yaratılışın nasıl doğru, hatalardan ve zarardan da nasıl uzak bir yaratılış olduğuna bak! İnsan yemeye, içmeye ve cinselliğe tabiatı gereği ihtiyaç duyar. Tüm bunlarda sapasağlam bir tasarım vardır.

Allah (celle celâlüh) insanın tabiatına bunları muharrik bir unsur olarak koymuş, bir ihtiyaç kılmıştır. Mesela açlık ve susuzluk insanın yaşamını sürdürebilmesi için bir gereksinimdir. Hayatta kalabilmesi için yeme ve içmeyi talep etmesi şarttır. Uyku da beden ve tüm organlar için bir istirahattir. Şehvet de cimayı gerektirir ve neslin devamı için bu şarttır. Eğer insanın tabiatında yeme ve içme hissi olmasaydı da, sadece onlara ihtiyacı olduğunu bildiği için onlara yönelseydi, o zaman yalnızca zaruret miktarı yeme ve içme ihtiyacı ile meşgul olurdu. O zaman kuvvetten düşer ve ölürdü. Mesela insan tiksindiği ilaca onda fayda olduğu hâlde bazen ihtiyaç duyar. Yoksa insanın tabiatında ilaç içmeye sevk eden bir dürtü yoktur. Bu nedenle insan, hasta olacağını veya öleceğini bildiği için ilaca yönelir.

Uyku için de durum böyledir. Eğer insan sadece istediği zaman uyusaydı, o zaman önemli işlerinden dolayı bu uykuyu aksatır, derken bedeni yorgunluk ve bitkinlikten helak olurdu. Aynı şekilde insan sadece neslin devam etmesi için cinsel ilişkiye yönelseydi, o zaman cinsellikten alıkoyacak sebepler olacağından dolayı nesil türemezdi. Şimdi Allah'ın (celle celâlüh), insan tabiatına bunları koyup da bu faydaların hâsıl olması için onu nasıl da mecbur bıraktığına bir bak!

Sonra bu kuvvetlerin bu sağlam ve şaşırtıcı tertiple nasıl sıralandığına bir bak! İnsan vücudu, içinde maiyetiyle beraber yaşayan bir kralın sarayı gibidir. Öyle ki bu sarayda bir grup insan sarayın işleriyle, bir grup bu maiyetin ihtiyaçlarını gidermek, onlara su ikram etmek için, diğer bir grup sarayın temizlik işlerini hâlletmek için çalışır. Bu örnekteki hükümdar her şeyi bilen, yaratan ve tüm noksanlıklardan münezzeh olan Allah'tır. Saray ise beden, saraydaki çalışanlar organlardır. Bu dört kuvvetteki kaim nefistir. Bu nefsin insandaki konumu fikir, düşünce, akıl, hafıza, öfke vb. gibi unsurlardır. Eğer insanda bu sıfatlardan biri –mesela hâfızası– eksik bulunsa, onun hâli nice olur? O zaman kişi lehine veya aleyhine olan şeyleri veya kendisine verilen ve kendisinden alınan şeyleri nasıl bilebilir? Yine kişi gördüğü ve işittiği, söylediği veya kendisine söylenen şeyleri de bilemez; kendisine iyilik ve kötülük yapanı hatırlamaz, fayda veren kişiyi zarar veren kişiden ayırt edemezdi. Bu durumda insan yola çıksa bile o yolunu bulamaz, araştırsa bile ilmi

elde edemez, kaleme aldıklarından istifade edemez, önceki yaşanmışlıklardan ibret alamazdı.

Şimdi bu nimetlere bir bak! Bir tanesi bile böyleyse, tümü nasıl olur? Hâfıza nimetinden daha şaşırtıcı olan ise unutma nimetidir. Eğer unutma olmasaydı, insan yaşadığı kötü olayları hep hatırlayacağından teselli olamaz, üzüntü ve kederi hiç eksilmez, kin duyma hissi de hiç yok olmazdı. Aynı şekilde kişi öfkelendirici olan kötü olayları hatırladığı için, dünyevî şehvetlerin lezzetinden de istifade edemezdi. Zâlimler insanın hatalarını unutmaz, haset eden veya zarar veren kişi gittiği yoldan vazgeçmez ve kötülüklerinden hiç bıkmazdı. Şimdi birbirine zıt olan hatırlama ve unutma nimetini Allah'ın nasıl yarattığına bir bak! Bu ikisinde insanlar için ne kadar çok faydalar vardır!

Şimdi de diğer canlılara vermeyip de sadece insana vermiş olduğu hayâ duygusuna bir bak! Eğer insanda hayâ duygusu olmasaydı, yaptığı hatalar kabul edilmez, ihtiyaçlar giderilmez, misafire ikramda bulunulmazdı. İnsan bu durumda iyilikler yayılmayacağı için onu yapmaz, kötülüklerden de kaçınıp onu terk etmezdi. Zira birçok vazifeler sadece insanlardan utanıldığı için yapılır. Mesela emanetleri yerine ulaştırmak, anne-baba ve başka insanların haklarına riayet etmek, çirkin işlerden uzak durmak gibi fiiller hayâ nedeniyle yapılır. Şimdi insanda bulunan bu nimetin ne kadar büyük olduğuna bir bak!

Allah'ın (celle celâlüh) yine diğer canlılardan farklı olarak insana verdiği bir diğer nimet olan konuşma yeteneğine bir bak! İnsan konuşarak içindekileri ifade eder, karşıdakini de onun konuşmasıyla anlar. Yazma nimeti de bunun gibidir. Öncekilerin haberleri sonrakilere yazmak yoluyla ulaşır, ilimler ve âdâb yazı yoluyla kayıt altına alınır. Yine insanlar, aralarındaki hesap ve ticaret işlerini yazıyı kullanarak öğrenir. Eğer yazı olmasaydı, önceki dönemlerle ilgili haberler kesilir, ilimler yok olur, âdâb ve fazilete dair bilgiler zâyi olup giderdi. Bu nedenle de insanların hayatında büyük boşluklar oluşurdu. Eğer sen konuşma ve yazma yeteneğinin doğuştan gelmediğini, insanların sonradan elde ettiğini, bu nedenle Arapça, Hintçe, Latince alfabesinin birbirinden farklı olduğunu, konuşmanın da aynen yazı gibi olduğunu söylersen, biz buna şöyle cevap veririz. Evet, konuşma ve yazma sonradan öğrenilir. Fakat yazma işi ancak yazı için hazırlanmış olan ellerle, parmaklarla yapılabilir. Doğru yolu

bulma ise, düşünce ve zihinle mümkün olur. Bu da insanın fiili değildir. Durum böyle olmasaydı, asla yazma işi olamazdı. Bu nimeti verenin şânı ne yücedir! Aynı şekilde dil ve boğaz insana verilmemiş olsaydı, zihin insana bahşedilmemiş olsaydı, insan asla konuşamazdı.

Sonra insana bahşedilmiş olan öfkenin hikmetine bir bak! Öyle ki insan, öfkesi sayesinde kendisine zarar vereceği şeyleri bertaraf eder, imrenme duygusu ile başkalarında gördüğü şeyi elde etmeye çalışır. Ancak şu var ki, bu iki hususta insanın mutedil olması emredilmiştir. Eğer insan bu hususta sınırı aşarsa, o zaman şeytanların seviyesine düşmüş olur. Hatta kişi öfke anında sadece zararı önlemekle yetinmeli; imrenme anında ise gıpta ile yetinmelidir. Zira gıpta etmek başkasına zarar gelmesini istemeden aynı şeye kendisinin de sâhip olmasını arzulamak demektir.

Bir de insanın faydası için ona verilen ve verilmeyen şeylere bir bak! Mesela emel bunlardan biridir. Emel sayesinde dünya imar edilir, nesiller türer, güçsüz insanlar zenginlerin yaptıkları binalardan istifade ederler. İnsan başlangıçta zayıf olarak yaratılmıştır. Eğer bu insanlar kendilerinden önce yaşamış olan insanların yaptıkları binalarla karşılaşmamış olsaydı, sığınacak bir mekân, faydalanacak bir âlet bulamazlardı. İşte emel hâlihazırdaki insanların sonradan gelecek insanlar için bir şeyleri bırakmalarına sebep olur. Bu durum kıyâmete kadar da devam eder.

İnsana maslahatı gereği öleceği zaman bildirilmemiştir. Zira insan, ömrünün az olacağını bilseydi, bu ömür ona kısa geleceği için hayattan lezzet alamaz, neslinin devamı için ferahlık duymaz, yeryüzünü imar etmez, bunun dışındaki işleri de yapmazdı. Eğer ömrünün uzun olacağını bilseydi, o zaman da şehvetlere dalar, haddi aşar, tehlikeli işlere atılırdı. Bu durumda vaizler onu helake götürecek olan durumlara karşı durdurmaktan âciz kalırdı. Bu itibarla ömür süresinin ondan gizlenmesi, onu ölümün âni gelmesine karşı korkuya sürüklemiş, fırsatları kaçırmadan sâlih ameller işlemesine sevk etmiştir.

Şimdi de insanın istifadesine sunulan, lezzet alması için bahşedilen nimetlere bak! Tatları farklı farklı yiyecekler, renkleri ve şekilleri farklı meyveler, istifade etmesi ve binmesi için yaratılmış binekler, ötüşlerini duyduğunda lezzet alacağı kuşlar, ihtiyaçlarını karşılaması

ve geçimini temin etmesi için bahşedilen maden ve cevherler... Yine sağlığını koruması için ilaçlar, yemesi ve ekip biçmesi, yük taşıması için yaratılmış hayvanlar, kokusundan istifade edeceği çiçekler ve bitkiler, çeşit çeşit elbiseler... Tüm bunlar insana aklı ve kavrayışı nedeniyle ihsan edilmiştir. Şimdi Allah'ın (celle celâlüh) bu harikulâde nimetleri nasıl yarattığına ve terkip ettiğine bir bak!

İnsanın farklı miktarlarda sâhip olduğu dünya malları da hikmetten berî değildir. Bu şekilde bazıları zengin, bazıları fakir olmuş, bu durum da dünyanın imar edilmesi için bir sebep olmuş ve böylece insanlar genel olarak kendilerini zarardan koruyacak işlerle uğraşmışlardır. İnsanların bu konudaki meşguliyetlerinin misali, bir çocuğun meşguliyetinin misali gibidir. Öyle ki çocuk oyun oynayarak kendisine zarar verecek başka işleri yapmaktan kurtulmuş olur. Zira çocuk oyun oynamasa bu defa kendine zarar verecek işlerle uğraşır.

Kâinattaki yaratılış hikmetleri sayılarak bitirilecek gibi değildir. İnsan yaratılmış olan her şeyin hakikatini bilemez, onu sayamaz. Bunun sayısını ve hakikatlerini ancak hikmet sâhibi olan Allah bilir. Onun rahmeti ve ilmi her şeyi kuşatmıştır. O her şeyin sayısını da bilendir.

---

[43] Mü'minûn, 12-16.

[44] Nâzi'ât, 27-33.

[45] Mü'min, 64.

[44]

Mü'min, 64.

Nâzi'ât, 27-33.

Mü'minûn, 12-16.

[43]

[45]

Sonuç
İnsanın Değeri

Şunu bil ki; Allah (celle celâlüh) insana değer vermiş, onu şerefli bir mahlûk kılmıştır. Nitekim Kur'ân'da şöyle buyurmuştur:

وَلَقَدْ كَرَّمْنَا بَنِى اٰدَمَ وَحَمَلْنَاهُمْ فِى الْبَرِّ وَالْبَحْرِ
وَهُوَ الَّذِى جَعَلَ لَكُمُ النُّجُومَ لِتَهْتَدُوا بِهَا فِى ظُلُمَاتِ
خَلَقْنَا تَفْضِيلاً

"Biz, hakikaten insanoğlunu şan ve şeref sâhibi kıldık. Onları, (çeşitli nakil vâsıtaları ile) karada ve denizde taşıdık; kendilerine güzel güzel rızıklar verdik. Yine onları, yarattıklarımızın birçoğundan üstün kıldık."[46]

İnsanı bu kadar şerefli ve değerli kılan akıldır. İnsan akılla mutluluğu yakalar, meleklerden dahi üstün hâle gelir. Hatta mahlûkata bakarak aklıyla yaratıcısını tanımaya ehil olur, Onun sıfatlarını öğrenir. Allah (celle celâlüh) insanın nefsine hikmet ve emanet koymuştur. Nitekim âyette şöyle buyurur:

وَلَا تَجْعَلُوا مَعَ اللّٰهِ اِلٰهاً اٰخَرَ اِنِّى لَكُمْ مِنْهُ نَذِيرٌ مُبِينٌ

"Kendi nefislerinizde de âyetler vardır. Görmüyor musunuz?"[47]

Allah'ın insana verdiği akıl, Onun varlığına en büyük delillerindendir. Zira insan onunla kendi nefsine bakar, Allah'ın neleri

bahşettiğini bilir, Allah'ın sıfatlarını her ne kadar anlamaktan âciz kalsa da, yine aklıyla Allah'ın varlığına kati olarak inanır.

Kişi aklına bakar ve onun nasıl tasarlandığını, çeşitli ilimleri nasıl elde ettiğini, mârifetin ona nasıl yerleştirildiğini, hikmet ve basiretin nasıl koyulduğunu, faydalı ve zararlı şeyleri nasıl ayırt edebildiğini şaşkınlıkla izler. O, aklın varlığına kati olarak inanmakla beraber, aklı bir şahıs olarak göremez, işitemez, ona dokunamaz, onu koklayamaz, biçimsel olarak veya tat olarak bir kalıba sokamaz. Bununla birlikte akıl emreder, itaat eder, ümit eder, tefekkür eder, gaybî olayları anlayabilir, olaylar hakkında çıkarımlar yapabilir. Gözlerin göremediğini o görür, kalıplara sığmayan ona sığar, yerde ve gökte Allah'ın gizlediklerini gözlerden daha da iyi algılar. Hatta akıl, gözün gördüğünden daha net görebilir.

Akıl, hikmet ve bilgi kaynağıdır. İlmi ne kadar artarsa, kuvvet ve enginliği de o kadar artar. Akıl, organlara hareket etmelerini emreder. Organlar aklın emirlerine o kadar hızlı karşılık verir ki, emrin mi yoksa hareketin mi daha önce meydana geldiğini anlamak zor olur. Ancak akıl bu kadar tasarrufa, bilgiye ve hikmete rağmen nefsini tanımaktan âcizdir. Zira akıl kendisini Müslüman olarak tanımlamaktan, yaratıcısını bilmekten, nefsinin câhil olduğunu ikrar etmekten öte, kendi nefsini bir vasıfla ve bir şekille tanımlayamaz. Akıl kendi nefsini tanıma konusunda câhil olsa bile, olayların inceliklerini kavrayabilir, yaratılıştaki hassas farklılıkları algılayabilir, çevresinde olup bitenleri değerlendirebilir, neticelere dair çıkarımlarda bulunabilir ve kanıtlar sunar. Aklın kendisini tanımayıp da sâhip olmuş olduğu ilimle kararlar alıp doğruyu yanlıştan, iyiyi de kötüden ayırt edebilmesi, aklın ne kadar kompleks olduğunu gösterir. Çünkü akıl hikmetlerle dolu, basiret sâhibi olmakla beraber âcizdir. Öyle ki; bir şeyi hatırlamak ister ancak unutur, unutmak ister ancak hatırlar; sevinmek ister ancak üzülür, habersiz olmak istediği şeylerden haberdar olur; uyanık olmak ister ancak dalgın olur. Tüm bunlar aklın mağlup olduğuna, hakikatler konusunda câhil olduğuna delildir. O birçok şeyi düşünebildiği hâlde sesinin sınırlarını, nasıl çıktığını, harflerin sözleri nasıl oluşturduğunu, görmenin sınırlarını, ışığın nasıl terkip edildiğini, gözlerin nasıl görebildiğini, gücünün ve iradesinin sınırlarının neler olduğunu bilemez.

O, ilmiyle delil getirerek –hakikat ilmiyle– sağlam ve hikmetli bir şekilde yaratıldığını, bu durumun da bir yaratıcı ve tasarımcıya delalet ettiğini bilir. Bundan maksadı da her şeyi bilen Allah'tır (celle celâlüh).

Sonra Allah (celle celâlüh) insanın tabiatına uygun olarak onda hevâyı yaratmıştır. Şayet kişi aklın nûrunu kullanır ve onun emrini dinlerse selamete erer ve ebedî cennetle mükâfatlandırılır. Eğer kişi aklını nefsî gayelerde ve hevâ yolunda kullanırsa, o zaman başkasının bilemeyeceği işleri anlamaktan mahrum bırakılır. Ayrıca öte dünyada sevap kazanmaktan ve Allah'ın cemalini görmekten yoksun kalır.

Akıl zanaatlerin icrasındaki bir âlet gibidir. İşler onun ölçüp biçmesiyle ve hesaplamasıyla yürür. Her millette ve her dönemde var olan güzel ahlâk kuralları, örf ve âdetlerin güzeli ve çirkini akılla bilinir.

Şimdi Allah'ın akıl vererek insanı nasıl şerefli kıldığına bir bak! Zira kapların değeri, kapların içinde olanın değeri ile ölçülür. İşte insanların kalpleri de mârifetullahın mahalli olduğu için değerli kılınmıştır. Allah'ın ezelî ilmi, iradesi ve hikmeti gereği insanın sonunu bu dünya değil de başka bir dünya yapmıştır. Ancak akla âhiret hayatını kavrayabilecek kuvvet vermediğinden, onun bu noksanlığını risalet nûruyla tamamlamıştır. İtaat edenler için peygamberlerini müjdeleyici, isyankârlar için de uyarıcı olarak göndermiştir. Göndermiş olduğu peygamberleri de vahiyle desteklemiş, bu vahyi kabul etmeleri için de insanlara kabul etme yetisini vermiştir. Akla nispetle Allah katından gelen vahyin nûru, yıldızın karşısında Güneş'in nûru gibidir. Allah (celle celâlüh) bu vahiyle kullarının aklen idrak edemeyeceği dünyevî maslahatları göstermiş, onları âhiretle ilgili faydalar hususunda irşad etmiştir. Kulların tüm bunları bilmeleri ancak peygamberlerin getirdikleri vahiy vâsıtasıyla mümkündür. Allah (celle celâlüh) peygamberlerin getirdiği öğretilerin doğruluğunu teyit etmek ve kulların bu öğretilere itaat etmelerini sağlamak için peygamberlere mucizeler vermiştir. Böylece Allah (celle celâlüh) kullarına olan nimetlerini tamamlamış, ikramını göstermiş, delillerle bu durumu sağlam bir şekilde ortaya koymuştur.

Şimdi insanı ve onun neslini Allah'ın (celle celâlüh) nasıl şerefli kıldığına bir bak! Öyle ki onlar arasında üstün vasıflara haiz olan

peygamberler çıkartmıştır. O peygamberler bu üstün sıfatları taşıyacak kapasiteye sâhiplerdir. Sonra dinî hükümlerin nûru parladıkça parlamıştır. Öyle ki bu hükümlerin nûru Güneş gibidir, aklın nûru da yıldızlar gibidir. Allah'ın nûru ile saadete erenler ermiş, sadece dünya hayatını isteyen ve bu uğurda yalan söyleyen bedbahtlar da, bedbaht olarak kalmışlardır.

Allah'ın (celle celâlüh) insana mahsus kıldığı nimetlerden biri de, uykuda veya yarı uyanıkken gördüğü rüyalardır. Bu yolla bazen insanı olacak olan vakıalara karşı uyarmış, bazen de müjdelemiştir. Tüm bunlar Allah'ın (celle celâlüh) lütuf ve ikramlarındandır.

Allah (celle celâlüh), kalbiyle ve organlarıyla itaat eden kula istikamet vermiş, işlerin genelinde dürüst olmalarından ötürü bunları o istikamet için vesile kılmıştır. Böylelikle kullar öğüt alsın, iyi işlere atılıp kötü işlerden uzak kalsınlar! Elbette gaybı sadece Allah (celle celâlüh) bilir. Ancak gayb ile ilgili bazı durumları dilediği kullara muttali kılabilir.

---

[46] İsrâ, 70.
[47] Zâriyât, 51
İsrâ, 70.
Zâriyât, 51
[46]
[47]

Kuşların Yaratılışındaki Hikmetler

Allah (celle celâlüh) şöyle buyurmuştur:

اَفَلَمْ يَنْظُرُوا اِلَى السَّمَاءِ فَوْقَهُمْ كَيْفَ بَنَيْنَاهَا
يُمْسِكُهُنَّ اِلَّا اللّٰهُ

“Göğün boşluğunda emre boyun eğdirilmiş olarak uçuşan kuşları görmediler mi? Onları orada Allah’tan başkası tutamaz.”[48]

تَسْمَعُونَ ۞ قُلْ اَرَاَيْتُمْ اِنْ جَعَلَ اللّٰهُ عَلَيْكُمُ النَّهَارَ
يُمْسِكُهُنَّ اِلَّا الرَّحْمٰنُ اِنَّهُ بِكُلِّ شَيْءٍ بَصِيرٌ

“Üstlerinde kanatlarını açıp kapatarak uçan kuşları (hiç) görmediler mi? Onları (havada) rahmân olan Allah’tan başkası tutmuyor. Şüphesiz O her şeyi görmektedir.”[49]

Bil ki Allah (celle celâlüh) kuşları rahat uçabilsinler diye hafif olarak hikmetli bir şekilde yaratmış, havada ihtiyaç duyabileceği şekilde bir donanımla teçhiz etmiştir. Kuşların aldığı besinler onlara ihtiyaç duydukları enerjiyi verir, bu besinler de organlarının gelişimini sağlar. Kuşlara yerde yürürken ya da başka bir yere havalanırken kullanmaları için el yerine iki ayak vermiş, yere iyi tutunsunlar diye de ayak tabanlarını genişçe yaratmıştır. Bacaklarını sıcakta ve soğukta korusunlar diye tüye ihtiyaç bırakmayacak şekilde, o bacaklara kalın

deriler vermiştir. Onların bu şekilde yaratılışında hikmetler vardır. Zira onlar yiyecek ararken ya da kuvvet bulmak için yürürken, çamurlu ve sazlık bölgelere girerler. Bacakları tüylü yaratılmış olsaydı, bu durumda onların ayakları bu çamurlara bulaşır ve bundan dolayı da zarar görürlerdi. Bu nedenle Allah (celle celâlüh) onların bacaklarını tüylü yaratmayarak güzel bir şekilde uçabilmelerine imkân vermiştir.

Kuşlar uzun ayaklı yaratıldıkları gibi, boyunları da uzun yaratılmıştır ki, yerden yiyeceklerini toplarken zorlanmasınlar. Zira ayaklar uzun olduğu hâlde boyun kısımları kısa olsaydı, onlar göğüslerini yere koymadan ne yerden ne de denizden yiyecek toplayamaz, büyük meşakkat çekerlerdi. Aynı şekilde uzun boyun gibi uzun gagalar da kuşların işlerini kolaylaştırır. Boyunları uzun, bacakları kısa olsa, boyunları aşırı ağır gelir, zeminden bir yiyecek almaları zorlaşırdı.

Kuşların göğüs kısımları yarım daire şeklinde kavisli bir kemik yapısıyla yaratılmıştır ki, uçarken zorlanmadan havayı yararak uçsun. Aynı şekilde kanatlarının uç kısmı daire şeklinde yaratılmıştır ki, kolayca uçabilsin. Her kuş türüne, beslenme tarzına uygun bir şekilde gaga verilmiştir. Kuşlar bu gagalarıyla besinleri parçalar, kapar veya eşeleyerek çıkartır.

Özellikle yırtıcı kuşların etleri parçalamak için keskin pençeleri vardır. Öteki bazı kuşların ise yiyeceklerini tam kapabilmeleri için geniş pençeleri vardır. Genelde otla beslenen kuşların ise, pençeleri o otları kavramaya uygun bir şekilde genişçe yaratılmıştır.

Bazı kuşların gagaları ise kemik gibi sert ve uzundur; ancak kemiklerde olmayan yumuşaklığa da sâhiptir. Kuşların dişleri olmadığı için bu gagalar diş görevini görür.

Kuşlar sürekli uçtuğu için Allah (celle celâlüh) kuşların tüylerinin yapısını güçlü kılmış, onları kanatlardaki sertliğe uygun olarak âdeta örülmüş bir boru şeklinde yaratmıştır. Zira uçuş hareketi sert olduğu için, tüylerin yapısının da sağlam olması gerekir. Allah (celle celâlüh) kuşları koruması için onların tüylerini sıcaktan ve soğuktan koruyacak ve uçarken havayı geçirecek şekilde yaratmıştır. Kanatlardaki tüyleri ise kuşların ihtiyaç duyduğu şekilde daha sağlam yapmıştır. Kanatlarının dışındaki tüyleri ise örtü, koruma ve estetik açısından normal bir yapıyla yaratmıştır. Tüyleri öyle bir yaratmıştır ki, ıslaklık o tüylere zarar vermez ve kir tutmaz. Eğer bu tüylere su bulaşırsa, hafif bir silkinmeyle suyu üzerinden atar.

Kuşlara, vücutlarındaki fazlalıkları atmaları ve doğum yapabilmeleri için tek bir kanal verilmiştir. Kuyruk kısmındaki tüyler ise uçuş esnasında kuşların düzgün uçabilmelerini sağlar. Eğer kuyruklarında tüyler olmasaydı, kanatlar uçuş esnasında sağa sola yalpalanırdı. Kuşların kuyruk tüyleri gemilerdeki yelkenler gibidir. Zira gemi bu yelkenlerle mutedil bir şekilde seyreder.

Kuşlar selamette olabilmeleri için ürkek olarak yaratılmıştır. Yiyeceklerini çiğnemeden yuttukları için gagaları sert yaratılmıştır. Bu sert gagayla onlar yiyeceklerini parçalarlar. Kuşlardaki bu sert gaga bir bıçak görevini görür. Bu şekilde onlar yiyeceklerini parçalayarak daha güzel sindirirler.

Kuşların dişleri bulunmaz. Bu nedenle yiyecekleri çiğnemeden yuttukları için mideleri de bu yutulanları sindirebilecek yapıda yaratılmıştır. Diğer hayvanlarda dışkı yoluyla çıkan fazlalıklar, kuşların kursaklarında toz hâline gelir.

Uçuşta ağırlık olmasın diye kuşlar diğer canlılar gibi doğurarak değil de yumurtlayarak ürerler. Eğer kuşlar da diğer canlılar gibi yavrularını karınlarında taşıyarak doğurmuş olsalardı, o zaman yavru iyice büyüdüğünde kuşlar ağırlaşacak ve uçmaya güç getiremeyeceklerdi. Allah'ın (celle celâlüh), her şeyi olması gereken uygunlukta nasıl yarattığına bir bak!

Allah'ın (celle celâlüh) kuşlara kuluçka döneminde yumurtaları gözlemelerini, doğduktan sonra da başlarının çaresine bakıncaya kadar onlara nasıl dadılık yapma ilhamı verdiğine bir bak! Yerden daneleri nasıl kapması gerektiğini ilham eden kim? O kuşlar karınlarında sindirdiği besinleri çıkartıp yavrularını beslerler.

Şimdi onların bu kadar meşakkati nasıl çektiğine bir bak! İnsan çocuklarını büyütürken onlara yardım eder, soyunu devam ettirmek ister. Oysa kuşların, yavrularının âkıbeti hakkında ne bir fikri, ne de düşüncesi vardır. Bu durum Allah'ın ilham etmesinden başka nasıl açıklanabilir ki? Allah (celle celâlüh) onlara yavrularını yumurtalarla nasıl taşıyacağını, doğum için otlardan ve çalılardan nasıl yuva yapmaları gerektiğini, yumurtadan yavruların çıkmasına kadar onları nasıl korumaları gerektiğini ilham etmiştir.

Şimdi bir de güvercine bak! Allah (celle celâlüh) onlara yumurtalarının ne zaman olgunlaştığını, kuluçkayı ne zaman sonlandırması gerektiğini, yavruların o yumurtadan nasıl çıkacaklarını ilham

etmiştir. Eğer yumurta bir şekilde bozulmuşsa, o güvercin bunu anlar ve yumurtayı terk eder.

Güvercin yavrularını kanatları altına alarak dış dünyaya alışana kadar onları bırakmaz. Sonra beslenmeye alışsınlar diye gagasıyla kursaklarına ezmiş olduğu besinleri bırakır. Yavrusunun kursağı doluncaya kadar bunu defalarca tekrar eder. Eğer güvercin, yeni doğan yavrusuna taneleri bütün olarak verseydi, yavrusu bu taneleri sindiremez, doyamayacağı için de o yavru ölürdü.

Kuşların bu şekilde davranması Allah'ın hikmetlerindendir. Yavrunun yumurtadan nasıl çıktığına bir bak! Kuş, yavrusunu hemen yanına alır ki, dışarıdaki sıcaklık birden ona zarar vermesin.

Kuşlar çeşit çeşit hikmet içeren şekillerde yaratılmıştır ki, sen Allah'ın yaratmasının tek bir çeşide münhasır olmadığını anlayasın! Zira her bir türün yaratılış biçimi, bir maslahatı barındırır. Mesela tavuğun yavrularını besleme özelliği yoktur. Bunun yerine yavrulara yumurtadan çıkar çıkmaz beslenebilme özelliği verilmiştir.

Erkek ve dişi güvercin nöbetleşerek kuluçkaya yatarlar ve yumurtaları sıcak tutarlar. Sanki onlara böyle yapmadıkları takdirde yumurtaların bozulacağı bilgisi verilmiştir.

Sonra yumurtaya ve ondaki hikmetlere bir bak! Yumurtanın bir kısmında sarı renk mevcutken, diğer kısmı ise beyaz ve ince yapıdadır. Yumurtanın bir kısmı yavrunun gelişmesi için uygun bir yapıda iken, diğer bir kısmı ise yavru yumurtanın dışına çıkıncaya kadar onu besleyecek bir yapıdadır. Tüm bunlarda sağlam ve şaşırtıcı bir tasarım mevcuttur. Allah (celle celâlüh), o yavrunun yumurtadan dışarı çıkıncaya kadar rızkını kapalı bir ortamda nasıl da güzelce yaratmıştır!

Sonra kuşların kursaklarına ve onun tasarımındaki hikmetlere bir bak! Kuşların taşlığına giden yemek borusu dardır. Buraya besinler azar azar ulaşır. Eğer kuş birinci taneden sonra ikinci tanenin taşlığına gitmesi için bekleseydi, bu uzun sürerdi. Oysa kuşlar kendisine eziyet verecek olan durumlar karşısında zaten ürkek yaratılmıştır. Bu nedenle kuşların midelerinden ayrı olarak yem torbası gibi yemek borusuna asılı kursak denilen bir organ vardır. Kuşların hızlıca kaptıkları besinler burada kalır, sonra da yavaş yavaş taşlığa gider. Bu organda ayrı bir hikmet daha vardır. O da şudur: Kuşlar yavrularını beslerken besinleri midelerinden değil de

ağzına daha yakın olan bu kursağından çıkartırlar. Bu nedenle de zorlanmadan kolayca besinleri yavrularına aktarmış olurlar.

Sonra kuşların tüylerini bir düşün! Kuşların tüyleri kumaş gibi ince liflerle dokunmuştur. Bu lifler sağlam ve esnek olup kopmazlar. Bu liflerin bazıları saç telleri gibi birbirine dolanmıştır. Kuş kanatlarını açtığı zaman tüm tüyleri açılmaz. Böylece hava tüm tüylerin arasına girerek ağırlık oluşturup uçmayı zorlaştırmaz. Tüylerin ortasında sert, kuru ve sağlam bir kemik vardır. Bu kemik sağlam bir şekilde etraftaki tüyleri tutar. Bu sert kemik olmasaydı, tüyler rüzgâr karşısında dağılıp giderdi. Bu kemik, uçuşun kolay olması için içi boş olarak yaratılmıştır.

Şimdi bacakları uzun olan kuşlara bir bak! Bu bacakların uzun olmasının hikmeti avlanmalarını kolaylaştırmasıdır. Bu kuşlar genelde sulak arazilerde avlanırlar ve sanki avlarını tepeden izlerler. Sulak arazilerde yürürken buralarda hareket eden canlıları görürler. Avını gördüğü zaman da birkaç adım atarak onu avlarlar. Eğer bu kuşların bacakları uzun olmasaydı, avına karşı adım attığında gövdesi suya temas ederek suyu titretir, bu durumda da avı durumun farkına vararak kaçıp giderdi.

Serçe gibi kuşlara baktığında, onların gün boyunca yiyecek peşinden koşmadıklarını görürsün. Ancak onlar ne aç kalır ne de toplu olarak yiyecekleri önünde bulur. Allah'ın (celle celâlüh) koymuş olduğu tabiat kuralları bunu gerektirir. Onların rızık peşinden koşmaları kendi faydalarınadır. Eğer kuşlar yiyecekleri kolayca bulmuş olsalardı, o yiyeceklerin üzerine üşüşür, karınlarını tıka basa doldurmayıncaya kadar oradan ayrılmazlardı. Bu durumda ise uçmaları ve o yiyecekleri sindirmeleri de zorlaşacaktı. Aynen büyük su kuşları gibi. Öyle ki bu su kuşları çok balık yedikleri için rahatsız olurlar ve uçmalarını kolaylaştırması için bu yediklerini kusarlar. İnsanlar için de durum böyledir. Eğer onlar çaba göstermeden rızıklarını bulsalardı, bu durumda onlar boş boş oturur ve neticede fesada uğrarlardı.

Şimdi de sadece gece dışarı çıkan kuş türlerine bir bak! Mesela baykuş ve yarasalar bu tür kuşlardandır. Bu kuşlar geceleri havada çokça bulunan kelebek ve sivrisinek gibi kuşlarla beslenirler. Avlanmalarında gün ışığı onlara yardımcı olmaz. Zira onlar Güneş

varken ortaya çıkmaz, gizlenirler. Allah (celle celâlüh) onlara gece yaşamını gerekli kılmış, onlar için haşereleri besin kaynağı yapmıştır.

Yarasalara bir bak! Onlara tüyler değil de yaratılış gereksinimine uygun olarak tüy yerine ağız ve dişler verilmiştir. Yarasalar karadaki canlılar gibi yavrularını dünyaya getirirler. Allah (celle celâlüh) onlara tüy vermeden de uçma kabiliyeti vermiştir. Bununla Allah (celle celâlüh) dilediği takdirde bir canlıya tüy vermeden de uçurabileceği kudreti olduğunu göstermiştir. Tüysüz olup da uçanlar sadece yarasa türü de değildir. Mesela bazı balık türleri vardır ki, suyun yüzeyinde uzun mesafeler uçar, sonra suya dalarlar. Her şeyi bilen ve hüküm sâhibi olan Allah'ın (celle celâlüh) şânı ne yücedir!

Kuluçka döneminde birbirleriyle yardımlaşan erkek ve dişi güvercin türüne bir bak! Bu çiftlerden biri besine ihtiyaç duyduğu zaman diğeri nöbeti devralır. Kuluçka süresince bu böyle devam eder. Sonra Allah (celle celâlüh) hem dişi güvercine hem de erkeğine kuluçkaya bakma konusunda hırs ilham etmiştir. Besin toplamak için havalanan bir güvercin uzun süre kaybolmadan döner. Hatta bu dişi ve erkek güvercin yumurtaları gözlediği için dışkısını yapmak için hemen gitmez, onu uzun süre bağırsaklarında tutar. Eğer dışkısını yapmak zorunda kalırsa, o zaman bunu bir seferde yapar.

Dişi güvercin doğum zamanı yaklaştığında yumurtayı taşır ancak erkek kuş, dişi kuşun yumurtaları dışarı bırakmaması için son derece titiz davranarak yumurtaları iter ve gagalar. Erkek güvercin beslenmeye muhtaç hâldeki yavrularını özenle besler ve onlara şefkat gösterir. Sonra kendilerini idare edebilecek yaşa geldikleri zaman, onu kendisinden uzaklaştırarak diğer yavrularıyla ilgilenir.

Allah'ın (celle celâlüh) yırtıcı kuşları nasıl yarattığına bak! Onlar o kadar hızlı uçarlar ki, avının onlardan kaçması pek mümkün değildir. Zira onlarda güçlü pençeler, keskin tırnak ve gagalar vardır. Öyle ki bu pençeler bıçak gibi keskindir ve avlarının etleri bir kanca gibi bu pençelere takılır.

Su kuşlarına da bir bak! Onların besinleri suda yaratıldığı için bu sulardan rızıklarını çıkartmak amacıyla onlara nasıl da yüzme ve dalma kabiliyetleri verilmiştir! Allah (celle celâlüh) her kuş türüne rızkını temin edecek şekil ve yetenekler vermiştir.

---

[48] Nahl, 79.

[49] Mülk, 19.

Mülk, 19.

Nahl, 79.

[48]

[49]

Hayvanların Yaratılışındaki Hikmetler

Allah (celle celâlüh) şöyle buyurmuştur:

وَالْاَرْضَ بَعْدَ ذٰلِكَ دَحٰيهَا ۝ اَخْرَجَ مِنْهَا مَٓاءَهَا
وَالنَّهَارِ وَالْفُلْكِ الَّتِي تَجْرِي فِي الْبَحْرِ بِمَا يَنْفَعُ
قُلْ اَرَاَيْتُمْ اِنْ جَعَلَ اللّٰهُ عَلَيْكُمُ الَّيْلَ سَرْمَداً اِلٰى
يَتَنَزَّلُ الْاَمْرُ بَيْنَهُنَّ لِتَعْلَمُٓوا اَنَّ اللّٰهَ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ
الرِّيَاحِ وَالسَّحَابِ الْمُسَخَّرِ بَيْنَ السَّمَٓاءِ وَالْاَرْضِ
مَا لَا تَعْلَمُونَ

“Hayvanları da O yarattı. Onlarda sizin için ısıtıcı (şeyler) ve birçok faydalar vardır. Onlardan bir kısmını da yersiniz. Sizin için onlardan ayrıca akşamleyin getirirken, sabahleyin salıverirken bir güzellik (bir zevk) vardır. Bu hayvanlar sizin yüklerinizi ancak güçlüklere katlanarak varabileceğiniz bir memlekete taşırlar. Şüphesiz Rabbiniz çok şefkatli, pek merhametlidir. Atları, katırları ve eşekleri binmeniz ve (gözlere) zinet olsun diye (yarattı). Allah şu anda bilemeyeceğiniz daha nice (nakil vâsıtaları) yaratır.”[50]

Âyette de ifade edildiği gibi Allah (celle celâlüh), hayvanları insanların faydalanmaları için ve onlara lütuf olarak yaratmıştır. Allah (celle celâlüh) canlıların etlerini kemiklere sıkı bir şekilde bağlayarak yaratmıştır. Bu etler sağlam kas ve dokularla birbirine kenetlenmiştir.

Etler ne gevşektir, ne de taşlar gibi serttir. Allah (celle celâlüh) canlıların etlerini bedenlerini kuşatacak ve koruyacak şekilde derilerle kaplamıştır. Bununla iş yapabilmelerini ve kolayca yük taşımalarını murat etmiştir. Allah (celle celâlüh), insanlar ihtiyaçlarını karşılasınlar diye hayvanlara görme ve duyma kabiliyeti vermiştir. Zira onlar kör ve sağır olarak yaratılmış olsaydı, insanlar onlardan faydalanamaz, diledikleri işleri onlara yaptıramazlardı.

Sonra ilahi hikmet gereği insana boyun eğsin diye o hayvanlara akıl ve zekâ vermemiştir. Bu sayede hayvan yük taşımada ve insanların ihtiyacı olan buğday öğütme gibi işlerde sâhibine başkaldırmaz.

Muhakkak ki Allah (celle celâlüh), insanların, hayvanların çalışmalarına ihtiyacı olduğunu biliyor. Zira insanlar hayvanların yaptığı işleri yapamaz. Eğer Allah (celle celâlüh) kullarını o hayvanların yaptığı işlerle mükellef tutmuş olsaydı, insanlar yorulur, takatsiz kalırdı ve tabiatlarına uygun olan mesleklerini ve zanaatlerini yürütemezler, ilim ve âdaptan elde edilecek faziletli işlere nâil olamazlardı. İnsanların yorulmaları bir kenara, hayvanların yaptığı işleri yapmak zorunda olsalardı, geçimlerini bile temin etmekte darlanırlardı. Allah (celle celâlüh) insanların hizmetine hayvanları tahsis etmekle, onlara büyük lütuf ve ihsanda bulunmuştur.

Şimdi hayvan türlerinin yaratılışına bir bak! Onların fiziksel yapıları tabiatlarına uygun olarak yaratılmıştır. Mesela insan bazı zanaatlara, ilim tahsil etmeye ve güzel işler yapmaya kabiliyetli bir şekilde yaratılmıştır. Onlar için olmazsa olmaz olan inşaatçılık, dokumacılık, ticaret gibi meslekler elzem olduğundan, onlara akıl, zekâ, düşünme kabiliyeti verilmiş, eşyaları tutabilmeleri, mesleklerini yapabilmeleri için de parmakları olan eller bahşedilmiştir. Etçil hayvanlara ise avlanabilmeleri için keskin dişler, pençeler ve avının üzerine hızlı koşabilme kabiliyeti verilmiştir.

Otçul hayvanlara ise insanlarda olduğu gibi sanatlarını icra edecek ya da hayvanlarda olduğu gibi avlanmayı sağlayacak özellikler değil de, bazılarına sert toprağa rahatça basmalarını sağlayacak toynaklar, bazılarına da yük veya insanları taşıyabilmek için yere sağlam basabilsin diye geniş tabanlı ayaklar verilmiştir.

Şimdi etçil hayvanların yaratılışındaki tasarımı bir düşün! Nasıl da güçlü iskeletli, keskin dişli, geniş ağızlı yaratılmıştır! Bu hayvanlar

istediklerini yakalayabilmek için gerekli olan donanımla yaratılmışlardır. Bunların tümü o yırtıcı hayvanların avlarını yakalayabilmeleri için bahşedilmiştir. Eğer otçul hayvanlara pençe ve kesici dişler verilseydi, bu onlar için faydasız olurdu. Çünkü onlar ne avlanır, ne de et yerler. Ya da etçil hayvanlara geniş tabanlı ayaklar ve toynaklar verilseydi, bu onlar için gerekli donanım olmazdı. Allah'ın (celle celâlüh) her hayvan türüne faydalanacağı ve yaşamını devam ettireceği donanımı nasıl verdiğine bir bak!

Şimdi de dört ayaklı hayvanların yavrularına bir bak! Kendi başlarına nasıl da annelerinin peşinden giderler. Onlar bebeklerin ihtiyaç duyduğu gibi terbiye edilmeye ve kucakta taşınmaya muhtaç değildir. Onların anneleri insanlarda olduğu gibi akla, zekâya ve eğitim verecek kabiliyete, el ve parmaklara da sâhip değildir. Bu yavru hayvanlara kendi kendine ayakta durabilme ve başının çaresine bakabilme kabiliyetleri verilmiştir. Mesela tavuk ve ördek gibi kuş türlerinin yavruları yumurtadan çıkar çıkmaz etrafta gezinmeye ve yem toplamaya başlar. Güvercin ve kumru gibi annelerinin şefkat ve gözetiminde olacak zayıflıkta da değildir. Güvercin ve kumru gibi kuş türlerinde anneler kursaklarında biriktirdikleri yiyecekleri yavrularının ağızlarına bırakırlar. Kendi başlarına hareket edebilecek seviyeye ulaşıncaya kadar anneleri yavrularıyla bu şekilde ilgilenir. Bunların tümü ilahi bir hikmete binaen verilmiştir. Her şeye hâkim olan ve tanzim eden yaratıcının zâtı ne yücedir!

Şimdi de çift ayaklı yaratılan hayvanlara bir bak! Nasıl da yürümek için güzel tasarlanmıştır! Eğer bu hayvanların ayakları çift değil de tek olsaydı, yürümeleri mümkün olmazdı. Zira bu ayaklardan biriyle adım atarken diğeri yere temas eder. Dört ayaklı hayvanlar ise çapraz bir şekilde hareket ederek önce sağ ön ayağıyla sol arka ayağını, sol ön ayağıyla da sağ arka ayağını öne atarlar. Bu şekilde iki ayaklarıyla adım atarken, diğer iki ayaklarıyla da dengelerini sağlarlar. Eğer sağ ön ve sağ arka ayaklarını hareket ettirip de, sol ön ve sol arka ayaklarıyla dengeyi sağlamaya çalışsalardı, iki ayaklı koltuk gibi olur ve ayakta duramazlardı. Şayet ön ayaklarını atıp da arka ayaklarıyla dengeyi korumaya çalışsalardı, bu şekilde yürümeleri de mümkün olmazdı. Mevcut şekilde yürümesi sayesinde hızlı şekilde hareket etmesine rağmen yere düşmezler.

At ve eşeklerin ziraat işlerinde ve yük taşımacılığında nasıl da boyun eğip bu işleri yaptığını görmüyor musun? Öfkelendiği zaman deveye birkaç adım dahi attırılamaz. Oysa normal zamanlarda deve bir çocuğa bile boyun eğer. Kuvvetli bir öküz sâhibine boyun eğer, tarlayı sürmek için boynuna boyunduruk takılmasına bile müsaade eder. Atlara savaşlarda binilir, üzerine kılıç ve oklar yüklenir. Koyun sürüsüne küçük bir çocuk bile çobanlık yapabilir. Şayet koyunlar saldırgan davranıp da etrafa dağılıp gitselerdi, onları bir araya getirmek oldukça güç olacaktı. Belki de çoban onları bir araya getirmekten âciz kalacaktı.

Tüm hayvanlar insanın emrine âmâde kılınmıştır. Bu, hayvanların akıldan ve düşünce kabiliyetinden mahrum bırakılmasıyla gerçekleşmiştir. Onların insanlara boyun eğmesinin sebebi de budur. Hayvanlar çok meşakkatli işlerde kullanılsa da, sâhibine âsi olmaz.

Yırtıcı hayvanlarda da akıl ve düşünce yeteneği yoktur. Eğer yırtıcı hayvanlar akledip düşünebilseydi, öfkelendiklerinde ve aç kaldıklarında insanlara saldırır, zarar verirlerdi. Böyle bir durumda hayvanlara engel olmak ve saldırılarını önlemek de çok güç olurdu. Görmez misin ki bu tür hayvanlar tabiatları gereği insanlardan uzak yaşar, insanlar onlardan korktukları için onlar yerleşim merkezlerinden uzak dururlar. Hatta onlar avlanmaya bile genelde gece çıkarlar. Onlar çok güçlü olmalarına rağmen Allah (celle celâlüh) onları insanlardan korkar bir hâle getirmiştir. Hatta insanlara karşı yasaklı bir hâle getirilmiştir. Eğer durum böyle olmasaydı, insanlara evlerinde bile saldırır, orada bile rahat bırakmazlardı.

Şimdi bir de köpeklere bak! O, yırtıcı hayvan türlerindendir. Buna rağmen o, insanların evlerinin önünde bekçilik yapar. Hatta bu uğurda canını ortaya koyar, uykusunu terk eder ki, sâhibine bir zarar gelmesin. Sonra o, tehlikeli bir durum karşısında havlayarak sâhibini uyandırır ve onu savunur. Bu hayvan o kadar vefalıdır ki, yeri gelir sâhibi ile beraber açlığa ve susuzluğa dayanır, yeri gelir sıkıntı ve zorluklara tahammül gösterir. Köpekler insanın faydalanması için tabiatları gereği avcılık ve bekçiliğe uygun bir şekilde yaratılmışlardır. Bekçilik görevini üstlendikleri için Allah (celle celâlüh) bu hayvanları keskin dişler ve tırnaklarla teçhiz etmiştir. Yine köpekler güçlü hırlamalarıyla hırsızları ve şüpheli kişileri korkutur, koruduğu bölgelerden bu tehlikeleri bertaraf eder.

Bir de devenin sırtına bir bak! Yükü iyi taşıyabilsin, üzerinde iyi oturulabilsin diye sathî olarak yaratılmıştır. Devenin cinsel organı ilişkiye kolayca girebilsin diye dış kısımda yaratılmıştır. Eğer insanın cinsel organı gibi karnının alt kısmında yaratılmış olsaydı, cinsel birleşme gerçekleşmezdi. Bundaki hikmeti ve tasarımı tefekkür et! Filin cinsel organı ise alt kısımda yaratılmıştır. Böylece bu durum filin cinsel birleşme esnasında organını yukarı doğru kaldırarak rahatça ilişkiye girmesini sağlar. Muhakkak ki hayvanların bu şekilde yaratılmış olması, neslin devamı için gerekli olan bir durumdur. Tüm bunlarda büyük ibretler vardır.

Hayvanların ne zihinleri, ne de iş yapabilecekleri elleri vardır. Buna rağmen onların soğuk ve sıcak gibi dış etkenlere karşı zarar görmemeleri için giyecekleri (derileri) sürekli olarak üzerlerindedir ve onlar bunu değiştirmeye ihtiyaç duymayacak şekilde yaratılmışlardır. Oysa insan akıl ve idrak sâhibi olduğu için böyle değildir. İnsanlara iş yapabilecekleri, kendilerini koruyabilecekleri organlar verilmiştir. İnsanlar bu organları kullanarak fayda sağlarlar. Tüm bunlarda da hikmetler vardır. Tabiatı gereği insan hayırlı ve şerli işleri yapmaya meyilli olarak yaratılmıştır. Her ne kadar hayra nispetle şerre daha müsait olsa da hayırla da, şerle de meşgul olurlar. Eğer ihtiyaç duyduğu her şey insana hazır bir şekilde sunulmuş olsaydı, o zaman insan küstahlaşır ve şımarırdı. Daha sonra dünyadaki canlılar arasında en zarar verici olan insan olur, mutluluğu elde etmesi için kendisine verilen aklı hep şerli işlerde kullanırdı.

İnsanoğlu şerefli bir mahlûktur. Bundan ötürü ona giyeceği ile ilgili seçim hakkı verilmiştir. O istediğini giyer, istediğini çıkartır, istediği gibi süslenerek sevdiği kimselere karşı dilediği gibi kendisini güzel gösterir. O güzel koku sürerek etrafını da, kendisini de ferahlatır. Bu, Allah'ın (celle celâlüh) ona verdiği nimet ve ikramdır. Hayvanlarda ise böyle bir durum söz konusu değildir.

Allah'ın (celle celâlüh) çöllerdeki vahşi hayvanlara ve diğer canlılara nasıl ilham ettiğine bir bak! İnsanlar nasıl ki ölülerini toprağa gömüyorsa, onlar da öleceklerini hissettikleri zaman kendilerini kuytu yerlere atıp orada ölüyorlar. Aksi takdirde çölde ölen o kadar canlının bedeni ne olurdu? Sen onları aramaya kalksan pek bulamazsın. Oysa sayıları az değildir. Hatta biri: "Çölde yaşayan canlıların sayısı insanlardan daha fazladır" dese abartmış olmaz. Zira çöller aslan,

sırtlan, inek, eşek, dağ keçisi, deve, domuz, kurt, yırtıcı kuşlar ve sayılamayacak türde diğer yabani hayvanlarla doludur. Her gün bu hayvanlardan binlercesi doğar ve ölür. Ancak bu hayvanlardan ölmüş olanların kemikleri bile ulu orta her yerde görülmez. Allah (celle celâlüh) o hayvanlara öleceklerini hissettirdiği zaman onlara kuytu yerlere çekilmeyi ilham eder ve onlar da böyle yaparak oralarda vefat ederler. Allah (celle celâlüh), insanlara tüm bunları akıl ve düşünce vererek yaptırmışken, hayvanlara böyle yapmayı nasıl da ilham yoluyla öğretmiştir!

Hayvanların gözlerinin önünü görecek şekilde nasıl yaratıldığına bir bak! Onlar bir duvara çarpmadan ve bir çukura düşmeden yürürler. Eğer önlerinde bir engelle karşılaşırlarsa oradan hemen uzaklaşırlar. Oysa hayvanların başlarına gelecek olayın neticesi hakkında bilgileri bile yoktur. Tüm bunları yapan o hayvanların iyiliğini ve selametini murat eden Allah (celle celâlüh) değil midir?

Hayvanların ağız yapısına bir bak! Öyle ki onların ağızları ve burunlarının alt kısımları yemlerini ve besinlerini rahatça alabilsinler diye sarkık olarak açılabilen bir biçimde yaratılmıştır. Eğer onların ağız yapıları insanların ağızları gibi olsaydı, yerden hiçbir şey koparamaz, toynaklı olan bu hayvanların dudakları yakın olan otları ve yiyecekleri ısırıp kopartamazdı. İşte bu hayvanlara hangi otların faydalı ve zararlı oldukları ilham edildiği için, onlar faydalı otları ısırıp kopartır, zararlı olanları ise bırakırlar.

Hayvanların suyu nasıl yudumladıklarına bir bak! Onların ağızlarının kenarında nasıl da kıllar yaratılmıştır! Bu hayvanlar bu kıllarla suyun üzerindeki tozları ve haşereleri uzaklaştırır, suyu hareket ettirerek bulanıklığını giderir ve alt kısımdaki suyu içerler. Hayvanların ağız kenarındaki bu kıllar, insanlardaki dişler gibidir.

Şimdi de hayvanların kuyruklarına ve bu kuyruklardaki hikmetlere bir bak! Ucunda kıllar bulunan bu kuyruklar, cinsel organlarını örten bir örtü gibidir. Hayvanların arka kısımlarından karınlarına doğru olan bölgede her zaman dışkı kalıntıları bulunur. Bu nedenle de bu bölgeden arka kısma kadar olan yerlerde sinekler toplanır. Hayvanlar bu kuyruklarını hareket ettirerek sinekleri kovar. Kuyruk sanki bir bıçakmış gibi sağa sola savrularak, zararlı şeyler bertaraf edilmiş olur. Bu hayvanlar baş, yüz ve boyun gibi ön kısımlarda toplanan sinekleri de kafalarını hareket ettirerek uzaklaştırırlar. Hayvanlar baş

ve arka kısımdan uzak bir bölgeye sinek konduğu zaman, kendilerine has bir hareket şekliyle sadece o bölgedeki derileri hareket ettirerek o sinekleri kovabilirler. Elleri olmayan bir canlının böyle yapabilmesi, Allah'ın şaşırtıcı hikmetlerinden biridir. Bir diğer şaşırtıcı hikmet de, hayvanın kuyruğunu sağa ve sola hareket ettirerek rahatlamasıdır. Zira dört ayaklı hayvanlara yük yüklendiği zaman hareket hâlinde ayaklarını kıpırdatamazlar. Bu itibarla vücudunun bir parçası olan kuyruğunu hareket ettirerek rahatlar, süratli hareket etmesini sağlayarak maruz kaldığı yükün altında daha uzun süre acı çekmesine engel olur.

Kuyruğun bir diğer hikmeti de şudur: Bu hayvanlar sulak bir yere veya çamura saplandığında veya bir çukura düştüğünde, onları bu durumdan kurtarmanın en kolay yolu kuyruğundan tutarak çekmektir. Aynı şekilde eğer hayvanın üzerindeki yükün yokuş aşağı inerken boyun kısmına kaymasından veya daha da aşarak yere düşüp hayvanın yere kapaklanmasından korkuluyorsa, bu durumda hayvanın kuyruğu tutularak dengeli olması sağlanır, korkulan durumdan selamete erişilir. Yine bunların dışında daha nice faydaları vardır ki hepsini ancak Allah bilir.

Şimdi fillerin hortumuna ve ondaki hikmetlere ve tasarıma bir bak! Bu hortum yemi kavramada ve ağza ulaştırmada el görevini görür. Eğer bu hortum olmasaydı, fil yerden bir şeyi kavrayıp ağzına ulaştıramazdı. Zira Allah (celle celâlüh) onun boynunu diğer hayvanlar gibi de yaratmamıştır. Fillerde diğer hayvanlardaki gibi boyun olmadığı için, Allah (celle celâlüh) fillere hortum vermiştir ve fil de bu hortumu ihtiyacı olan şeylerde kullanır. Her şeyden haberdar olan ve her şeyin inceliğini bilen Allah'ın şânı ne yücedir! Ayrıca filler bu hortumla nefes alır, onunla suyu ağızlarına çeker, üzerindeki kişiye yerdeki bir şeyi alıp uzatabilir.

Bir de zürafaya bak! Onlara yüksek ağaçlardaki yiyeceklere ulaşabilmeleri için uzun boyun verilmiştir.

Tilkiyi de düşün! Tilki yerin altında bir yuva yapar, bu yuvaya ise iki tane yol açar. Bu yollardan birini yuvaya girip çıkarken, diğerini de tehlike anında oradan kaçmak için kullanır. Yine tilki, yuvasına yakın bir yol daha açar. Bu yollar doğrudan yuvaya çıkmaz. Yuvadan ince bir duvarla ayrılır. Tilki tehlikeli bir durum karşısında kafasını bu ince

duvara vurarak onu yıkar ve oradan kaçıp gider. Allah (celle celâlüh) bu tilkinin tabiatına kendisini koruma hissini nasıl da ihsan etmiştir!

Canlılar hakkında özetle şu söylenir: Allah (celle celâlüh) tüm canlıları farklı tabiat ve şekillerde yaratmıştır. Bazı hayvanlar, insanlar onların etlerinden yesin diye yaratılmış, bazıları insanların emrine âmâde kılınmıştır. Bazı hayvanların rızıkları ise otlardır. Bazıları yük taşımak için yaratılmış uysal tabiatlı, az öfkeli, kendileri için hazırlanmış olan yükü taşımak için itaatkâr olan hayvanlardır. Bazı hayvanlar ise serkeş ve zarar vericidir. Bazıları ise terbiye edilip yetiştirildiği takdirde, bunu kabul edecek tabiatta yaratılmıştır. İnsanlar bu tür hayvanları yetiştirerek avcılık ve bekçilik gibi konularda onlardan istifade ederler. Mesela fil ehlileştirilecek hayvan türlerindendir. Fillerin kendilerine has zekâları vardır. Evcilleşmeyi ve terbiye edilmeyi kabul eden bir yapıya sâhiptir. Ehlileştirilen filler yük taşımacılığında ve savaşlarda kullanılır.

Evcilleştirilen diğer bazı vahşi hayvanlar da kedi, güvercin ve doğandır. Kedi insana kolayca alışır, güvercin ise gerektiği durumlarda haber ulaştırmak için başka yerlere uçurulur. Allah (celle celâlüh) bazı canlıların neslini de fazla yaratmıştır ki, onların etlerinden daha çok istifade edilebilsin.

Vahşi hayvanlardan biri de doğandır. Onun tabiatı da her ne kadar haşin olsa da, ehlileştirmeye uygundur. Allah (celle celâlüh) onun av konusunda faydalı olacağını bildiği için, onu ehlileştirilebilecek bir tabiatta yaratmıştır. Böylece o haşin tabiatından çıkıp av konusunda insanlara yardımcı olur. Allah’ın (celle celâlüh) yaratmış olduğu canlılarda daha bilinmeyen nice hikmetler vardır!

---

[50] Nahl, 5-8.

[50]
Nahl, 5-8.

Arı, Karınca, Örümcek, İpek Böceği ve Sinek Gibi Canlıların Yaratılışındaki Hikmetler

Allah (celle celâlüh) şöyle buyurmuştur:

وَمَا مِنْ دَآبَّةٍ فِي الْأَرْضِ وَلَا طَآئِرٍ يَطِيرُ بِجَنَاحَيْهِ إِلَّآ
تَسْمَعُونَ ۞ قُلْ أَرَأَيْتُمْ إِنْ جَعَلَ اللَّهُ عَلَيْكُمُ النَّهَارَ
رَبِّهِمْ يُحْشَرُونَ

“Yeryüzünde yürüyen hayvanlar ve (gökyüzünde) iki kanadıyla uçan kuşlardan ne varsa, hepsi ancak sizin gibi topluluklardır. Biz o kitapta hiçbir şeyi eksik bırakmadık. Nihayet (hepsi) toplanıp Rablerinin huzuruna getirilecekler.”[51]

Karıncalara bir bak! Öyle ki onlar topluluk hâlinde yaşayan, kolektif çalışan, topraktan çıkamayacakları zamanlar için ve sıcak ya da soğuk dönemler için stok yapan canlılardır. Onlara böyle yapmalarını Allah (celle celâlüh) ilham etmiştir. Bu şekilde çalışıp stok yapmaları, olayların sonucunu bilemeyen canlıların yapabileceği bir iş değildir. Hatta öyle ki onlardan biri yük taşıma konusunda âciz kalsa, diğer karınca ona hemen yardımcı olur. Onların bu şekilde kolektif çalışmaları, aynen insanların bir işi tamamlamak için kolektif çalışmaları gibidir ki, bu işler ancak kolektif çalışılarak

tamamlanabilir. Sonra karıncalara toprağı kazmaları ilham edilir. Onlar bu işe önce toprağı dışarıya çıkartarak başlarlar. Sonra rızıkları olan tanelere yönelir ve yeryüzünün ıslaklığı onlara sirâyet eder endişesiyle onları parçalara ayırırlar. Onların bu tabiatta olmaları rahmân ve rahîm olan Allah'ın bir tasarrufudur. Eğer bu tanelere yağmur isabet ederse, bu defa onları yerin üstüne çıkartarak kuruturlar. Karıncalar evlerini sel geldiğinde boğulmasınlar diye yerin yüzeyinden yüksek olan mevkilere yaparlar.

Bir de arılara bak! Allah (celle celâlüh) onlara harikulâde hâller ve şaşırtıcı özellikler vermiştir. Allah (celle celâlüh) arılara bir de başkan tâyin etmiştir ki, arılar onun peşinden giderek yiyeceklerini toplasınlar. Eğer arılardan biri daha başkanlık yapmaya çalışırsa, biri diğerini öldürür ki aralarında ayrılık çıkmasın. Zira ikisi aynı anda başkanlık yaparsa, o zaman iki arı başka yerlere gideceğinden, arı sürüsü de dağılmış olur. Arılara çiçeklerin ıslak kısımlarından beslenmeleri ilham edilmiştir. Arılar bunları yiyince o besinler arıların midelerinde bala dönüşür. Arıların böyle yapmasıyla oluşan bal, insanlara şifâlı gelen bir içecektir. Nitekim Allah (celle celâlüh) bunu şöyle haber vermiştir:

سَرْمَداً اِلٰى يَوْمِ الْقِيٰمَةِ مَنْ اِلٰهٌ غَيْرُ اللّٰهِ يَاْتٖيكُمْ
هُوَ الَّذٖى اَنْزَلَ مِنَ السَّمَٓاءِ مَٓاءً لَكُمْ مِنْهُ شَرَابٌ
يَعْمَلُونَ لَهُ مَا يَشَٓاءُ مِنْ مَحَارٖيبَ وَتَمَاثٖيلَ وَجِفَانٍ
وَالْاَرْضَ بَعْدَ ذٰلِكَ دَحٰيهَا ۞ اَخْرَجَ مِنْهَا مَٓاءَهَا
لَاٰيَةً لِقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ

"Rabbin bal arısına: 'Dağlardan, ağaçlardan ve insanların yaptıkları çardaklardan kendine evler (kovanlar) edin. Sonra meyvelerin her birinden ye ve Rabbinin sana kolaylaştırdığı yaylım yollarına gir' diye ilham etti. Onların karınlarından renkleri çeşitli bir şerbet (bal) çıkar ki, onda insanlar için şifâ vardır. Elbette bunda düşünen bir kavim için büyük bir ibret vardır."[52]

Balda insanlar için besleyici, lezzet verici ve çok faydalı besinler vardır. Bal da aynen insanlara fayda veren süt gibi çok değerlidir. Bunlarda bereket ve insanlara fayda verici çok çeşitli iksirler vardır.

Sonra da arının kendi ayaklarıyla kovanlarına balmumunu taşımalarına bir bak! Arılar bununla kovanı koruyup bal yapmak isterler. Balı muhafaza etmek için neredeyse balmumundan daha koruyucu bir şey bulamazsın. Şimdi bu arıların bal ve balmumu ile ilgili bilgileri ve kudretleri mi var? Ya da arılar önceden balı korumanın en güzel yolunun balmumu içinde ve dağlık veya ağaçlık bölgelerde saklanması gerektiğine, bu şekilde bozulmayacağına dair bir eğitim mi almış?

Arının gündüz vakti besin toplamak için çıkışına ve akşam vakti de yuvalarına nasıl döndüklerine bir bak! Arılar çiçeklerden topladıkları tozların bir kısmını yer, bir kısmını da stok ederler. Yuvalarının yapılmasında bir tertip ve hikmet vardır. Bir de kovanların dışında dışkılarını yaparak bunu baldan uzak tutarlar. Bunun dışında daha nice hikmetler vardır ki, o hikmetleri sadece Allah (celle celâlüh) bilir.

Şimdi bir de örümceğe ve ondaki hikmetlere bir bak! Allah (celle celâlüh) örümceğin bedeninde bir sıvı yaratmıştır ki, onlar bu sıvı maddeyle hem yuvalarını örerler, hem de avları için ağ kurarlar. Allah (celle celâlüh) onların rızıklarını bu sıvıyı kullanarak avlanmak sûretiyle verir. Örümcekler yuvalarını, kurmuş oldukları bu ağın köşesine inşâ ederler. Yuvalarının genişliği bedenlerinin gireceği büyüklüktedir. Sinek gibi küçük canlılar, örümceğin ince şekilde ördüğü ağına takıldıkları zaman, örümcek hızlı bir şekilde yuvasından çıkarak dikkatle avını ağdan çıkartır ve yuvasına taşır. Avlamış olduğu bu canlının vücudundaki sıvıyı emerek beslenmek, onun için kolay bir iş olur. Eğer örümceğin karnı doyarsa, arta kalanı acıktığı zamana saklar. Onun gıdasını elde etmek için Allah'ın (celle celâlüh) neleri sebep kıldığına bir bak! Allah (celle celâlüh) örümceğe ancak bir insanın düşünerek ve tuzak kurarak yapacağı işi nasıl da ilham etmiş!

Şimdi de ipek böceğindeki harikulâdeliklere bir bak! İnsan bu hayvandaki yaratılan hayret verici hususları görünce, doğrudan aklına Allah (celle celâlüh) gelir. Bu hayvan sadece insana faydalı olmak amacıyla yaratılmıştır. Bu hayvan vücudundan ipek üretir ve o ipeği de şöyle üretir: Kelebeğin yumurtalarından larva şeklinde

tırtıllar çıkar. Daha sonra ipek böceği üreticileri bu tırtılları dut yapraklarının üzerine koyar. Tırtıllar iştahla bu yaprakları yiyerek beslenir ve büyürler. İyice büyüyüp yuvalarına yerleştikten sonra üst dudağındaki deliklerden iplik şeklinde yapışkan bir sıvı çıkartarak kozasını yapmaya başlar. Tırtıl önce kozanın dış kısmını, sonra da kendi vücudunun çevresini örmeye devam eder. Neticede ipek kozaları oluşmuş olur.

Allah'ın (celle celâlüh) ipek böceklerinin neslini nasıl çoğalttığına bir bak! Tırtıllar şayet kendi hâllerine bırakılırsa, iki-üç haftalık süre içerisinde kelebek hâline gelerek ördüğü kozayı parçalar ve dışarı çıkar. Kozalarından dışarı çıkan ipek böceklerinin cinsiyetinin ne olduğunu dışarıdan görmek mümkün değildir. Ancak bir yere toplu bir şekilde bırakıldıklarında, erkekler dişilerinin üzerlerine çıkar ve dişi kelebekler o an hamile kalarak kendilerinin ilk hâli gibi larvalar çıkarır. Larva çıkartan kelebekler daha sonra gözden kaybolur. Çünkü o, larvalarını çıkartmış ve kendisine ihtiyaç kalmamıştır. Şüphesiz ki ipek böceğine dut yapraklarıyla beslenmesini, kendi kozasını örmesini ilham eden, ona kanat bahşeden, neslinin devamı için nasıl çiftleşmesi gerektiğini bildiren Allah'tır (celle celâlüh).

Şimdi ipek böceğine insanın çalıştığı gibi çalışarak örme işini kim ilham etti? Bu ipeklerle pek çok elbiseler yapılır, insanlar kazanç sağlar. Şimdi bu ufak hayvandaki harikulâde hâllerle insanlara sunulanlara bir bak! Bu akıllı tasarımda, büyük ibretler içeren hususta Allah'ın sanatının olduğu ne kadar da açıktır!

Bir de sineklere ve o sineklerin besinlerini nasıl elde ettiklerine bir bak! Sineklere, gıdalarına ulaşabilmek için ve de zarar veren şeylerden kaçabilmeleri için hızlı hareket eden kanatlar verilmiştir. Sineklerin altı ayağı vardır. Dört tanesinin üzerinde durur, diğer iki ayağı ile de kendisine rahatsızlık veren şeyleri uzaklaştırır. Sineklerin hızlı hareket edebilmelerinin sebebi kanatlarının ince olmasıdır. Sineklerin göz yapılarından dolayı onlara göz kapakları verilmemiştir. Zira onların gözleri kafalarının büyük kısmını kaplar. Sinekler sürekli insanlarla haşir neşir olur, onların üzerine konarak rahatsız eder. Böylece insanlar basit bir canlının bile dünyada rahat vermediğini hatırlayarak dünyayı basit görsün ve dünyadan ayrılmak ona kolay gelsin. Sineklerin yaratılış hikmetlerinden biri de bu bahsettiğimiz husustur.

Bazı küçük canlılara bak! Mesela bazılarına dokunduğunda cansız bir nesne gibi hareketsiz dururlar ve bu hâlde saatlerce kalabilirler. Tehlike geçtiği zaman ise geçip giderler. Bunu avlanılmamak için yaparlar. Zira yaşayan bir canlı oldukları hissedildiğinde, diğer canlılar tarafından avlanırlar. Ancak hareketsiz olan bir nesneye benzerlerse, diğer canlılar aynen taşı terk ettikleri gibi onları da terk edip giderler.

Mesela kartal kaplumbağayı avlarken onun taş gibi olduğunu görür ve bir yerinden tutup da onu yiyemez. Bunun üzerine onu pençeleriyle yakalayıp havalanır. Epey yükseldikten sonra bir kayalığın veya sert bir yerin üzerinde bırakır. Kaplumbağa parçalandıktan sonra kartal yere iner ve kaplumbağayı yer. Allah'ın (celle celâlüh), aklı ve fikri olmayan bir hayvana yiyeceğini elde etmeyi nasıl ilham ettiğine bir bak!

Bir de kargaya bir bak! Karga sevilen bir kuş türü değildir. Kendisini koruması için onun tabiatına dikkatli olma hissiyatı verilmiştir. Hatta sanki o kimlerin kendisine tuzak kurmak istediğini bilir. Ona yavrularını koruması için kamufle olabilme özelliği bahşedilmiştir. Karga, dikkatini dağıtır endişesi ile dişisiyle bile sürekli ilişkiye girmez. O aklı ve fikri olmamasına rağmen hep böyle davranır. Ancak karganın diğer bazı hayvanlar karşısında farklı davrandığını görebilirsin. Mesela karga onların sırtlarına konar, develerin kanlarından, diğer bazı hayvanların ise dışkılarından yer. Eğer karga bir yiyecek bulduysa ve ondan yiyip de karnını doyurduysa, arta kalan kısmını daha sonra yemek üzere bir yere gizler. Aklı olmayan bir kuşa bunları elbette Allah (celle celâlüh) ilham etmiştir.

Çaylak kuşu da insanlar tarafından pek sevilmediği için, o da yüksekten ve hızlı bir şekilde uçarak kendini korur. Çaylak kuşu avını çok uzak mesafelerden keskin gözleri sayesinde görür ve avının üzerine süratli bir şekilde gelerek onu yakalayıverir.

Çaylağa ilham edilen bir diğer özellik de hangi insanın yüzünün kendisine dönük, hangisinin de arkasının dönük olduğunu bilmesidir. Yüzü kendisine dönük olan insanların ellerindekini kapmak için hamle yapmaz. Zira böyle yaptığı takdirde insanların kendisine zarar vereceğini bilir. Ancak arkası dönük olan insanlara ani manevralar yaparak ellerindekini kapıp kaçar.

Çaylağın pençeleri kedilerin pençeleri gibi keskindir. Yakaladığı bir şeyi neredeyse hiç düşürmez. Hikmet sâhibi olan ve mükemmel tasarlayan Allah'ın şânı ne yücedir!

Şimdi de bukalemuna ve mükemmel tasarımına bir bak! Bukalemun yavaş hareket eden bir hayvandır. Bu nedenle mutlaka kuvvetli olması gerekir. O şaşkınlık verici şekilde yaratılmıştır. Öyle ki bukalemuna her yöne çevirebileceği gözler verilmiştir. Böylece hiçbir yere dönmeden ve kımıldamadan avını görebilir. Olduğu yerde öyle hareketsiz kalır ki, dışarıdan sanki cansız bir nesne gibi görünür. Sonra o, üzerinde bulunduğu ağacın rengini alabilir. Bu sayede o, ağacın bir parçasıymış gibi hareketsiz görünür. Sonra kendisine yaklaşan sinek gibi avlarına şimşek hızında dilini uzatarak onları yakalar ve tekrar eski hâline döner. Allah (celle celâlüh) bukalemuna sıra dışı bir dil vermiştir. O, üç karış ötedeki avını diliyle yakalayabilir. Bukalemun kendisini korkutan bir durum hissettiğinde başka bir şekle, ya da avcı hayvanın hoşlanmadığı veya avlamak istemediği bir şekle girerek kurtulur. Bu hayvan hızlı hareket edemediğinden dolayı, ona böyle özellikler verilmiştir.

Şimdi de sinek aslanı denilen hayvana bak! Ona avlanırken son derece yumuşak hareket etme ve tuzak kurabilme kabiliyeti verilmiştir. Öyle ki o, bir sineğin kendisine yaklaştığını hissedince bir müddet sâkin kalır. Bu esnada o sanki bir ölü gibi görünür. Sinek iyice yaklaşınca hızla hareket ederek sineğin üzerine zıplar ve onu sıkıca yakalar. Tüm vücudu ile sineği sarmalayarak onun kaçmasına engel olur. Sineğin öldüğünden emin olmadıkça da onu bırakmaz. Daha sonra da yakaladığı sineği yer.

Şimdi de sivrisineğe bir bak! Oldukça zayıf bir hayvan olmasına rağmen Kur'ân'da bu hayvan misal olarak getirilmiştir. Küçük bir haşere olsa da sivrisinek mükemmel bir şekilde yaratılmış, uçması için kanatlar, yürümesi için bacaklar, yiyeceğini temin etmesi için gözler ve yediklerini de sindirebilmesi için sindirim sistemi verilmiştir. Onun yiyecek olmadan yaşaması mümkün müdür? Ya da midesinin dışında organlarının olmaması mümkün müdür? Sindirim sistemi olmadan onun yediklerini dışarı çıkarması mümkün müdür? Aziz ve hakîm olan Allah'ın (celle celâlüh), tüm bu organları nasıl tasarlayıp düzgün bir şekle soktuğuna, organlarını nasıl güzel yaptığına bir bak! Sonra da ona tüm bunlara ait bilgileri verdiğini bir düşün! Bunların

tümü Allah'ın (celle celâlüh) ilim ve kudretine delalet etmektedir. Sivrisinek görünüşte küçük bir canlı olmasına rağmen yer ve gök ehli, melekler ve mahlûkatın hepsi bir araya gelseler ve yaratanın bu canlının organlarını nasıl yarattığını, nasıl güzel şekil verdiğini tanımlamaya çalışsalar, bunu yapmaktan âciz kalırlardı. Aynı şekilde tüm mahlûkat bir araya gelse, sivrisineğin gıdası olan kanın derinin altında olduğunu, bu kanı emerek doyacağını bilmesini ve kanatlarıyla uçarak kanını emeceği bir canlıyı arayıp bulmasını izah etmeleri mümkün değildir. Bir sivrisineğin yaratılışında bile bu kadar hikmetler varsa, diğer canlılarda kim bilir nice hikmetler vardır!

---

[51] En'âm, 38.
[52] Nahl, 68-69.
Nahl, 68-69.
En'âm, 38.
[52]
[51]

Balıkların Yaratılışındaki Hikmetler

Allah (celle celâlüh) şöyle buyurmuştur:

وَهُوَ الَّذ۪ى سَخَّرَ الْبَحْرَ لِتَاْكُلُوا مِنْهُ لَحْماً طَرِياً

وَجَعَلْنَا الَّيْلَ لِبَاساًۙ وَجَعَلْنَا النَّهَارَ مَعَاشاً

"İçinden taze et (balık) yemeniz ve takacağınız bir süs (eşyası) çıkarmanız için denizi emrinize veren O'dur."[53]

Allah'ın (celle celâlüh) denizlerde, nehirlerde çeşit çeşit canlıları yaratmasına ve bunlardaki hikmetlere bakarak ibret al! Allah (celle celâlüh) deniz canlılarını suda ayaksız ve ciğersiz bir şekilde yaratmıştır. Zira bu balıklar suyun içinde yüzdüğü için yürüyemezler. Bu nedenle balıklara ayak yerine yüzgeçler vermiştir. Balıklar yüzgeçlerini suyun içinde hareket ettirerek istedikleri yere giderler. Allah (celle celâlüh), balıkların derilerini iç içe girmiş zırh gibi yaratmıştır. Bu zırhlar balıkları düşmanlara ve zarar veren unsurlara karşı korumuş olur. Bu şekilde pullu yaratmadığı deniz canlılarına ise, bu pulların görevlerini yerine getirebilecek kalın deriler vermiştir. Yine Allah (celle celâlüh) bu deniz canlılarına yiyeceklerini bulabilmeleri ve düşmanlarından kolayca kaçabilmeleri için işitme, duyma ve koku alma organları vermiştir. Denizin diplerinde zarar verici düşmanlarından kaçabilmeleri ve yiyeceklerini elde edebilmeleri için nasıl da buna uygun organlar verilmiştir! Balıkların bazıları bazıları için beslenme kaynağıdır. Allah (celle celâlüh) bunu bildiği için bazı balık türlerini çok yaratmıştır. Bazı türlerde erkekler de dişilerinin

doğumuna yardımcı olur. Dişi balıklar bir defada yüzlerce yumurta yapabilir.

Bazı su canlıları doğum olmadan da yüzlerce yavru meydana getirebilir. Bu tür canlıların timsah ve kaplumbağa gibi elleri ve ayakları olur.

Allah (celle celâlüh) bir balığın yavrusu doğduğu zaman onunla bir dadı gibi ilgilenemeyeceğini bildiği için, yumurtadaki yavru çıkar çıkmaz ona ruh verir. O yavru ihtiyacı olan tüm organları ruh üflendikten sonra kendisinde bulur. Bu nedenle olgunlaşmak için kimseye muhtaç olmaz. Bu hikmete ve letafete bir bak! Denizin içinde yavru balığa eğitim verilmesinin, yetiştirilmesinin imkânı olmadığı için, Allah (celle celâlüh) o yavru balığa kendi kendine yetebilme ve özgür hareket edebilme kabiliyeti vermiştir. Sonra bu tür canlılar başka canlıların ve insanların gıdası olacağı için Allah (celle celâlüh) bu tür canlıları bolca yaratmıştır.

Sonra deniz canlılarının karada yaşayan canlılar gibi organları olmamasına rağmen, nasıl da süratle hareket ettiğine bir bak! Balıklar suda yüzgeçlerini ve kuyruklarını hareket ettirerek dengeli bir şekilde ilerler. Aynen gemilerin yelkenlerle hareket edip gitmesi gibi. Allah (celle celâlüh) balıklarda tüy yerine üst üste binen pulları yaratmıştır ki suyun içinde ilerlerken dengesini koruyabilsin.

Deniz canlılarının bir de omurgasına bak! Bu omurga bir binanın üzerine oturduğu kolonlar gibidir. Bu omurganın her bir bölgesi vücudundaki organların şekline uygun kemikten yaratılmıştır. Sert kemik balığı kuvvetli yapar ve balığın baştan kuyruğa kadar olan sert kemik yapısı, balığın suda düzgün yüzebilmesini ve serbestçe hareket etmesini sağlar.

Vahşi balıkların avlarını yakalamak için sâhip olduğu gözlerine, etlerin sıkılığına, kuvvetli hareket kabiliyetine ve dişlerinin sayısının fazlalığına bir bak! Öyle ki onlarda bulunan tek bir diş bile avını parçalaması için yeterli keskinliktedir.

Bir de denizin içinde midye gibi hızlı hareket edemeyen ve güçsüz canlılara bak! Allah (celle celâlüh) onları mermer gibi sert kabukla yaratarak nasıl da muhafaza etmiş! Bu kabuğu onlar için âdeta mesken kılmıştır. Deniz yıldızı gibi canlıların kabuğu olabildiğine yumuşak, bazılarında ise kabuklar biraz dar yaratılmıştır. Böylece deniz yıldızı buna güvenerek hiçbir iş yapmaz durumda olmasın.

Bazı deniz yıldızı türlerinde kollar açıktır ve dar yerlere sığamaz. Allah (celle celâlüh) bunlara da kayalık bölgelerde saklanarak korunma kabiliyeti bahşetmiştir. Bazı türlerine ise denizin altındaki kayalıklara yapışacak sebepler var etmiştir. Öyle ki bu canlı o kayadan kopabilmek için çok gayret göstermek zorunda kalır. Yapıştığı kayadan gelen sıvı onun yaşamını sürdürmesi için bir gıda olur.

Deniz yıldızı ilginç canlılardandır. O, başını kabuğundan çıkararak yiyeceğini yer. Eğer bir tehlike sezerse başını hemen kabuğuna geri sokarak yumulur ve kabuğunun sertliğinden dolayı da bütünüyle gözden kaybolur. Bu ihsana bak! Allah (celle celâlüh) hiçbir şeyi ihmal etmemiştir. Bil ki Allah (celle celâlüh) denizlerde, dağlarda, oyuklarda olan canlıları korur. Her şeye biçim veren ve sonra da yolunu gösteren Allah'ın (celle celâlüh) şânı ne yücedir!

Allah (celle celâlüh) çeşit çeşit deniz canlıları yaratmıştır. Karaya yakın olanlarının bedenleri küçük, uzak olanlarının bedenleri ise büyüktür. Allah'ın (celle celâlüh) denizde yarattığı canlılardan biri de mürekkep balığıdır. Bu balık yediği besinlerden mürekkep gibi boya üretir. Süt memede nasıl oluşuyorsa, boya da bu balıkta öyle oluşur. O, tehlikeyi hissettiği anda bu boyayı salgılar ve bulanık hâle gelen suda hızla kaçıp kurtulur. Ne zaman kaçtığı ve gözden kaybolduğu bile bilinmez. Allah (celle celâlüh), mürekkep balığına bu özelliği kendisini korusun diye bahşetmiştir. Bunun dışında da ondaki bu özelliğin daha nice hikmetleri vardır ki hepsini sadece Allah (celle celâlüh) bilir.

Bazı balık türlerinin ise kuşlarda olduğu gibi kanatları vardır. Suyun yüzeyinde bir yerden bir yere gitmek istediklerinde bu kanatlarını kullanırlar. Bu balık türünü tanımayan kişi suyun yüzeyinde onun uçtuğunu gördüğü zaman onun balık olduğunu bilemez.

Bazı balık türleri ise zayıftır ve genelde nehirlerde yaşarlar. Allah (celle celâlüh) onlara bir düşmanı yakaladığında kendisini koruyabilmesi için düşmanının bedenini uyuşturma vasfı bahşetmiştir.

Allah'ın (celle celâlüh) tek bir canlı türünde yaratmış olduğu hikmetlerden bahsedilse, ciltler dolusu kitaplar oluşur ve insanlar yine de bu hikmetlerin tamamını anlatmış olamazdı. Bahsi geçen her bir tür canlı harikulâdeliklere işaret eder.

[53] Nahl, 14.

[53]
Nahl, 14.

Bitkilerin Yaratılışındaki Hikmetler

Allah (celle celâlüh) şöyle buyurmuştur:

أَفَلَمْ يَنْظُرُوا إِلَى السَّمَاءِ فَوْقَهُمْ كَيْفَ بَنَيْنَاهَا

طَرِيًّا وَتَسْتَخْرِجُوا مِنْهُ حِلْيَةً تَلْبَسُونَهَا

تُنْبِتُوا شَجَرَهَا أَإِلَٰهٌ مَعَ اللَّهِ بَلْ هُمْ قَوْمٌ يَعْدِلُونَ

“(Onlar mı hayırlı) Yoksa gökleri ve yeri yaratan, gökten size su indiren mi? O suyla, bir ağacını bile bitirmeye gücünüzün yetmediği güzel güzel bahçeler bitirdik. Allah’tan başka bir tanrı mı var! Doğrusu onlar sapıklıkta devam eden bir güruhtur.”[54]

Yeryüzündeki nebâtata ve sâhip olduğu güzel manzaraya bir bak! Nebâtatın sâhip olduğu güzel manzaraya ve ferahlığa, yeryüzündeki başka bir manzara sâhip değildir.

Allah (celle celâlüh) bitkilere sayılamayacak kadar fayda vermiştir. Bitkilerin türlerinin devamı için tohum ve çekirdekleri yaratmıştır. Beslenilmesi için onlara meyve vermiş, hayvanların istifade etmesi için yem kılmıştır. Yine bitkilerden yakacak odun elde edilir, evler ve gemiler inşâ etmek için keresteler yapılır. Bunların dışında da daha pek çok işlerde bitkilerin yapraklarından, çiçeklerinden, gövdelerinden ve köklerinden istifade edilir.

Eğer meyveler ağaçta değil de yerde bitmiş olsaydı, çeşitli işlerde kullanılan ağaç gövdeleri ve dallar hiç olmazdı. O zaman insanlar bunlardan istifade edemezdi.

Allah'ın (celle celâlüh) bitkileri nasıl bereketli kıldığına bir bak! Öyle ki bir tohumdan yüzlerce bitki biter. Bitkilerin bu kadar bol ve bereketli yaratılmasındaki hikmet, insanların besinlerinin bir kısmının bitkilerden olmasındandır. İnsanlar ihtiyaç miktarını kullandıktan sonra arta kalanı yine ziraat için ve ileride oluşacak ihtiyaçlar için stok eder. Mesela birisi bir beldeyi imar etmek isterse, o zaman bu kişi o beldenin halkına ekmeleri için tohum verir. Onlar da fazlasını ileride ziraat için stok ederler. Allah'ın (celle celâlüh) beldelere umumi olarak ürün vermesi, onlarla insanları istifade ettirmesindeki hikmet de böyledir.

Hurma ve zeytin gibi nebâtat da bol bol meyve verir, bir çekirdekten binlerce meyve oluşur. Böylelikle insanlar onlardan yer, onları ihtiyaçları için satar, arta kalanı stok eder ve tohum olarak kullanıp ürünün devamlılığını sağlar. Eğer ürünler çok olmasaydı, o zaman onlar tohum için de kullanılamazdı ve derken sonra bu ürün çeşidi tükenirdi.

Şimdi bu tahıl tanelerini bir düşün! Bu tahıl taneleri filizleninceye kadar bir kapsülün içinde muhafaza edilir. Aynen ceninin anne karnında korunduğu gibi. Bu tahıl taneleri sert kabuktan çıkar. Bunların uç kısımlarında kuşların zarar vermemesi için dikenler vardır. Şimdi bu tahıl tanelerinin nasıl muhafaza edildiğine, kuşların zarar vermemesi için nasıl korunduğuna bir bak! Diğer canlılar da ondan istifade etmek için uğraşsalar da, insanoğlunun ona çok daha ihtiyacı vardır.

Ağaçların ve çeşitli bitki türlerinin nasıl yaratıldıklarına bir bak! Onların da diğer canlılar gibi beslenmeye ihtiyacı vardır. Ancak onlara hareket kabiliyeti ve besine ulaşacak organlar verilmemiştir. Onların kökleri yere sâbit kılınmıştır. Böylece o ağaçlar ve bitkiler kökleriyle suyu emerek gövdelerine, dallarına ve meyvelerine ulaştırır. Sanki toprak onların anneleri, kök ve damarları da ağızlarıdır. Nasıl ki canlıları anneleri emzirerek beslerse, toprak da ağaçları ve bitkileri o şekilde besler.

Çadır direklerinin çadırı gerdirip de yıkılmasına engel olması gibi ağaçların ve bitkilerin de yere yıkılmasına engel olan toprağın altında her tarafa yayılmış ağaç kökleri vardır. Bütün nebâtatta durum böyledir. Her birinin yerin altına yayılmış damarları vardır. Bu damarlar ve kökler sayesinde ağaçlar ayakta durur. Eğer bu kökler

yerin altına yayılmasaydı, ağaçlar ve bitkiler ayakta duramazdı. Hele de rüzgârlı havalarda.

Şimdi yaratıcının hikmetine bak! Nasıl da sanatındaki hikmetler hep göz önünde! İnsanlar işlerini O'nun hikmetlerine uyarak yürütürler.

Yaprakların yaratılışını bir düşün! Sen yaprakta damarlara benzer olan yayılmış çizgiler görürsün. Onlardan bazıları enine ve boyuna yayılmış olan kalın çizgilerdir. Bazıları bu kalın çizgilere bitişik olan ince çizgiler vardır. Bu çizgiler harikulâde ve ince bir şekilde dokunmuştur. Eğer insanlar bu yapraklardan bir tanesini bile yapmaya kalksaydı, buna uygun âletlere sâhip olması, yoğun bir şekilde mesai harcaması gerekirdi. Şimdi yaprakların ovalarda, dağlarda ve yeryüzünün her yerinde kısa bir sürede nasıl çıktığına bir bak! Tüm bunlar Allah'ın iradesi, kudreti ve hikmetidir.

Şimdi de meyvenin içindeki çekirdeklere bak! Bu çekirdekler sert kabuklarla korunur. Eğer bu kabuk olmasaydı, o zaman bu tohumlar ekilemez ve neticede hedeflenen ürün elde edilemezdi. Bu durum çok değerli şeylerin mahzende zamanı geldiğinde kullanılması için korunan şeyler gibidir. Eğer bu mahzenlerdekilere bir şey olursa, diğer mahzendekilerden istifade edilir. Eğer bu kabuklar olmasaydı, o zaman ihtiyaç duyulan şey elde edilememiş, fesada uğramış olurdu. Bu kabukların içinde bulunan tanelerden bazen insanlar istifade eder, bazen yağlarından faydalanılır veya değişik işlerde kullanılır.

Allah'ın (celle celâlüh) çekirdeğin üzerinde ıslaklıktan yaratmış olduğuna bak! İçi sıvı dolu olan yaş meyveden sert çekirdekler çıkar. Daha sonra bu çekirdeklerden salkım salkım lezzetli meyveler oluşur. Kuru olan bir tohumun filizlenerek canlanması, büyük bir ağaç olup meyve vermesi, bir damla sıvıdan bir canlının meydana gelmesi kadar harikulâde bir durumdur. Bu olayların hakikatini ancak Allah (celle celâlüh) bilir.

Daha önceden de zikrettiğimiz gibi; bitkilerin çekirdekleri ve taneleri sert bir kabukla korunduğundan dolayı, toprağa ya da sert bir zemine düştüğünde kolay bir şekilde bozulmaz, stoklarda uzun süre saklanabilir. Bu tohumlar toprağa ekilince toprağın altında kök salar, toprağın üzerinde ise dalları çıkar. Dallar çoğalıp büyüdükçe kökleri de daha derinleşir ve toprağa daha sağlam şekilde bağlanmış olur. Ağaç kökleriyle topraktan almış olduğu besinleri dallarına ulaştırır.

Böylece dallar güçlenerek yere düşmeden ve kırılmadan ağacın üzerinde durur. Topraktan emilen su bitkinin en kökünden en tepesine kadar ulaşır. Bitkinin her bölümü ihtiyaç duyduğu besini bu kökler vâsıtasıyla elde eder. Neticede güzel kokulu ve envai çeşit lezzetler içeren meyveler oluşur.

Meyveler olgunlaşma aşamasında sıcağa ve soğuğa dayanaklı olmadığından dolayı, önce yapraklar çıkarak meyveleri bir örtü gibi korur. Yaprakların arası açıktır. Bu açıklıklardan ihtiyaç miktarı olan güneş ışığı ve hava bitkiye ulaşır. Bu şekilde bitki çürümelerden ve bozulmalardan korunmuş olur.

Allah'ın (celle celâlüh) ağaçları, çiçekleri ve meyveleri nasıl da farklı farklı renkler, biçimler, tatlar ve kokularla yarattığına bir bak! Onların uzun olanı, kısa olanı, küçük ve büyük olanı vardır. Kırmızı, beyaz, sarı ve yeşil gibi çeşit çeşit renklere sâhiptirler. Bu renklerin de bazıları koyu, bazıları orta, bazıları da açıktır. Acı tatlı, ekşi ve mayhoş tatları vardır. Onların kokuları da aynı şekilde çeşit çeşittir. Kur'ân-ı Kerim bahsettiğimiz hususları gönülleri ferahlandıracak, gizemli olan hususları açıklığa kavuşturacak şekilde izah etmiştir.

Allah (celle celâlüh) o meyvelere o kadar güzellik vermiştir ki, insan onlara baktığı zaman insanın içi açılır, gönlü ferahlar, daha tatmadan iştahı çeker. Yine bu meyvelerde vücuda sayılamayacak kadar fayda kılmıştır. Onlardan bazıları kalbi güçlü kılar, bazıları besleyici olup hayatın devamını sağlar. Allah (celle celâlüh) bu meyveleri, yenildiği anda lezzet alınacak şekilde yaratmış, bu meyvelerin neslinin devamı için de onlarda tohum var etmiştir. Böylece meyve olgunlaştığı zaman dalından koparıldığında tohumu ekilerek meyve türünün devamı sağlanmış olur.

Şu âyete bak ve tefekkür et:

شَهِدَ اللّٰهُ اَنَّهُ لَٓا اِلٰهَ اِلَّا هُوَۙ وَالْمَلٰٓئِكَةُ وَاُو۬لُوا الْعِلْمِ

لِلْاٰكِلِينَ

"Tûr-i Sînâ'da da yetişen bir ağaç daha meydana getirdik ki, bu ağaç hem yağ hem de yiyenlerin ekmeğine katık edecekleri (zeytin) verir."[55]

Bu âyette de belirtildiği gibi Allah (celle celâlüh) kan ve yem artıkları arasından süt çıkarttığı gibi, arıdan insanlar için faydası olan farklı türlerde bal da, bir taş çekirdeği ile sıvı arasından lezzetli, faydalı ve temiz olan zeytinyağını da çıkartır. İnsanların istifadesine sunulan bu sıvılar bir araya toplanmış olsa nehirleri oluştururdu. Tüm bunlarda akıl sâhipleri için ibretler vardır. Mesela nar olgunlaşıncaya kadar dalında asılı şekilde durur. Olgunlaşması tamamlanıp tatlı hâle gelince, o zaman yere düşer.

Kavun, karpuz ve kabak gibi meyvelerin dalları ince ve zarif bir yapıdadır, suyu da geçirgendir. Bu tür meyveler bol suya ihtiyaç duyduğundan dolayı ağaçta değil de yerde yetişir. Zira bu meyveler ağaçta yetişmiş olsaydı, daha olgunlaşmadan önce dallar onları taşıyamaz ve yere düşerdi.

Bitkilerin tam da kendilerine ihtiyaç duyulduğu zamanlarda yetişmelerine bir bak! İnsanlar meyve ve sebzeleri zamanında yiyerek sağlıklarını muhafaza eder, gerekli olan vitaminleri bu şekilde temin etmiş olur. Eğer bu meyve ve sebzeler çok soğuklarda olgunlaşmış olsaydı, nefisler bunlardan hoşlanmazdı ve yiyen kişilere de zarar verirdi.

Bir de hurmaya bak! Hurmalar hayvanlarda olduğu gibi döllenme yoluyla çoğalan bir ağaç türüdür. Bundan dolayı da hayvanlarda olduğu gibi hurmaların de dişisi ve erkeği vardır. Bu şekilde hurma da devamlılığını korumuş olur.

Şimdi de bitkilerin hastalıklara nasıl da mükemmel bir şifâ kaynağı olduğuna bir bak! Bazı bitkiler vücuda girince vücuttaki fazla bulunan toksinleri, acı safrayı, balgamı, şişkinliği ve gazı çıkartır. Yine bu otlar ishali, kusmayı ve kötü kokuları iyileştirir. Bu otların hepsi de sıvıdan oluşmuştur.

Her şeyi en güzel şekilde tasarlayan ve yapan Allah'ın şânı ne yücedir!

---

[54] Neml, 60.
[55] Mü'minûn, 20.

[55]
[54]
Neml, 60.
Mü'minûn, 20.

Kalplerin Allah’ın Azameti Karşısında Hissettikleri

Allah (celle celâlüh) şöyle buyurmuştur:

تُسَبِّحُ لَهُ السَّمٰوَاتُ السَّبْعُ وَالْاَرْضُ وَمَنْ فِيهِنَّۜ وَاِنْ مِنْ
شَيْءٍ اِلَّا يُسَبِّحُ بِحَمْدِه۪ وَلٰكِنْ لَا تَفْقَهُونَ تَسْب۪يحَهُمْۜ
اِنَّهُ كَانَ حَل۪يماً غَفُوراً

“Yedi gök, yer ve bunlarda bulunan herkes O’nu tesbih eder. O’nu övgü ile tesbih etmeyen hiçbir şey yoktur. Ne var ki siz onların tesbihini anlamazsınız. O, halîmdir, bağışlayıcıdır.”[56]

تَكَادُ السَّمٰوَاتُ يَتَفَطَّرْنَ مِنْ فَوْقِهِنَّ وَالْمَلٰٓئِكَةُ
يَعْمَلُونَ لَهُ مَا يَشَٓاءُ مِنْ مَحَار۪يبَ وَتَمَاث۪يلَ وَجِفَانٍ
اَلَٓا اِنَّ اللّٰهَ هُوَ الْغَفُورُ الرَّح۪يمُ

“Neredeyse yukarılarından gökler çatlayacak! Melekler de Rablerini hamd ile tesbih ediyorlar ve yerdekiler için mağfiret diliyorlar. İyi bilin ki Allah çok bağışlayan, çok esirgeyendir.”[57]

وَلِلّٰهِ يَسْجُدُ مَنْ فِي السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ طَوْعاً وَكَرْهاً
وَظِلَالُهُمْ بِالْغُدُوِّ وَالْاٰصَالِ

“Gök gürültüsü Allah’ı hamd ile tesbih eder. Melekler de O’nun heybetinden dolayı tesbih ederler. Onlar, Allah hakkında mücâdele edip dururken O, yıldırımlar gönderip onlarla dilediğini çarpar. Ve O, azabı pek şiddetli olandır.”[58]

Kitapta zikretmiş olduğumuz tüm yaratılış mucizeleri ve hikmetleri yaratıcının kudretini işaret eder. Siz en yakınınızda olana –yani kendi nefislerinize– baktığınızda mükemmel bir şekilde yaratıldığını müşahede edersiniz. Aynı şekilde size yakın olan yerin altına baktığınızda binlerce çeşit canlıların yaşadığını, bitkilerin oradan çıktığını, üzerinde yüksek dağların bulunduğunu, denizlerle ve nehirlerle kaplı olduğunu, yine binlerce çeşit hayvanın onun üzerinde yaşadığını görürsünüz. Yine yeryüzünde akıl sâhiplerinin ibret alacağı daha nice şeyler vardır.

Sonra dünyanın ne kadar geniş olduğunu düşününce, insanın dünyanın her tarafında cereyan eden olayları bilmesinin mümkün olmadığını anlarsın. İlim ehlinin ifade ettiği gibi, yeryüzü ve içindekilerin gökler karşısındaki durumu, çöle atılan bir halkanın durumu gibidir. Yine gözlemcilerin söylediğine göre Güneş dünyadan 160 kat, bazı yıldızlar da dünyadan yüz kat daha büyüktür. Yeryüzüne yansıyan ışıkların tümü Güneş’ten, Ay’dan, gökyüzünü dolduran yıldızlardan gelir ve gökyüzü de tüm bunları kuşatmıştır. Şimdi tüm bunları kuşatan gökyüzünü düşündüğünde nasıl da şaşkınlık içinde kalırsın!

Şimdi Ay’a, Güneş’e ve bunları kuşatan semâya bak! Bunları küçücük olan gözlerle görür, onların bizden uzak olduğunu yine bu gözlerle anlarsın. Onların kütleleri devasa olduğu hâlde, uzaklıklarından dolayı sen bunu hissetmez ve idrak etmezsin.

Sonra sen kesinlikle gökyüzündeki feleklerin de kendi yörüngelerinde seyir hâlinde olduğu, dünyanın dönüşünden daha hızlı döndüğü hususunda şüphe etmezsin. Ancak sen bu hızın farkında bile değilsin.

Şimdi sen kâinattaki tüm bu eşyayı düşün ve Rabbinin kitabında o yıldızlara ve gök cisimlerine nasıl yemin ettiğini bir düşün!

وَالسَّمَاءِ ذَاتِ الْبُرُوجِ

“Burçlara sâhip gökyüzüne yemin olsun ki...”[59]

وَالسَّمَاءِ وَالطَّارِقِ ۝ وَمَا أَدْرٰيكَ مَا الطَّارِقُ ۝
اَلنَّجْمُ الثَّاقِبُ

“Gökyüzüne ve târık’a (sabah yıldızına) yemin ederim. Târık’ın ne olduğunu nereden bileceksin? (O, karanlığı) delen yıldızdır.”[60]

فَلَا أُقْسِمُ بِمَوَاقِعِ النُّجُومِ

“Yıldızların yörüngeleri üzerine yemin olsun ki...”[61]

Sonra biraz daha yukarılara bakıp ulvî âlemlerin melekleri ve bazı farklı mahlûkatları düşünseniz Allah’ın azametini daha iyi idrak edersiniz. Nitekim Cebrail (‘aleyhi’s-selâm), Allah Rasûlü’ne (sallallâhu ‘aleyhi ve sellem) İsrafil’den söz ederken: “Bir de İsrafil’i görsen! Arş onun omuzlarındadır. Ayakları yeryüzünün alt katmanlarındadır. Bunlardan daha büyüğü ise Allah’ın (celle celâlüh) şu fermanıdır:

وَسِعَ كُرْسِيُّهُ السَّمٰوَاتِ وَالْأَرْضَ وَلَا يَؤُدُهُ حِفْظُهُمَا

“Onun kürsüsü gökleri ve yeri içine alır, onları koruyup gözetmek kendisine zor gelmez.”[62]

Şimdi sen bakışını Yaratıcının azametine, kudretine, ilmine ve hikmetine bir çevir!

Tüm bu devasa cisimlerin nasıl da direksiz olarak ve bir tavana asılı olmadan gökyüzünde durduğuna bir bak! Kişi yer ve göklerin melekûtuna aklıyla ve gönlüyle bakarsa, Rabbini tanımada bunlardan istifade etmiş olur, Rabbinin işlerine tazimi artar. Tefekkür eden kişi için başka bir yol da yoktur. Aklıselim bir kişi mükemmel olarak yaratılmış sanat harikalarına baktığı zaman mârifeti, yakîni, yaratıcısına karşı teslimiyeti ve tazimi artar. İnsanların bu konuda seviyeleri farklı farklıdır. Herkes kendisine verilen hidâyet ve akıl nûruna göre bir şeyler kapar. Bahsedilen faydalara ulaştıran en

büyük ibret kaynağı da Kur'ân okumaktır. Bu nedenle Kur'ân'daki âyetleri takvaya yapışarak tefekkür et ve anla! Bu, mârifet ve yakîn kapısıdır.

Sen Allah Rasûlü'nün (sallallâhu 'aleyhi ve sellem) Miraç'ta Sidretu'l Münteha'ya kadar ulaştığını, Rabbinin en büyük nimetlerini gördüğünü, Rabbinin melekût âlemine, dünya ve âhiret işlerinin hakikatine muttali olduğunu, iki ok kadar yaklaştığını düşününce, bu konuda bilgi sâhibi olmanın ne kadar değerli olduğunu anlarsın. Sonra emredilen yine şu olmuştur:

رَبِّ زِدْنِي عِلْمًا ***"Rabbim! Benim ilmimi artır!"***[63]

Allah (celle celâlüh) sana, kendine giden yolun ilmini öğretsin, hidâyet nûrunu sana ihsan etsin, bizi de seni de kendi yolunda istihdam etsin, bizi keremiyle serfiraz kılsın. Bütün lütuf, ihsan ve nimetler O'nundur.

---

[56] İsrâ, 44.
[57] Şûrâ, 5.
[58] Ra'd, 15.
[59] Bürûc, 1.
[60] Târık, 1-3.
[61] Vâkı'a, 75.
[62] Bakara, 255.
[63] Tâ-Hâ, 114.

[63]
[56]
Vâkı'a, 75.
Bakara, 255.
Tâ-Hâ, 114.
Bürûc, 1.
Târık, 1-3.
Ra'd, 15.
İsrâ, 44.
Şûrâ, 5.
[59]
[58]
[61]
[57]

[62]
[60]

Kaynakça

1- Diyanet İşleri Başkanlığı Meali (Vakıf).

2- Ahmet b. Hanbel, Müsned**,** Çağrı Yayınları, İstanbul 1992.

3- Beyhaki, Ebû Bekir Ahmed b. Hüseyin, Şuabu'l İman, Daru'l Kutubi'l İlmiyye, Beyrut, h. 1410.

4- Buhari, Ebû Abdullah Muhammed b. İsmail (v. H.256); el-Camiu's-Sahih. Şerh, İbn Hacer el-Askalani, Fethu'l Bari bi şerhi Sahihi'l Buhari, Daru'l Kutubi'l İlmiye, Beyrut, Lübnan 1989.

5- Darekutni, Ebû'l Hasan Ali ibn Ömer (v. 385 h); Sünen-i Darekutni, Daru İhya-i Turasi Arabi, h. 1413.

6- Ebû Dâvûd, Süleyman b. Eş'as es- Sicistani (h. 202-275), es-Sünen, Beytu'l Efkar ed-Duveliyye, m. 2004.

7- İbni Mace, Muhammed b. Yezid el- Kazvini (h.207-275); es-Sünen, Daru'l Mearif, Beyrut h. 1418.

8- İbni Hibban, Muhammed b. Hibban Ebû Hatim el-Busti, Sahih, Müessesetü'r Risale, Beyrut 1993.

9- Müslim, Ebû'l Hüseyin el-Haccac en-Beysaburi (v. h. 261); el-Camiu's- Sahih; Daru'l Cil, Beyrut-h. 1426.

10- Mâlik b Enes, Ebû Abdillah el-Esbahi (v.179 h.) el-Muvatta, Daru'l Fecr li Turas, h. 1426.

11- Nesai, Ebû Abdi'r Rahmân Ahmed b. Şuayb (h.215-303); es-Sünen, Mektebetu İbn Hacer, h. 1424.

12- Taberani, Mucemu'l Kebir 1-27.

13- Tirmizi, Ebû İsa Muhammed b. İsa b Serme (h.209-279); el-Camiu's Sahih, Mektebetu'l Asrıyye, Beyrut- h. 1426.